

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ABDULLAH İBN EL-MÜBÂREK'İN KİTABU'Z-ZÜHD VE
BUHÂRÎ'NİN KİTABU'R-RİKÂK BÖLÜMLERİNİN
MUKAYESESİ VE TEFSİR İLMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

HAZIRLAYAN (İBRAHİM ŞİMŞEK)

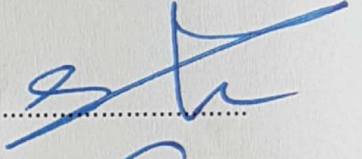
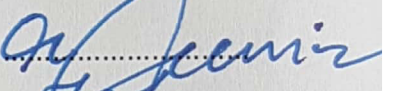
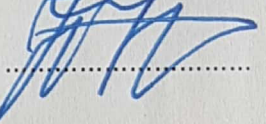
DANIŞMAN
PROF. DR. SADIK KILIÇ

YÜKSEK LİSANS

ORDU 2018

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi İbrahim ŞİMŞEK'in hazırladığı "Abdullah İbn El-Mübârek'in Kitabu'z-Zühd ve Buhârî'nin Kitabu'r-Rikâk Bölümlerinin Mukayesesi ve Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tez 21 /05 / 2018 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan :	Prof. Dr. Sadık KILIÇ	Ordu Üniversitesi.	
Jüri Üyeleri :	Doç. Dr. Recep DEMİR	Ondokuz Mayıs Üniv.	
	Dr. Öğr. Ü. Orhan İYİBİLGİN	Ordu Üniversitesi	

ONAY

26.../05/2018

Prof. Dr. Necip Fazıl DURU

Enstitü Müdürü

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum "Abdullah İbn El- Mübârek'in Kitabu'z-Zühd Ve Buhârî'nin Kitabu'r-Rikâk Bölümlerinin Mukayesesi Ve Tefsir İlmî Açısından Değerlendirilmesi" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların "Kaynakça" bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/05/ 2018
İbrahim Şimşek
16531200023

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. ABDULLAH İBN EL-MÜBÂREK VE KİTAB-U'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK ADLI ESERİ.....	6
1.1. ABDULLAH İBN EL-MÜBÂREK.....	6
1.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi.....	6
1.1.2. Ailesi ve Yetiştirilmesi.....	6
1.1.3. İlmî Faaliyetleri ve Yolculukları.....	6
1.1.4. Abdullah İbn el-Mübârek'in İlmî Seviyesi.....	8
1.1.5. Abdullah İbn el-Mübârek'in Hocaları.....	8
1.1.6. Abdullah İbn el-Mübârek'in Öğrencileri.....	9
1.1.7. Abdullah İbn el-Mübârek'in Eserleri.....	9
1.1.8. Abdullah İbn el-Mübârek'in Vefatı.....	10
1.1.9. İbn el-Mübârek'in Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik Adlı Eseri.....	11
1.1.10. İbn el-Mübârek'in Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Metodu.....	12
1.1.11. İbn el-Mübârek'in Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Tertîbi.....	12
İKİNCİ BÖLÜM.....	13
2. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK'TEKİ KONU BAŞLIKLARI-HADİS SAYISI VE RÂVİLER.....	13
2.1. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK'TEKİ KONU BAŞLIKLARI.....	13
2.2. TEMEL KONULAR.....	15
2.2.9. Ulûhiyet.....	15
2.2.10. İbadet ve İhlas.....	16
2.2.11. Günahlardan Sakınmak.....	17
2.2.12. Dünya Hayatı ve Dünya Malı.....	19
2.2.13. Tefekkür ve Muhasebe.....	20
2.2.14. Zaman ve İlim.....	20
2.2.15. Ölüm Ötesi.....	21
2.3. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK'TEKİ RÂVİLER.....	24
2.3.9. Sahabe ve Muhadram.....	24
2.3.10. Tabiîn.....	27
2.3.11. Etbâut-Tâbiîn.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	39
3. İMÂM BUHÂRÎ VE EL-CÂMIU'S-SAHÎH.....	39
3.1. İMÂM BUHÂRÎ.....	39
3.1.1. İsmi, Künyesi ve Doğumu	39
3.1.2. Buhârî'nin Ailesi.....	39
3.1.3. Buhârî'nin İlmî Yönü.....	40
3.1.4. Buhârî'nin Hocaları	41
3.1.5. Buhârî'nin Öğrencileri.....	42
3.1.6. Buhârî'nin Eserleri.....	42
3.1.8. Buhârî'nin Vefatı	42
3.1.9. Ulemanın Buhârî Hakkındaki Sözleri.....	43
3.2. el-CÂMIU'S-SAHÎH.....	44
3.2.1. İmâm Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh Kitabını Yazma Sebebi	45
3.2.2. İmâm Buhârî'nin Şartları	46
3.2.3. el-Câmiu's-Sahîh'in Özellikleri.....	47
3.2.4. el-Câmiu's-Sahîh'in Bölüm Başlıklarının Özellikleri	47
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	49
4. EL-CÂMIU'S-SAHÎH'İN KİTABU'R-RİKÂK BÖLÜMÜNDEKİ KONU BAŞLIĞI-HADİS SAYISI VE RÂVİLERİ.....	49
4.1. KİTABU'R-RİKÂK'TAKİ KONU BAŞLIKLARI	49
4.2. KİTABU'R-RİKÂK'TAKİ TEMEL KONULAR.....	53
4.2.1. Ulûhiyet	53
4.2.2. İbadet ve İhlas.....	54
4.2.3. Dünya Hayatı ve Dünya Malı	54
4.2.4. Günahlardan Korunmak.....	55
4.2.5. Ölüm Ötesi.....	56
4.3. KİTABU'R-RİKÂK'TAKİ RÂVİLER	59
4.3.1. Sahabe.....	59
4.3.2. Tabiîn.....	61
4.3.3. Etbâut-Tâbiîn	65
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	71
5. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK VE EL-CÂMIU'S-SAHÎH'İN KİTABU'R-RİKÂK BÖLÜMÜNÜN KARŞILAŞTIRMASI.....	71
5.1. KONU BAŞLIKLARI VE TEMEL KONULAR.....	71
5.2. HADİS SAYILARI	73
5.3. ORTAK RÂVİLER	74
5.3.1. Ortak Sahabe.....	75
5.3.2. Ortak Tabiîn.....	76

5.3.3. Ortak Etbâut-Tâbiîn	77
5.4. MUHTEVALARI AYNI VEYA YAKIN HADİSLER	79
5.4.1. Sağlık ve Boş Zamanın Değeri	79
5.4.2. Peygamber Efendimizin (s.a.v) “Dünyada bir yolcu gibi ol.”	79
5.4.3. Allah'ın Rızası İstenilerek Yapılan Amelin Fazileti	79
5.4.4. Dünya Nimetleri	80
5.4.5. Peygamber(s.a.v)`in “Bu dünya malı yeşildir, tatlıdır.” Sözü	81
5.4.6. Gerçek Zenginlik Gönül Zenginliği.....	81
5.4.7. Doğru Yolu Tutmak ve Salih Amele Devam Etmek	81
5.4.8. Dili Korumak	82
5.4.9. Kendinden Alt Konumdaki İnsana Bakarak Örnek Alma	83
5.4.10. Günahların Küçük Görülenlerinden Sakınılması.....	83
5.4.11. Emanetin Kaldırılması	83
5.4.12. Riyâ ve Sümâ	84
5.4.13. Tevâzu.....	84
5.4.14. “Ben ve Kıyamet şu ikisi gibi yakın gönderildim.”	85
5.4.15. Kim Allah’a Kavuşmayı İsterse Allah da Onunla Buluşmayı İster	85
5.4.16. Ölümün (Aklı Giderici) Şiddetleri	85
5.4.17. “Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?”	86
5.4.18. Kıyamet Gününde Kıyas	86
5.4.19. Yetmiş Bin Kişinin Hesapsız Cennete Girmesi	86
5.4.20. Cennet ve Cehennem Sıfatları Bâbı.....	87
5.4.21. Kevser (Havz) Bâbı	88
5.5. BUHÂRÎ’NİN, KİTABU’R-RİKÂK’TA ABDULLAH İBN EL- MÜBÂREK’TEN RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLER	90
ALTINCI BÖLÜM	92
6. KİTABU’Z-ZÜHD VE’R-REKÂ’İK VE KİTABU’R-RİKÂK’IN TEFSİR İLİMLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ.....	92
6.1. Sıhhat- Güvenirlik Açısından Değerlendirilmesi	92
6.2. Rivâyet Tefsiri Açısından Değerlendirilmesi	93
6.3. “Allahu Teâlânın Şu Kavli Hakkında Resûlullah Dedi ki...” Yöntemiyle Oluşan Tefsirler	95
6.4. Dirayet Tefsir Açısından Değerlendirilmesi.....	96
6.5. Esbâbû’n Nüzûl Açısından Değerlendirilmesi	97
6.6. Mübhemâtu’l Kur’an Açısından Değerlendirilmesi	98
6.7. Garîbu’l Kur’an Açısından Değerlendirilmesi	100

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	111

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Konu Başlıkları-Hadis ve Eser Sayısı.....	14
Tablo 2: Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Sahabe ve Muhadram	24
Tablo 3: Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Tabiîn	28
Tablo 4: Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Etbâut-Tâbiîn.....	33
Tablo 5: El-Câmîu's-Sahîh'teki Rikâk Bölüm Başlıkları	49
Tablo 6: El-Câmîu's-Sahîh'in Rikâk Bölümündeki Sahabe	59
Tablo 7: El-Câmîu's-Sahîh'teki Tabiîn.....	64
Tablo 8: El-Câmîu's-Sahîh'teki Etbâut-Tâbiîn.....	68
Tablo 9: Ortak Sahabe ve Rivâyet Sayıları	79
Tablo 10: Ortak Tabiîn.....	76
Tablo 11: Ortak Etbâut-Tâbiîn	77

ÖZET**ABDULLAH İBN EL- MÜBÂREK'İN KİTABU'Z-ZÜHD VE'R REKÂ'İK VE
BUHÂRÎ'NİN KİTABU'R-RİKÂK BÖLÜMLERİNİN MUKAYESESİ VE TEFSİR
İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ****Şimşek, İbrahim****Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sadık KILIÇ****Mayıs-2018****Sayfa: 122**

Bu çalışmada, “zühd” konusunda önemli bir yer edinmiş olan Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ile hadis alanında ilk sırada yer alan İmâm Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* kitabında yer alan rikâk bölümlerinin karşılaştırılması yapılacaktır. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'ten birinci ile on yedinci bâb arası, Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'den ise rikâk bölümleri'nin inceleme ve analizi yapılacaktır.

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik, ilk yazılan eserlerdendir; *el-Câmiu's-Sahîh* ise hadis ilminde ilk sırada yer alan bir eserdir. İki eserdeki bölümler incelenip analiz edilerek benzer ve farklı yönlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Tezin birinci bölümünde; Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'i hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümde ayrıca kitabın içeriği, hadis sayısı hakkında malumat verilmiştir. İkinci bölümde; *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'teki bâb başlıkları, hadis sayıları, konular ve râviler incelenip analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde; İmâm Buhârî ve *el-Câmiu's-Sahîh* kitabı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Dördüncü bölümde; *el-Câmiu's-Sahîh*'te rikâk bölümündeki bâb başlıkları, hadis sayısı, konular ve râviler incelenip analiz edilmiştir. Beşinci bölümde; iki eserin bâb başlıkları, hadis sayısı, konular ve râvileri analiz edilmiş olup, ortak ve farklı yönleri belirtilmiştir. Son bölümde ise müelliflerin eserlerine tefsir ilmi açısından bakılmış varsa ortak yönleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah İbn el-Mübârek, Buhârî, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*, Rikâk, Zühd.

ABSTRACT**COMPARING OF ABDULLAH IBN EL- MUBAREK'S KITABU'Z-ZUHD
REKAIK AND BUHARI'S KITABU'R-RIKAK PARTS AND EVALUATION OF
TAFSIR IN TERMS OF SCIENCE****Şimşek, Ibrahim****Master Thesis, Basic Islam Sciences****Advisor: Prof. Dr. Sadık KILIÇ****May-2018****Page: 122**

Having made it an important place for asceticism Abdullah İbn el-Mubarek's *Kitabu'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik* and which ranks first in the field of hadith Imam Buhâri's *el-Câmiu's-Sahîh*'s sections of rica will be compared. Review and analysis will be performed between the first and the seventh sublime in the *Kitabu'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik*, and rica sections in *Sahîh* of Buhari.

Kitabu'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik is among the first written works; and also *Sahîh* is a work which ranks first in the field of hadith. It is aimed to identify similar and different aspects by examining and analyzing the sections in both works.

In the first part, the thesis contains information about the Abdullah İbn el-Mubârek and *Kitabu'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik*. In the second part of *Kitabu'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik*, sublime (subject) titles, the number of hadiths, topics and transmitters are examined and analyzed. In the third part, there is information about İmam Buhâri and his book, called *el-Câmiu's-Sahîh*. In the fourth part, sublime (subject) titles, the number of hadiths, topics and transmitters are examined and analyzed in the section of rica in *el-Câmiu's-Sahîh*. In the fifth section, the titles of sublimes (subjects), the number of hadiths, topics and transmitters are analyzed, and common and different sides are indicated. In the last section, author's works have been analyzed in terms of tafsir science and if so, their common aspects have been specified.

Key words: Abdullah İbn el-Mubârek, Buhâri, *Kitabu'z-Zuhd ve'r-Rekâ'ik*, Rikâk.

KISALTMALAR

A.Ü	: Atatürk Üniversitesi
b.	: Bin
bnt.	: Bint
baş.	: Başlıkları
c.	: Cilt
çev	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
KBY.	: Kültür Bakanlığı Yayınları
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
m.	: Miladi
no.	: Numara
r.a.	: Radiyallahu anh
R.S.	: Rivayet Sayısı
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Selem
ter.	: Tercüme
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: ve benzeri
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Rikâk Kavramının Lügat ve İstılâh Anlamları

Rikâk kelimesi “r-k-k” kökünden türemiş olup sözlükte ince, saf, temiz olmak anlamlarına gelmektedir¹. “Rakîk” kelimesinin müennesi ise “rakîka”dır. Ayrıca zayıf ve güçsüz dişi deveye “rakika” denilmektedir. Rakîk kelimesinin çoğulu ise “rikâk” ve “rekâik”tir². Rîkak, kelime anlamı olarak: rahmet, merhamet, şefkat, ince, yumuşak ve yufka yürekli vb. anlamına gelir³.

Rikâk’ın terim anlamı ise “Zühd, ahirete yönelme, iyiliğe teşvik etme ve kötülüklerden sakındırmaya dair hadisler ve eserler” demektir⁴. *Kitâbü’r-Rikâk* ise kalpte bir nevi incelikler meydana getirecek özellikteki hadisleri toplayan vb. bölüm⁵ anlamına gelir.

Zühd Kavramının Lügat ve İstılâh Anlamları

Zühd, Arapça “ze-he-de” fiilinin mastarı olup sözlük manası, “elini çekmek, yüz çevirmek, dünyada kendini küçük görmek, dünyaya karşı isteksiz olmak ve hırs göstermemek, dünyalığa rağbet etmemek,⁶ insanı meşgul eden şeyleri terk etmek, ilişkileri kesmek ve aradaki engelleri kaldırmak”⁷ manalarına gelir.

Zühd, ıstılâh olarak ise dünyadan yüz çevirmek, dünya hayatından sıyrılıp ahiret hayatına yönelmek⁸, hırslı ve tûl-i emel sahibi olmamak, masivayı terk etmek,⁹ Allah dışında herşeyden elini eteğini çekmek vb.¹⁰ anlamına gelir.

Cüneyd-i Bağdâdî, “zühd”ü “Elde olmayanın kalpte de bulunmaması”¹¹, İmâm-ı Gazzâlî, “Herhangi bir şeyden vazgeçmenin zühd olmadığını, zühdde asıl hünerin, onun yerine daha iyi ve daha güzelini koymak olduğunu”¹²; Süfyan-ı Sevrî,

¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arap*, (c. X), Dâru’s-Sadr, Beyrut, 1999, s. 375.

² İbn Manzûr, (c. X), 1999, 375

³ Mehmed Sofuoğlu, *Sahih’i Buhârî ve Tercemesi*, (c. XIV), Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 6353; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yay., İstanbul, 2009, s. 216.

⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987, s. 129

⁵ Sofuoğlu, 1989, 6353.

⁶ İbn Manzûr, (c. X), 1999, 196–197

⁷ Kâşânî, *Mu’cemu İstılâhâtî’s-Sûfiyye*, Dâru’l-Minâr, Kahire, 1992. s. 216

⁸ İbn el-Mübârek, *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik*, Düzenleyen: Ahmed Ferid, Dâr el-Mirâç ed-Devliyye Lil-Neşr, Riyad, 1995, s. 11

⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyrîyye*, Dâru’l Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 153.

¹⁰ Kuşeyrî, 2001, 153; Cebecioğlu, 2009, 300

¹¹ Kuşeyrî, 2001, 153.

¹² Gazzâlî, *İhyâu Ulumi’d-Dîn*, (c. V), Dâr’ul-Mârifet, Kahire, 2005, s. 80.

“Âdî şeyler yiyip basit elbiseler giymekten daha ziyade, Hak rızasına göre programlanmış ve tûl-i emele karşı da kapalı kalabilmiş bir kalb ameli olduğunu”¹³, İbn Hafif, “Kalbin, geçiçi ve kırılğan sebeblerden arındırılması ve insanın elini mal-mülkten çekmesi”¹⁴, İbn Cellâ, “Dünyaya karşı beklentisiz olup dünyayı gözünde küçük görmek”¹⁵, ve nihayet İbrahim İbn Fâtik, “Dünyayı küçük görüp dünyanın izlerini kalpten silmek olduğu”¹⁶ şeklinde tarif etmişlerdir.

Çalışmanın Konusu

İşte rikâk ve zühd kavramının insani ve ahlaki öneminden dolayı bu çalışmanın konusu, Türk-İslam tarihinin en büyük şahsiyetlerinden birisi sayılan Abdullah İbn el-Mübârek’in *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik* ile yine büyük İslam bilgini İmâm Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh* adlı eserindeki rikâk bölümlerinin zühd kavramı bağlamında içerik itibariyle karşılaştırılmasından oluşacaktır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Abdullah İbn el-Mübârek’in *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik* ile Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh* kitabında yer alan *kitabu’Rrikâk* bölümlerini karşılaştırmaktır. İki eserde yer alan bâb¹⁷ başlıkları, hadis sayısı ve râviler incelenecektir. Neticede iki eserde yer alan bâb başlıkları incelenerek bu konuların özellikleri ve ortak yönleri belirtilecektir. Aynı şekilde hadisler incelenerek hadislerin sayıları, aynı ve benzer hadisler ve hadislerin sıhhat yönleri tespit edilecektir. Son olarak râvi bölümleri incelenerek, râviler tabakalarıyla tespit edilip üç tabaka halinde (tablo şeklinde) verilecektir. Birinci tabakada yer alan sahabeinin rivâyet ettiği hadis sayıları tespit edilip tablo halinde verilecektir. Diğer tabakat râvilerinin ise sadece isimleri belirtilecektir. Ortak râviler mevcut ise bunlar tespit edilip karşılaştırma bölümünde gösterilecektir.

¹³ Kuşeyrî, 2001, 153

¹⁴ Kuşeyrî, 2001, 153

¹⁵ Kuşeyrî, 2001, 153

¹⁶ Kuşeyrî, 2001, 153

¹⁷ Bir eserde, ana bölümden (“Kitab’dan”) sonra gelen alt bölüm.

Çalışmanın İçeriği

İçerik planlaması bakımından bu tez, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Abdullah İbn el-Mübârek ve *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* hakkında bilgi verilecektir. Abdullah İbn el-Mübârek ve kitabı hakkındaki kaynaklar için temel Arapça kaynaklardan istifade edildi.

İkinci bölümde, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* kitabındaki, tezin bir parçasını oluşturan (17) on yedi bâb başlığı ve 324 hadis tahlili yapılmıştır. Eserin sadece bu bölümünü seçme sebebimiz, Buhârî'nin rikâk bölümüne benzer içerikli olmasındandır. Bu kısımda hadis sayısı, hadislerin konuları ve râvi isimleri tespit edilerek yazılmıştır.

Üçüncü bölümde ise İmâm Buhârî ve *el-Câmiu's-Sahîh* kitabı hakkında genel bilgiler verildi. İmâm Buhârî'nin hayatı, yolculukları (rıhle), hadis ve ilim öğrenmedeki aşk ve iştiyakı gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca *el-Câmiu's-Sahîh* hakkında genel bilgiler verildi.

Dördüncü bölümde ise Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde bulunan *Kitâbu'r-Rikâk* bölümü incelenmiş olup bu bölümde yer alan konu başlıkları, hadis sayıları tespit edilmiş ve râviler incelenmiştir.

Beşinci bölümde de konu başlıkları, hadis sayıları ve râvi sayıları bakımından iki eserin mukayesesi yapılmış ve her iki eserde bulunan ortak konu başlıkları, hadis ve râvi sayıları tespit edilmiştir.

Son bölüm olan altıncı bölümde ise eserlerin tefsir ilmi açısından değerlendirmesi yapılmıştır. İki eserde yer alan tefsir benzerlikleri konulara uygun olarak beyan edilmiş; sonuç bölümünde, yazıların genel bir değerlendirilmesi yapılarak tez sonlandırılmıştır.

Tezin Yöntemi

Yapmış olduğumuz çalışmanın özelliği nedeniyle, bu tezde tarihî yöntemlere başvurulmuştur. Bu çalışmada genel hatları itibariyle, şu aşamalar izlenmiştir: Öncelikle araştırma konusu ile ilgili olan kaynaklar toplanıp sonra da elde edilen veriler incelenmiştir. Çalışmamızda kütüphane ve internet çalışmalarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu verilerin bilimsel geçerlilik ve güvenilirlik kaidelerine uygun olması hususunda azami ölçüde dikkat edilmiştir. İncelenen veriler, tezin son kısımlarında mukayese edilerek sonuç bölümünde de ifade edilmiştir.

Çalışmada öncelikle Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve Buhâri'nin *Kitabu'r-Rikâk* bölümü esas alınmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim, tefsirler, hadis kaynakları, tabakat kitapları ve bazı temel eserlerden de istifade edilmiştir.

Bu çalışmada, Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'i ve İmâm Buhâri'nin *el-Câmiu's-Sahîh* kitabında yer alan *Kitabu'r-Rikâk* bölümü temel alındığı için, iki eser ve iki müellif hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca iki eserin daha iyi anlaşılması için de iki eserde geçen bazı kavramlar açıklanmıştır. Toplanan bu bilgiler, bilimsel geçerlilik ve güvenilirlik ölçülerine uygun olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Kaynakları

Bu araştırmanın iki temel kaynağı bulunmaktadır. Bu iki temel kaynak: Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'i ve İmâm Buhâri'nin *el-Câmiu's-Sahîh* kitabında yer alan *Kitabu'r-Rikâk* bölümüdür. Bu çalışmada yer alan bâb başlıkları, hadis tahricleri, konuların ve ravilerin isim tesbitinde bu iki kaynak ile birlikte birçok temel eserden yararlanılmıştır. Bu eserleri, çalışmamızın sonunda- kaynakçada- belirtildi.

Abdullah İbn el-Mübârek ve Buhâri'nin hayatı hakkındaki bilgiler; Mizzî'nin *Tehzibu'l-Kemâl*, Zehebî'nin *Siyeru a'lâmi'n-Nubelâ* ve *Tezkiratu'l-Huffaz*, İbn el-Cevzi'nin *Sıfatu's-Safve*, Osman Cemal'in *Abdullah İbn el-Mübârek el-İmâmul-kudve*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd ve Medîneti's-Selâm*, Mubârekfûrî'nin *Siretu'l-İmâm el-Buhârî* gibi kaynaklarından alınmıştır.

İki müellifin hocaları ve öğrencilerinin tesbit edilmesinde ise Mizzî'nin *Tehzibu'l-kemâl*, Zehebî'nin *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*'dan yararlanılmıştır. Müelliflerin diğer yazmış olduğu eserlerin tesbitinde Abdullah Küçük'ün *Abdullah İbn el-Mübârek*, Aynî'nin de *Umdetü'l-Kârî* adlı eserinden faydalanılmıştır. Ravilerin tabakalar halinde tasnif ve ravilerin tespit edilmesinde ise İbn Hibbân'ın *Kitabu's-Sikât* isimli eseri ile İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtu't-Kübrâ*'sından istifade edilmiştir.

Kelime ve kavram analizleri ile ilgili olarak da İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab*, Abdullah Aydınlı'nın *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Mehmed Sofuoğlu'nun

Sahih'i Buhâri ve Tercemesi, Kâşânî'nin *Mu'cemu Istilâhâti's-Sûfiyye*, Kuşeyrî'nin *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye* gibi eser ve lügatlarından istifade edilmiştir.

Hadislerin ve şerhlerinin kontrolünde, temel kaynakların niteliklerinin tesbitinde ve tezimiz ile ilgili sâir bazı konularda Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'in şerhlerinden olan şu eserlere başvurulmuştur: İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Kirmânî'nin *el-Kevâkibu'd-derâî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî* ve Aynî'nin *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*.

Çalışmalarım esnasında gösterdiği fedakârlık ve inceliğinden dolayı danışmanım Prof. Dr. Sadık KILIÇ'a ve tezin yazımında yardımcı olan eşime sonsuz şükranlarımı sunarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ABDULLAH İBN EL-MÜBÂREK VE KİTAB-U'Z-ZÜHD VE'R- REKÂ'İK ADLI ESERİ

1.1. ABDULLAH İBN EL-MÜBÂREK

1.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi

Etbâut-tâbiîn büyüklerinden olan İbn el-Mübârek'in adı: Abdullah İbn el-Mübârek İbn Vadîh el-Hanzeli et-Temimi'dir. Babası, Ebû Abdurrahman el-Mervezi'dir. İbn el-Mübârek'in künyesi Ebû Abdurrahman'dır¹⁸. Abdullah İbn el-Mübârek, hicrî 118 (miladi 736) yılında Horasan'ın Merv şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁹

1.1.2. Ailesi ve Yetiştirilmesi

Abdullah İbn el-Mübârek'in babası, soyca Türk olup Hemezen şehrinde tacirlik yaparken annesi de Türk soyundan zengin bir ailenin kızıdır²⁰.

Anne ve babası Türk olan İslam âlimlerinden birisidir. Babası, Hemezende bir adamın bahçesinde bekçilik yapmıştır. Babası, doğruluğu, takvası ve hassas yaşantısı sebebiyle çalıştığı bahçenin sahibini etkilemiş ve bunun üzerine bahçe sahibi de onu kızı ile evlendirmiştir²¹.

1.1.3. İlmî Faaliyetleri ve Yolculukları

Abdullah İbn el-Mübârek, dönemin büyük alimlerinden biriydi. İlim konusunda yapmış olduğu çalışmalarla tanınmış ve bu alanda kendini çok iyi yetiştirmiştir. Genç yaşında girmiş olduğu bu yolda başarılı işler yapmış, arkasında çok kıymetli eserler ve izler bırakmıştır. İlk ilim faaliyetine ise yirmi yaşlarında başlamıştır. İlk hocası, Merv şehrinde Rabiğ İbn Enes el-Horasanidir.²²

¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1994, s.378

¹⁹ Mizzî, *Tehzibu'l-kemal*, (c. V), er-Risâle, Beyrut, 1983, s. 266; İbn el-Cevzi, *Sıfatü's-Safve*, (c. IV), Dâru'l-Kur'an-ı Kerim, Beyrut, 1989, s. 134.

²⁰ Zehebî, 1994, 381; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, (c. I), Kahire, 1932, s. 275.

²¹ Zehebî, 1994, 381

²² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, (c. IX), 1983, s. 60.

Abdullah İbn el-Mübârek, hadis ilmi ile birlikte diğer alanlarda da kendisini çok iyi yetiştirmiş olup bu ilim sahalarında eserler yazmıştır. Âlimler, onun yapmış olduğu ilmî faaliyetlerden övgü ile bahsetmişlerdir.

Hadis uleması için yolculuk kutsal bir vazifeydi. O dönemde ulema farklı bölgelere dağılmıştı. Bu yerlere gidip onlarla görüşmek gerekiyordu. Abdullah İbn el-Mübârek de Merv şehri dışındaki ilk ilim yolculuğunu 141 yılında, Irak'a gerçekleştirmiştir. Bu yolculuktan sonra hadis ilmi için çok sayıda yolculuk yapmıştır. Sahih hadis, zayıf hadis ayrımı yapmadan bulmuş olduğu ilimleri kayıt altına almıştır. Abdurrahman İbn Hâtim, İbn el-Mübârek'in ilim yolunda yapmış olduğu seyahatler bağlamında şunları söylemiştir: “Hadis öğrenmek için dünyanın yaklaşık dörtte birini gezmiştir. O dönemin ilim merkezleri sayılan Yemen, Mısır, Şam, Cezayir, Basra ve Kufe'ye gidip hadisleri semâ yoluyla almıştır.”²³

Onun hakkında Ebu Üsâme de şunları zikretmiştir: “İlim öğrenme konusunda İbn el-Mübârek'ten daha ufuklusunu görmedim.” İlim öğrenmek veya hadis almak için farklı yerlere yolculuk yapmış olan İbn el-Mübârek belirttiğine göre, Yemen, Irak, Mısır, Cezayir, Şam, Basra, Kufe, Haremeyn, Horasan, Bağdad gibi yerlere en az bir defa gitmiştir²⁴.

Abdullah İbn el-Mübârek'in bulmuş olduğu fırsatları çok iyi kullanmış olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Hac vazifesini yaparken bile, orada bulunan ulema ile tanışmış, onlarla fikir alışverişinde bulunmuştur. Abdullah İbn el-Mübârek hayatını bu işe adanmış, bu işten asla taviz vermeden hayatını sonlandırmıştır. Nitekim, Nuaym İbn Hammad'dan rivayet edildiğine göre, İbn el-Mübârek'e: “Ne zamana kadar ilim talebine devam edeceksin?” diye sorulmuş, o da: “İnşallah ölünceye kadar...” cevabını vermiştir²⁵.

²³ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakatu'l-Kubra*, (c. VII), Dâru's-Sadr, Kahire, 2001, s. 372.

²⁴ İbn Sa'd, (c. VII), 2001, 372.

²⁵ İbn Abdi'l-Berr, *Câmi'u Beyani'l-İlm*, (c. I), Kahire, 1968, s. 406.

1.1.4. Abdullah İbn el-Mübârek'in İlmî Seviyesi

Abdullah İbn el-Mübârek güzel bir hayat yaşamıştı. İbn el-Mübârek, ilim öğrenmek için büyük bir cehde usanmadan, yorulmadan hayatını ilim kesbine adanmıştır. Çoğu kez birtek hadis rivâyeti için çok uzak beldelere seyahat etmiştir. Kısaca İbn el-Mübârek hayatını dolu dolu yaşamış, İslam'a ve insanlığa hizmet etmiştir.

Âlimler, İbn el-Mübârek'in hadis ve tefsir ilimindeki yerini ve büyüklüğünü şu sözlerle özetlemiştir: “Abdullah İbn el-Mübârek döneminde, ondan daha saygını, ondan daha bilgilisi ve bütün ilimlerden bir payı olan başka bir kimse yoktu.”²⁶

Ebu Üsâme, İbn el-Mübârek için: “Onun, hadis ashabı arasındaki yeri, tıpkı insanlar arasında emiru'l-mü'min'un yeri gibidir.” demiştir²⁷. İbn Mehd ise Abdullah İbn el-Mübârek'in, Süfyân Sevrî'den daha bilgili olduğunu söylemiştir²⁸. el-Mübârek vefat ettiğinde ise “Ulemanın seyyidi vefat etti.” denilmiştir²⁹.

Arkadaşları, onun hususiyetlerini şu şekilde sıralamışlardır: Bütün ilmi kendisinde toplayan, fâkih, edîp, nahiv ve dil bilgisinde söz sahibi, şair, zâhid, takvalı, kahraman, iyi bir at binici, güçlü bir fiziğe sahip olan, gazi, boş sözlerden ve tartışmadan uzak duran, hoşgörülü ve arkadaşlarıyla uyum içinde olan bir kimseydi³⁰.

1.1.5. Abdullah İbn el-Mübârek'in Hocaları

Abdullah İbn el-Mübârek'in ilim yolunda kendisinden istifade etmiş olduğu âlim sayısı çok fazladır. Bizzat kendisi yaklaşık dört bin kişinin sohbetine veya dersine katılmış olduğunu ama bunlardan sadece bin kişiden ilim naklettiğini söylemektedir³¹. Bu zâtlardan bazıları ise

²⁶ Osman Cemal Muhammed, *Abdullah İbn el-Mübârek el-İmâmül-Kudve*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1987, s. 69.

²⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Tarîhu'l-Bağdâd*, (c. X), Dar'u'l-Garbu'l-İslamî, Beyrut, 2001, s. 161.

²⁸ Hatib el-Bağdâdî, (c. X), 2001, 161

²⁹ Hatib el-Bağdâdî, (c. X), 2001, 163

³⁰ Abdullah İbn el-Mübârek, *Kitabu'z-Zühed ve'r-Rekâ'ik*, nşr: Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, 2004, s. 45.

³¹ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffaz*, (c. I), Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Lübnan, 1958, s. 276.

şunlardır: Ebân İbn Yezîd, İbrahim İbn Sa'd, İbrahim İbn Ukbe, İbrahim İbn Nafi el-Mekkî, İsmail İbn Müslim, Esved İbn Şeyban, Ebû Burde, Beşir Ebi İsmail, Sevr İbn Yezîd, Cerîr İbn Hazım, Cafer İbn Burkan, Hüseyin İbn Zekvan, Hammad İbn Zeyd, Süfyân es-Sevri, Süfyân İbn Uyeyne, Süleyman el-A'meş, Şu'be İbn Haccâc, Abdullah İbn Lehî'a, Leys İbn Sa'd, Mübârek İbn Fadale, Muhammed İbn Aclen, Misâr İbn Kıdame, Ma'mer İbn Râşid, Yunus İbn Yezîd, Ebû bekr İbn Ayyâş.³²Anlaşıldığı üzere İbn el-Mübârek, ilmî etkinliğini arttırmak için pek çok alimden ders alma ve onları dinleme lüzumu hissetmiştir.

1.1.6. Abdullah İbn el-Mübârek'in Öğrencileri

İbn el-Mübârek, dönemin öne çıkan alimlerinden birisi olmasından dolayı çok sayıda insan ondan istifade etmiştir. Bu isimlerden bazıları şunlardır: İbrahim İbn Şemmas, İbrahim İbn Abdullah, el-Fezzarî, Ahmed İbn Haccâc, Ahmed İbn Osman, Süfyân İbn Uyeyne, Süleyman İbn Mansur, Abdullah İbn Osman Abden, Salih İbn Abdullah et-Tirmizî, Abdullah İbn Vehb, Affan İbn Müslim, Muhammed İbn Saîd, Muhammed İbn Mekki, Ma'mer İbn Râşid ve Yahya İbn Âdem.³³

Görüldüğü gibi İbn el-Mübârek, ilmî yetkinliğini arttırmak için pek çok alimden ders alma lüzumu hissederken ondan da başta dönemin öne çıkan alimleri Süfyân İbn Uyeyne, Süleyman İbn Mansur, Ma'mer İbn Râşid ve Süleyman İbn Mansur gibi alimler olmak üzere birçok insan da İbn el-Mübârek'ten ders alıp dinlemiştir.

1.1.7. Abdullah İbn el-Mübârek'in Eserleri

Abdullah İbn el-Mübârek, zühd alanında ilk eser yazarlardan birisidir. Bu konuda İbn Sa'd şunları söylemiştir: “Abdullah İbn el-Mübârek çok sayıda hadis rivâyet etmiş, çok sayıda kitap kaleme almış ve bu hadisleri bâb/konulara bölüp sınıflandırmıştır; böylece çok sayıda insan ondan istifade etmiştir.”³⁴

³² Mizzî, (c. XVI), 1996, 10; İbnu'l-Cevzi, (c. IV), 1998, 46

³³ Mizzî, (c. XVI), 1996, 10-14

³⁴ İbn Sa'd, (c. VII), 2001, 372

Abdullah İbn el-Mübârek'in eserleri ise şunlardır: *Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*, *Kitabu'l-Cihâd*, *el-Müsned*, *Kitabu'l-bir ve's-Sıla*, *es-Sünen fi'l-Fıkh*, *Kitabu't-Tefsir*, *Kitabu't-Tarih*, *Divanu'l-İmâm Abdullah İbn el-Mübârek*, *Kitabu'l-Deka'ik fi'r-Rekâ'ik*, *el-Erba'un fi'l-hadis*, *Kitabu'l-İsti'zan*.³⁵

1.1.8. Abdullah İbn el-Mübârek'in Vefatı

Hz. Peygamber (s.a.v)'in “Bir insan nasıl yaşarsa öyle vefat eder.”³⁶ hadisinde buyurduğu gibi, İbn el-Mübârek de yaşadığı gibi vefat edenlerden birisi olmuştur. Ömrü, yol ve gazvede geçen İbn el-Mübârek, bir gazve dönüşü Musul'a bağlı Hît kasabasına vardığında burada hastalanmış, hastalığı iyice şiddetlenince yanında bulunan Nadr isimli talebesine, kendisini yataktan yere indirmesini söylemiştir. Yanındakiler ağlamaya başlayınca İbn el-Mübârek onlara, “Neden ağlıyorsunuz?” demiş, talebesi de İbn el-Mübârek'e: “Size verilen nimetleri ve servetinizi düşündüm. Bir de şu garip halinize baktım. Nutkum tutuldu, çok üzüldüm.” diye cevap vermiştir. İbn el-Mübârek ise bunun üzerine: “Böyle konuşma. Ben Allah'a her zaman: Allahım, hayatımı zenginlerin, vefatımı da toprakta yatan fakirlerinki gibi eyle diye yalvardım.” şeklinde cevap vermiştir.³⁷

Abdullah İbn el-Mübârek, adı geçen Hit kasabasında, Ramazan ayında gazveden döndükten on üç gün sonra, 181/797 yılında, 63 yaşında vefat etmiştir.³⁸ İslam için yaşamış, kısa ama dolu bir hayat yaşayarak ahirete göç etmiştir.

³⁵ Abdullah Küçük, “Abdullah İbn el-Mübârek”, *DİA*, (c. I), s. 124; İbn en-Nedim, *el-Fihrist*, Beyrut, 1978, s. 333.

³⁶ Aliyyulkâri, *Mirkâtu'l-Mefatih*, (c. I), Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 332.

³⁷ Gazzâlî, (c. IV), 2005, 482.

³⁸ İbn el-Cevzî, (c. IV), 1998, 134

1.1.9. İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* Adlı Eseri

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik, zühd alanında yazılan ilk ve önemli eserlerden bir tanesidir. Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turas el-Arabi* isimli eserinde, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'in o devirden zühd ile alakalı günümüze ulaşan en eski kitap olduğunu belirtmiştir³⁹.

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'in iki rivâyeti bulunmaktadır. Birinci rivâyet, Hüseyin İbn Hasan el-Mervezi'nin rivâyet etmiş olduğudur. Bu rivâyet, "Hüseyin'in nüshası" olarak da bilinmektedir. Bu rivâyeti el-Mervezî, hocası İbn el-Mübârek'ten rivâyet etmiştir. Hüseyin'den de Şark uleması olarak bu kitabı rivâyet etmişlerdir. İkinci rivâyeti ise Nuaym İbn Hammâd nakletmiştir. Bu rivâyete "Nuaym'ın nüshası" da denilmektedir. Bu rivâyeti Nuaym, Hocası İbn el-Mübârek'ten; Nuaym'dan da ehl-i mağrib Garp uleması nakletmiştir.

Yüksek lisans tez çalışmamızda kaynak olarak istifade edilen eser, Hüseyin İbn Hasan el-Mervezî'nin rivâyet etmiş olduğudur. Bu nüsha Habib er-Rahman el-A'zamî'nin düzenleyip tahkik ettiği nüshadır ve 535 sayfadan oluşmaktadır. Eserin asıl iki nüshasından biri 296 numara kayıtlı Almanyada'ki Leipzig kütüphanesinde bulunmaktadır⁴⁰. Kitabın baskısı "Dâru'l-Kutûbi'l İlmiyye" yayınevi tarafından Beyrut'ta yapılmıştır. Bu kitabın ikinci baskısı h. 1425/2004 yılında yapılmıştır. Ek olarak Nuaym İbn Hammâd'dan rivâyet edilmiş olan hadislere yer verilmiş olup bu hadislerin sayısı ise 436'dır⁴¹.

Tahkik edilip basımı yapılan diğer nüsha ise Ahmet Ferid'e aittir. Kitabın içerisinde, 1206 rivâyet bulunmaktadır. Ahmet Ferid, hadisleri düzenli olarak sıralamış, hadislerin sıhhat yönünü belirtmiştir. Aynı hadisi başka birisi rivâyet etmiş veya başka bir hadis kitabında geçiyor ise aşağıda dipnotta belirterek okuyucuya kolaylık sağlamıştır.⁴²

³⁹ Fuad Sezgin, *Tarihu't-turas el-Arabi*, (c. IV), el-Câmia't-İmâm, Riyad, 1991, s. 105.

⁴⁰ Saîd İbn Abdullah İbn Ali, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik li-Abdullah İbn el-Mübârek*, s. 13, Doktora tezi, Camiat'u ummu'l-Kurra, 2012.

⁴¹ İbn el-Mübârek, 1995, 47

⁴² İbn el-Mübârek, 1995, 47

1.1.10. İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'teki Metodu

Müellif, kitabını müstakil bir konuya tahsis etmiştir. Kitabında sadece zühd ve rekâ'ik ile ilgili hadislere yer vermiştir. İlk asırda yazılmış olan *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*, ilim camiasında bugün bu alanda yazılan en önemli eserlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Kitap cüzlerden, cüzler ise bâblardan oluşmaktadır. Kitap 11 cüz, 49 bâb başlığı ve 1632 hadisten meydana gelmiştir.

Müellifin, kitabında yer vermiş olduğu hadisler için herhangi bir sıhhat şartı koymadığını görmekteyiz. Bu sebeple o, Sahih hadislerin yanında hasen ve zayıf hadis çeşitlerine de yer vermiştir.

Kitaptaki konular ise içerik olarak: dünya ve ahiret dengesini sağlamak, ölüm öncesi ve sonrasına hazırlık yapmak, dünyaya ve dünya malına rağbet etmemek, hayatından hüznün ve gözyaşını eksik etmemek, vb. konulardan oluşmaktadır.

Hadislerin râvilerinde güvenilirlik ve sağlamlık kriterleri bakımından farklılıklar görünmektedir. Râvilerin çoğunluğu güvenilir olmakla birlikte, çok az da olsa meçhul ve müphemü'l hâl olan râvilerle yer veren İbn el-Mübârek'in, bu meçhul ve müphemlerin kim olduğu konusunda ise açıklama yapmadığını görmekteyiz.

1.1.11. İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'teki Tertîbi

Kitap, bâblara bölünerek hazırlanmıştır. Hadis ve eserler için takip edilen belli bir düzen yoktur. Mevkuf hadis ile başlayıp, maktu hadis ve merfu hadis ile devam edebilmektedir. Diğer yandan Kur'an ayetlerinden, muhaddis ve müfessirlerin sözlerinden alıntılar yapılarak kitaba koyulmuştur.

Hadis ve eserler konu başlıkları altında toplanmıştır. İncelediğimiz kısım, "Allah'a itaat etmeye teşvik etme" bâb başlığı ile başlayarak "Ehli beyte saygı" bâb başlığı ile son bulmaktadır. İbn el-Mübârek, rivâyet etmiş olduğu hadis ve eserleri genelde üç sened (râvi) ile nakletmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KİTAB-U'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK'TEKİ KONU BAŞLIKLARI-HADİS SAYISI VE RÂVİLER

Bu bölümde *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te geçen konu başlıkları, hadis sayıları ve râviler incelenecektir. Bu bölümde on yedi konu başlığı analiz edilecektir. Bu konu başlıkları içerisindeki hadisler ve râviler incelenerek bunların analizi yapılacaktır.

2.1. KİTAB-U'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK'TEKİ KONU BAŞLIKLARI

Tablo 1: *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* 'teki Konu Başlıkları-Hadis ve Eser⁴³ Sayısı

	KONU BAŞLIKLARI	Hadis Sayısı	Eser Sayısı	TOPLAM
1.	“Allah’a İtaate ve İbadete Teşvik Etme”	18	25	43
2.	“İlmi Dünyada Gösteriş İçin Öğrenenler”	2	9	11
3.	“Günahların Sonucundan Korkutma”	4	23	27
4.	“İbadetlerin Faziletleri ile İlgili”	6	25	31
5.	“Ağlama ve Hüzün ile İlgili”	1	16	17
6.	“Zikr-i Hafî ve Amel”	4	14	18
7.	“Huşu ve Korku”	3	21	24
8.	“İbadet Yapmada Gayretli Olma”	1	8	9
9.	“İhlas ve Niyet”	3	21	24
10.	“Allah’ı Zikir ve Tâzim”	2	28	30
11.	“Cenazeyi Takip Ederken Tefekkür Etme”	3	6	9
12.	“Tûl-i Emel Tutkusundan Kaçınma”	2	11	13
13.	“Ölümü Düşünme “	1	11	12
14.	“Ölüm Korkusundan Endişelenenler”	1	4	5
15.	“Tefekkür Etme ve Düşünme”	1	16	17
16.	“Hata ve Günahlardan Uzak Durma”	4	22	26
17.	“Ehl-i Beytin (âile halkının) Islah Olması”	1	7	8
18.	TOPLAM SAYILAR	57	267	324

⁴³ Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiûnun söz, fiil ve takrirleri.

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'te incelediğimiz bölümdeki konu başlıkları ve konu başlıkları altında yer alan hadis sayısı tablo'da verilmiştir. Tabloda, görüleceği üzere on yedi konu başlığı bulunmaktadır. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te, kitapta başlıca şu konular işlenmektedir: ulûhiyet, ölüm ötesi, dünya ve ahiret dengesi... On yedi konu başlığı içerisinde 324 hadis yer almakta olup bunların 57 tanesi merfu hadis, 267 tanesi ise haber⁴⁴ türünden hadistir.

⁴⁴ Hz. Peygamber'den gelen her türlü bilgi, rivâyet (Merfû, Mevkûf, Maktû hadis karşılığı)

2.2. TEMEL KONULAR

2.2.9. Ulûhiyet

İbn el-Mübârek'in kitabında yer alan en önemli konular; daha önce bahsettiğimiz gibi, ulûhiyet, ibadet, ihlas, günahlardan sakınmak, dünya hayatı, tefekkür, muhasabe, zaman, ilim ve ölüm ötesidir. Müellifin kitabında yer vermiş olduğu konu başlıklarından bazıları ulûhiyet ile ilgilidir. Bu temel başlık altında ise Allah'ın büyüklüğü, Allah sevgisi, Allah korkusu ve mağfiret gibi konuları ele almıştır.

Müellifin kitabında, ulûhiyet üst başlığı altında öne çıkan konulardan birisi de Allah korkusudur. İbn el-Mübârek, Allah'ın affetmeyeceğini düşünerek korkanlar⁴⁵, Allah'tan hakkıyla korkmak⁴⁶, musibet, bela ve cehennem korkusundan ağlamak⁴⁷, Allah korkusundan başını secdeden kaldırmayan kişi⁴⁸, Hz. Ömer'in "Keşke annem beni hiç doğurmasa unutulup gitseydim."⁴⁹ sözü, kalpte korkunun devamlı bulunması⁵⁰, Allah'tan uzaklaşan kalbin katılaşması vb.⁵¹ konularını işlemiştir.

Ayrıca bu bölümde şu konulardan da bahsedilmiştir: "Evliyaullah,⁵² hatasını söyleyen kişiye karşı güzel davranma⁵³, bir işi yaparken sadece Allah rızası için yapma, Allah'ı gizlice ve çokça zikretmek, Allah'ın bir kulda iki emniyet ve korkuyu bulundurmaması⁵⁴, bu ümmetten kaldırılacak şeyler: emanet, huşu ve neredeyse korku duyan kimsenin kalmaması⁵⁵, Allah korkusu, Allah'tan uzak olan kalbin katı olması, insanların kendi günahlarını görmemesi, Allah korkusu olan insanın Kur'an'ı güzel okuması, Allah'ın rahmeti ile günâhkar bir insanın

⁴⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 15

⁴⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 22

⁴⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 123

⁴⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 224

⁴⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 234

⁵⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 168

⁵¹ İbn el-Mübârek, 1995, 135

⁵² İbn el-Mübârek, 1995, 217, 218

⁵³ İbn el-Mübârek, 1995, 130

⁵⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 157; ("Dünyada benden korkorsa, ahirette onu emin ederim. Ahiret hususunda emin ise korkuturum")

⁵⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 172

bağışlanması, Allah korkusu, Allah'a hamd etmede devamlılık, Allah'ı bilmek ve sevmek, Allah'ın azabından korunan mü'min insanlar gibi bir takım konulardan oluşmaktadır.

Ulûhiyet üst başlığı altında toplamış olduğumuz konular, genel muhtevaları bakımından insanın Allah katında nasıl bir seviyede olması gerektiğini gösteriyor. Allah ile ilgili konulara baktığımız zaman, insanlarda Allah sevgisinin yanında ve Allah korkusunun olması gerektiği, ibadet konusunda hassas ve dikkatli olmaları gereken konular yer almaktadır.

2.2.10. İbadet ve İhlas

Kitapta yer alan önemli konulardan birisi de ibadet ve ihlas ile alakalı unsurlardır. Bu unsurlar içinde Allah için yapılan ibadetin en güzelinin ızdıraplı ve gizli şekilde yapılması, gizli dua eden bir adamın örnek verilmesi⁵⁶, yapmış olduğu işi Allah için yapanın Cennete girmesi⁵⁷, nifaklı huşu (Dışarıdan korkar gibi gözüküp kalbinde haşyet olmayan insanların durumu)⁵⁸, Allah'ın en sevdiği ibadet (namaz kılarken kimsenin görmemesi)⁵⁹, cennette ilk çağrılacak kimseler...⁶⁰ gibi başlıklar en çok dikkat çekenlerdir.

Ayrıca bu başlık altında şu konuların yer aldığını da görmekteyiz: “Gündüz normal bir insan gibi yaşayıp geceleri ruhbanlar gibi ibadet ile geçirenler⁶¹, nafîle yapılan ibadetin faziletinin cemaat ile yapılan ibadet gibi olması⁶², namazlarını huşu (haşyet) içinde kılanlar⁶³, amellerin niyetlere göre olması⁶⁴, “Ve Ben, insanları ve cinleri Bana kulluk yapsınlar diye yarattım.”⁶⁵ ayeti, Allah'ı gizli zikretmek⁶⁶, ameli devamlı

⁵⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 140

⁵⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 142

⁵⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 143

⁵⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 203

⁶⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 206

⁶¹ İbn el-Mübârek, 1995, 144

⁶² İbn el-Mübârek, 1995, 151

⁶³ İbn el-Mübârek, 1995, 169

⁶⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 188

⁶⁵ Zâriyât, 51/56

⁶⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 155

olan biri ile şeytanın uğraşması⁶⁷, yüzdeki secde izi⁶⁸, iman edip güzel işler yapan insanların korunması⁶⁹, “ağlayabiliyorsan ağla ağlayamıyorsan ağlıyormuş gibi yap”⁷⁰ buyuran hadisler yer almıştır.

Müellif, ayrıca bu bölümde Hz. Muhammed (s.a.v)’in hayatından, tevâzûndan ve ihlasından örnekler de vermiştir. Bu örneklerden bazıları şunlardır: Hz. Muhammed (s.a.v)’in insanların en çok tebessüm edeni olması⁷¹, kahkaka atmadan tebessüm etmesi, birisine bakmak istediği zaman vücudunun tamamı ile ona dönmesi⁷² vd.

2.2.11. Günahlardan Sakınmak

Abdullah İbn el-Mübârek’in kitabında yer verdiği konu başlıklarından birisi de günahlardan sakınmakla alakalıdır. Günahlardan sakınmak ve bunlardan uzak durmak, rikâk konusunun en önemli unsurlarından birisidir. Kalb inceliğinin devamlı olabilmesi ve insanın manevi olarak yükselmesi için günahlardan sakınmak zorunludur. Araştırma mevzumuz olan kitapta bu konudaki alt başlıkları şöyle sıralayabiliriz: İnsanın hata üzere olması ve Allah’ın rahmet etmesi⁷³, günah işlediği zaman Allah’ın onun hakkında ne hüküm vereceğini, kalan ömründe başına nasıl bir şey geleceğini bilmemesi⁷⁴, gece namazının faziletinin gizli verilen sadaka gibi olması⁷⁵, “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin.” sözü⁷⁶, ameli terk ederek sözle yetinen insanlar⁷⁷, amelsiz dua eden insanın hali⁷⁸, Allah’a itaat etmek⁷⁹, Mü’min bir insanın günahı büyük bir kaya gibi görünür; mü’min sanki üzerine kaya düşecekmiş gibi her zaman uyanık olmalı⁸⁰, Allah’ın huzuruna en az

⁶⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 21

⁶⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 92

⁶⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 94

⁷⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 131

⁷¹ İbn el-Mübârek, 1995, 145

⁷² İbn el-Mübârek, 1995, 146

⁷³ İbn el-Mübârek, 1995, 299

⁷⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 304

⁷⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 23, 25

⁷⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 306

⁷⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 324

⁷⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 322

⁷⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 320

⁸⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 69

günahla çıkan bir insanın hali⁸¹, Allah'ın bir kulunun iyi olmasını istediği zaman onu bela ile imtihan etmesi⁸², Allah'ın büyüklüğünün göstergelerinden birisi de insanı şerefli kılmasıdır⁸³, dünya ve içindekilerden en hayırlı olanı; ilmini sırf ahiret için kullanan insanların olması⁸⁴, zerre miktar iyilik yapan kişinin karşılığını alacak olması⁸⁵, şükrettikten sonra nankörlüğe düşmeme ve zikirden sonra unutmama⁸⁶, Allah'ın günahları gizleyeni bağışlaması⁸⁷, Hz. Muhammed (s.a.v)'in ibadetlerinde denge⁸⁸, bir ayeti gece boyunca tekrar ederek okuması⁸⁹, Kur'an'ı dinlemeyi sevmesi⁹⁰, Kur'an'ı harf harf okuması⁹¹, Kur'an'ı okuduğu zaman insanlara Allah korkusunu hatırlatması⁹², ezberlenen Kur'an'ın unutulması⁹³, dili korumak ve anlamsız şeyler konuşmamak⁹⁴, çok konuşmaktan men etme⁹⁵, güzel amel ve güzel söz sahibinin yükseltilmesi⁹⁶...

“Günahlardan sakınmak” başlığı altındaki alt başlıkları ve konuları değerlendirdiğimizde görürüz ki Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirip ibadetleri ile kemale eren bir insan, bundan sonraki adımlarında daha dikkatli olmak zorundadır. İnsan günahı küçük olarak görmeye başladığı zaman kaybetmeye başlamıştır. Mü'min basiretli davranıp kendisini yanlış yapmaya ve günaha sevk edecek konulardan uzak durmalıdır.

⁸¹ İbn el-Mübârek, 1995, 67

⁸² İbn el-Mübârek, 1995, 70

⁸³ İbn el-Mübârek, 1995, 78

⁸⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 79

⁸⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 80, 81, 82

⁸⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 22

⁸⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 165

⁸⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 103

⁸⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 104

⁹⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 110, 111

⁹¹ İbn el-Mübârek, 1995, 115, 116

⁹² İbn el-Mübârek, 1995, 114

⁹³ İbn el-Mübârek, 1995, 85

⁹⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 89

⁹⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 137

⁹⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 90, 91

2.2.12. Dünya Hayatı ve Dünya Malı

Müellifin kitabında yer verdiği konu başlıklarından birisi de dünya hayatı ve dünya malıdır. Dünya hayatı ve dünya malı, rikak konusunun en önemli unsurlarından birisidir. Zira kişinin Allah ile irtibatının güçlü olması, kalp inceliği ve rikkatinin devamlı olabilmesi ve insanın manevi olarak yükselmesi için dünya hayatı ve dünya malından uzak durmasıyla olmaktadır.

Bu bölümde şu alt konu başlıkları bulunmaktadır: İnsan ve eceli⁹⁷, dünya ve içindekilerin yaratılması⁹⁸, öğle sığağında susuz kalma korkusundan dolayı ağlama⁹⁹, çalışmadan gelecek hayali kuranların hedefine ulaşamayacağı¹⁰⁰, gelecekte insanları bekleyen iki tehlike¹⁰¹, iyiliği ertelememek¹⁰², ihtiyarlamadan önce gençliğin kıymetini, fakir olmadan zenginliğin kıymetini bilme¹⁰³, dünyada bir garip ve yolcu gibi yaşamak¹⁰⁴, tevâzu, hüzün, riyâ ve sümâ, ilim öğretmenin fazileti, konuşurken Hak için konuşma...

Dünya bir mesken olup insanın o meskende hayatını devam ettirebilmesi gerekmektedir. Bu sebeple insan, ihtiyacı olan şeyleri kazanmak zorundadır. Dünya içinde bulunan para, ev, araba, ziynet eşyaları bunlardan bazılarıdır. Ancak unutmamak gerekir ki dünya ve dünya malı bir hakikate ulaşmak için kullanılan araçlardır. İnsan eğer bu araçların amaç olduğunu düşünürse kaybetmeye başlar, dünyayı ebedi yurdu görmeye başlar. İnsana düşen davranış biçimi de öyleyse dünya ve dünya malını araç olarak görmesi, dünyanın aldatıcı güzelliklerine kanmamasıdır. Bu bölümde geçen konular. dünyanın geçici bir yer olduğu, dünya malının bir imtihan olduğu, asıl yurdun ahiret yurdu

⁹⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 252, 254

⁹⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 259

⁹⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 280

¹⁰⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 9

¹⁰¹ İbn el-Mübârek, 1995, 5

¹⁰² İbn el-Mübârek, 1995, 35

¹⁰³ İbn el-Mübârek, 1995, 2

¹⁰⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 13

olduğu ve orası için hazırlık yapmamız gerçeği vb. davranışlara yön veren ahlaki hakikatleri vurgulayan mevzulardır.

2.2.13. Tefekkür ve Muhasebe

Müellifin kitabında yer verdiği konu başlıklarından bir diğeri de, tefekkür ve muhasebedir. Rikâk konusunun da en önemli unsurlarından birisi tefekkür ve muhasebedir. Bu vesileyle, insan geçmiş ve geleceğini göz önünde bulundurarak hayatını dengede tutmaya ve ölüm ötesi gibi konuları düşünerek ahiret hayatına hazırlık yapmaya gayret eder.

Müellifin, tefekkür ve muhasebe temel konu başlığında ise şu konular bulunur: Cenaze görünce kendini hesaba çekmek¹⁰⁵, Hz. Muhammed (s.a.v)'in cenazede konuşmayıp devamlı nefis muhasebesi yapması¹⁰⁶, sahabenin savaş anında Kur'an okunurken ve cenazedeyken seslerini yükseltmekten hâya etmeleri¹⁰⁷, İslam'ın ilk dönemlerinde vefat edenlerin fazileti¹⁰⁸, tefekküre yönlendiren bilgiler¹⁰⁹, sonra yapacağım, namazı sonra kılacağım ve orucu sonra tutacağım demekten sakınma¹¹⁰...

İnsanın kendisini her zaman kontrol etmesi için muhasebe yapması gerekmektedir. Çalışma konumuz olan kitaba baktığımız zaman burada anlatılan hadislerin insanı motive edici, günahlara karşı caydırıcı mesajlar içerdiğini görmekteyiz. Zira insan, muhasebe yapmalı ki eksik veya fazlalıklarını görebilsin. Nitekim “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin.”¹¹¹ hadisi, özellikle bu mesajı vermektedir.

2.2.14. Zaman ve İlim

Müellifin kitabına eklemiş olduğu diğer önemli konulardan iki tanesi de zaman ve ilimdir. Zaman, çoğu insanın kıymetini bilmediği nimetlerden birisidir. İbn el-Mübârek, bu üst başlık altında zikrettiği alt

¹⁰⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 243

¹⁰⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 244

¹⁰⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 247

¹⁰⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 281

¹⁰⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 289, 290, 291, 292,293, 294, 295

¹¹⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 12

¹¹¹ Tirmizî, Kıyame, 25

konu başlıklarıyla zaman ve ilim konusunda daha dikkatli olunması gerektiğini vurgulamak istemiştir.

Zaman ve ilim konusunun alt başlıkları ise şunlardan oluşur: Kıymetini bilmediğimiz iki önemli şey¹¹², fakihın fitnesi, kendini beğenmesi¹¹³, bilmiyorum diyebilmek¹¹⁴, ilmin dünya malı gibi, kimi durumlarda zulüm olması¹¹⁵, sahabenin, öğrendikleri ilimden hesaba çekiliriz düşüncesi ile korkmaları¹¹⁶, kıyamet alametleri olarak: ehil olmadığı halde ilim sahibi olanların çoğalması¹¹⁷, faydasız ilim sahibi insan¹¹⁸, Allah'tan korkana ilmin yetmesi¹¹⁹, ilmi menfati için kullananların cennetin kokusunu duyamayacakları¹²⁰...

Peygamberimiz (s.a.v)'in belirttiği üzere maalesef bu asırda bizde zamanın kıymetini anlamıyor, zamanı tamamıyla kullanamıyoruz. İnsan eğer marifet ufkuna ulaşmak istiyorsa ilim ve zaman bu konuda en önemli etkenlerdir. İnsan, zamanı iyi kullanarak ilmi ile yükseklere çıkabilir. İlim bir kandil ise zaman da onun yakıtı hükmündedir. Zamanı verimli kullanan büyük şahsiyetler arkalarında çok sayıda kıymetli eserler bırakmışlardır.

2.2.15. Ölüm Ötesi

Abdullah İbn el-Mübârek'in kitabında yer verdiği üst konu başlıklarından birisi de ölüm ötesidir. Ölüm ötesi konusu rikâk konusunun en önemli unsurudur. Rikâk konusunun amacı, bir anlamda insanı ölüm sonrasına hazırlamaktır.

Bu temel konunun alt başlıklarında ise Ölüm ötesi için hazırlık yapılması¹²¹, hastaları ziyaret etme ve cenazeye katılma¹²², ölüm vaktinin

¹¹² İbn el-Mübârek, 1995, 2, 4, 13

¹¹³ İbn el-Mübârek, 1995, 48

¹¹⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 51,52

¹¹⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 56

¹¹⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 58

¹¹⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 61

¹¹⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 40

¹¹⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 46

¹²⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 45

¹²¹ İbn el-Mübârek, 1995, 171

¹²² İbn el-Mübârek, 1995, 248

bilinmesinin kaderin bilinmesinden daha zor olması¹²³, bağışlanan kimsenin feraha ermesi¹²⁴, Allah'ın öldürdükten sonra diriltmesi¹²⁵, ölmeden önceki hayata dikkat ederek yaşamak, ölüyü mezara kadar takip etme (teşyie), ölümün zorluğu, herkesin ecelinin ilm-i ezelide belli olması, ölenlerin, hesap günü yaptıkları veya yapmadıkları şeylerden dolayı pişman olmaları¹²⁶, kıyamet gününün en değersiz kişisi,¹²⁷ kıyamet ve kıyamet saatinin gizli olması, insanın yaptıkları ve yapmadıkları karşısında keşke demesi gibi konular mevcuttur.

Bu konular arasında en fazla yer verilen konulardan biri ölüm ötesi olmuştur. Bir bakımdan denilmek istenmektedir ki “İnsan ahiret yurduna giderken eli dolu olarak gitmelidir.” Orası son durak olduğu için, dünyada ekilen orada biçilecektir. Eğer “keşke!” demek istemiyorsak bu düşünce çizgisinde hayatımızı devam ettirmeliyiz. İbn el-Mübârek bir kere daha bizlerin bu düşünce ile dolu olmamız, bir an dahi gaflete düşüp şeytanın tuzağına düşmememiz için bizleri basiretli olmaya davet etmektedir.

Zira dünyaya geliş gayemiz, Rabbimizin bizlere emrettiği gibi yaşamaktır. İnsan dünyaya bir yolcu gibi gelir, konaklayacağı yerde konaklar, misafirliği bitince yoluna devam eder. İnsanların asıl yaşantısı öldükten sonraki hayattır. Ahiret, insanın gerçek ve ebedi yeridir. İnsan ebedi hayatta ne yapmak istiyor ve nasıl yaşamak istiyorsa, orayı kazanmak için çalışmalıdır.

Denilebilir ki çalışma konumuzu teşkil eden *Kitabu'z-Zühed ve'r-Rekâ'ik*, şu halde dünya ve ahiret hayatını dengede tutmayı sağlayacak konulardan oluşmaktadır. İmanı kuvvetlendiren, güzel ahlâka teşvik eden, kalpte Allah sevgisini, Allah korkusunu iliklere kadar yaşatan, kalp kasvetinden kurtarıp huşûdan gözlerin yaşarmasına sebep olan ölüm

¹²³ İbn el-Mübârek, 1995, 250

¹²⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 251

¹²⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 261

¹²⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 33

¹²⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 40

ötesine hazırlık yapmaya akıbetini düşünmeye sevk eden, cennet-cehennem ve özelliklerini belirten konulardan oluşmaktadır.

Sonuç olarak konuların dağılımına baktığımız zaman “Allah’a itaat etmeye teşvik” konu başlığı altında 43 hadis ile en fazla hadis bu bölümde bulunmaktadır. Sırasıyla “İbadetin fazileti” konusu 31, “Allah’ı zikir ve tazim” 30, “günahlardan korunma” 27, “hata ve günahlardan uzak durma” 26, “huşu ve korku”, “niyet ve ihlas” 24, “zikri hafi” 18, “ağlama ve hüznü,” “tefekkür etme” 17 hadisten oluşmaktadır.

Müellif, kitabında en fazla ulûhiyet konusuna yer vermiştir. Ulûhiyet temel konusu altında: Allah’a iman etme, Allah’ı tazim etme, Allah’ı sevme, Allah’tan korkma gibi konular daha çok yer bulmuştur. İkinci olarak ibadet ve ibadetin önemi; üçüncü olarak dünya ve dünya malı; dördüncü olarak tevâzû, huşu, korku, tefekkür etme; beşinci olarak ölüm ötesi konularının ön plana çıktığını görmekteyiz.

2.3. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK'TEKİ RÂVİLER

Bu bölümde *Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*'te bulunan râvi tabakalarını ele alacağız. Birinci tabaka, sahabe ve muhadramdan oluşmaktadır. İkinci, tabiîn tabakası; üçüncü, etbâut-tâbiîn tabakasından oluşmaktadır.

2.3.9. Sahabe¹²⁸ ve Muhadram¹²⁹

Araştırmamızın bu bölümünde sahabe ve muhadram isimleri rivâyet sayıları ile birlikte verilmiştir.

Tablo 2: Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik'teki Sahabe ve Muhadram

	İsimler	Rivâyet Sayısı	Vefat Tarihi
1.	Abdullah İbn Abbas	7	687
2.	Abdullah İbn Akim (Muhadram)	1	701
3.	Abdullah İbn Amr İbn As	7	684
4.	Abdullah İbn Hâris İbn Cez'i	1	705
5.	Abdullah İbn Mes'ûd	32	653
6.	Abdullah İbn Ömer	12	693
7.	Abdullah İbn Revaha	2	629
8.	Abdullah İbn Şihhir İbn Avf Amiri	1	713
9.	Abdurrahman İbn Ebû Leyla	1	702
10.	Abdurrahman İbn Esved	1	717
11.	Abide İbn Amr	1	691
12.	Aişe bint Ebibekir	7	664
13.	Aiz Allah İbn Abdullah Ebû İdris	1	700
14.	Ali İbn Ebû Talib	1	661
15.	Amr İbn Meymun el-Avdi	2	696
16.	Amr İbn Utbe İbn Ferid (Muhadram)	1	Hz. Osman Dönemide
17.	Avn İbn Abdullah	7	733
18.	Câbir İbn Abdullah	1	694

¹²⁸ Hz. Peygamber (s.a.v)'le mümin olarak karşılaşan, sohbetine katılarak mümin olarak vefat eden kişiye denir. Aydınlı, 1987, 133.

¹²⁹ Câhiliye zamanında ve İslâm döneminde yaşadığı halde Hz. Peygamber'i müslüman olarak göremeyen kimselere verilen ad. Aydınlı, 1987, 108.

19.	Ebû Bekir	4	635
20.	Ebû Derda	12	652
21.	Ebû Eyyub El- Ensari	1	674
22.	Ebû Hureyre	8	678
23.	Ebû İdris Havlani	1	699
24.	Ebû Meysere (Muhadram)	1	683
25.	Ebû Musa el- Eş'ari	1	665
26.	Ebû Saîd el- Hudri	2	693
27.	Ebû Umame	3	660
28.	Ebû Umeyye Cumahi	1	Bilinmiyor
29.	Ebû Zer	4	653
30.	Enes İbn Mâlik	4	712
31.	Esid İbn Hudayr	1	641
32.	Guneym İbn Kays	1	709
33.	Hâris İbn Kays	1	669
34.	Hâris İbn Mâlik	1	700
35.	Herem İbn Hayyan	1	700
36.	Huzeyfe İbn el- Yemen	2	656
37.	İmran İbn Husayn	1	677
38.	Ka'b İbn Meti	5	655
39.	Kays İbn Ebû Halid	1	710
40.	Kays İbn Ubade (Muhadram)	1	654
41.	Mesruk İbn Ec'da (Muhadram)	3	683
42.	Mesur İbn Mahreme	1	692
43.	Muaz İbn Cebel	2	640
44.	Muğîre İbn Şu'be İbn Mes'ûd	1	670
45.	Osman İbn Affan	2	829
46.	Ömer İbn Hattab	10	656
47.	Rabia İbn Ka'b Mâlik Eslemi	1	644
48.	Rabiğ İbn Huseym (Muhadram)	1	683
49.	Sa'd İbn İyas Şeybani (Muhadram)	1	685
50.	Sa'd İbn Mes'ûd	3	717
51.	Sağsağa İbn Naciye	1	Bilinmiyor

52.	Saîd İbn Amir İbn Hudeym	1	Bilinmiyor
53.	Saîd İbn Cübeyir	4	641
54.	Sevban (Ebû Abdullah)	1	Bilinmiyor
55.	Şakik İbn Seleme	3	675
56.	Şeddad İbn Evs	1	702
57.	Ümmü Derda	2	697
58.	Ümmü Seleme	1	650
59.	Yezîd İbn Âsım	1	667
60.	Yezîd İbn Şecere	1	722
61.	Zübeyir İbn Avvâm	1	678

Bu tabloda *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'teki sahabe ve muhadram râvi tabakası yer almaktadır. Tabloda sahabe ve muhadram isimleri ile birlikte rivâyet ettikleri hadis sayıları ve vefat tarihleri de belirtilmiştir. Abdullah İbn el-Mübârek *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te 64 sahabe ve muhadramdan rivâyet almıştır.

İbn el-Mübârek, bu tabloya göre sahabe arasında en çok: Abdullah İbn Mes'ud'dan 32, İbn Ömer ve Ebû Derda'dan 12, Ömer İbn Hattab'tan 10, Ebû Hureyre'den 8, Amr İbn As, Avn İbn Abdullah, Aişe ve İbn Abbas'tan 7, Ka'b İbn Meti'den 5, Ebû Zer, Enes İbn Mâlik ve Saîd İbn Cübeyir'den 4 hadis rivâyet etmiştir.

2.3.10. Tabiîn¹³⁰

Araştırmamızın bu bölümünde tabiîn isimleri ve vefat tarihleri verilecektir.

Tablo 3: Kitabı'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik'teki Tabiîn

	Adı Soyadı	Vefat Tarihi
1.	Abdullah İbn Abdurrahman İbn Ma'mer	Bilinmiyor
2.	Abdullah İbn Amir İbn Rebia	705
3.	Abdullah İbn Ebû Bekr	753
4.	Abdullah İbn Ebû Cağd el- Eşcai	719
5.	Abdullah İbn Ebû Nacih	749
6.	Abdullah İbn Hubeyre	705
7.	Abdullah İbn İsa İbn Abdurrahman	748
8.	Abdullah İbn Tâvus	750
9.	Abdullah İbn Ubeydullah	736
10.	Abdullah İbn Velid İbn Kays	749
11.	Abdumelik İbn Habib	741
12.	Abdurrahman İbn Rezeyn	690
13.	Ali İbn Davud Ebû Mütevekkil	727
14.	Ali İbn el- Akmar İbn Amr Hemdani	Bilinmiyor
15.	Alkame İbn Vakkas Leys	705
16.	Amir İbn Abd Kays	690
17.	Amir İbn Şurahbil Şa'bi	727
18.	Amr İbn Abdullah Ebû İshak	747
19.	Amr İbn Dinar Ebû Abdurrahman	742
20.	Arfece İbn Abdullah	Bilinmiyor
21.	Asase İbn Seleme	Bilinmiyor
22.	Asım İbn Abdullah	750
23.	Âsım İbn Behdele	746
24.	At'â İbn Ebû Rebah	733
25.	A'tâ İbn Se'ib	754
26.	A'tâ İbn Yesar	722

¹³⁰ Sahâbeyi Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen ikinci nesli ifade eden terim. Aydınlı, 1987, 147.

27.	A'tâ İbn Yezîd Leysi	726
28.	Avf İbn Mâlik Ebû el-Ahvas	693
29.	Ayzer İbn Hureyz	730
30.	Bekr İbn Abdullah Muzni	725
31.	Bekr İbn Sevede İbn Semame	746
32.	Bilal İbn Sa'd İbn Temim el-Es'ari	727
33.	Budeyl el-Ukayli İbn Meysere	742
34.	Cabir İbn Yezid İbn Haris	750
35.	Cafer İbn Ebû Muğîre	745
36.	Cafer İbn Rabi'a	752
37.	Cebele İbn Suhaym Kûfi	743
38.	Dahhak İbn Muzahim	723
39.	Damra İbn Habib İbn Suheyb	748
40.	Eban İbn Osman İbn Affan	724
41.	Ebû Atiyye Mezbuah Abdurrahman	739
42.	Ebû İsa el- Esveri	Bilinmiyor
43.	Ebû Kebş el- Seluli Şamlı	Bilinmiyor
44.	Ebû Seleme İbn Abdurrahman İbn Avf	713
45.	Ebû Süleyman el-Leysi	Bilinmiyor
46.	Ebû Ubeyde İbn Abdullah İbn Mes'ûd	701
47.	Eslem İbn Yezîd Ebû İmran et-Tuceybi	Bilinmiyor
48.	Eyfa İbn Abd el-Şami	Bilinmiyor
49.	Fatima bint Huseyin	721
50.	Giylan İbn Cerîr	747
51.	Habib İbn Ebû Sabit	737
52.	Hâkim İbn Umeyr İbn el-Ahvas	Bilinmiyor
53.	Halef İbn Havşeb	745
54.	Halid İbn Muhacir	Bilinmiyor
55.	Halid İbn Yesar	Bilinmiyor
56.	Hamid İbn Hilal Ebû Nasr	738
57.	Hamid İbn Nuaym	Bilinmiyor
58.	Hammâd İbn Ebû Süleyman	738
59.	Hammad İbn Şuayb	Bilinmiyor

60.	Hanzala İbn Ebû Süfyân	700
61.	Hâris İbn Kays el-Cufî	670
62.	Hâris İbn Suveyd Teymî Ebû Aişe	691
63.	Hasan İbn Ebû Hasan Basri	729
64.	Hayyan İbn Umeyr Ebû A'la	718
65.	Herem İbn Hayyan	748
66.	Heysem İbn Mâlik	642
67.	Heyseme İbn Abdurrahman	701
68.	Hibbân İbn Ebû Cebele	743
69.	Hilal İbn Yesef	Bilinmiyor
70.	Hişâm İbn Urve	764
71.	Humeyd İbn Hilal	738
72.	İbrahim İbn Yezîd İbn Gays	715
73.	İbrahim İbn Yezîd İbn Şerik et- Teym	711
74.	İkrime Ebû Abdullah	723
75.	İmran İbn Ebû Ca'd	Bilinmiyor
76.	İmran İbn Ebû Enes	736
77.	İsa İbn Ömer el-Esedi	750
78.	İsa İbn Yunus İbn Ebû İshak	738
79.	İshak İbn Abdullah İbn Ebû Talha	752
80.	İsmail İbn Abdurrahman Ebû Kerime	745
81.	Ka'b İbn Met'i	
82.	Kasım İbn Muhammed	725
83.	Katâde İbn Di'âme	730
84.	Kays İbn Ubade	678
85.	Kuteyf Ebû Abdulkerim	Bilinmiyor
86.	Lahik Ebû Miclez İbn Humeyd	728
87.	Mağdad İbn Yezîd	Bilinmiyor
88.	Malik İbn Dinar	748
89.	Mâlik İbn Nibhan	738
90.	Mansur İbn Muğtemir İbn Abdullah	754
91.	Mesruk İbn Ecda İbn Mâlik Hemdani	683
92.	Meymun İbn Mihran	736

93.	Muaviye İbn Kurre İbn İyas	732
94.	Muğire İbn Miksam	754
95.	Muğîre İbn Muhadiş Basri	Bilinmiyor
96.	Muhammed İbn Abdurrahman	750
97.	Muhammed İbn İbrahim Teymî	738
98.	Muhammed İbn Ka'b Kurazi	738
99.	Muhammed İbn Munkedir	748
100.	Muhammed İbn Siyrin el-Ensari	729
101.	Muhammed İbn Su'ka	738
102.	Muhammed İbn Ubeydullah	735
103.	Muhammed İbn Umeyir İbn Utarid	705
104.	Muhammed İbn yahya İbn habban	739
105.	Murre İbn Şerahil Hemdani	709
106.	Mutarriif İbn Abdullah İbn Şihhir	706
107.	Mübârek İbn Fadale	745
108.	Mücahid İbn Cebr Ebû Haccâc	722
109.	Müslim Ebû Abdullah	719
110.	Müslim İbn Mişkam Ebû Abdullah	Bilinmiyor
111.	Müslim İbn Subeyh el-Hemdani	719
112.	Müslim İbn Yesar	718
113.	Nafi Ebû Abdullah Medeni	729
114.	Nuaym İbn Abdullah	738
115.	Ömer İbn Abdulaziz İbn Mervan	720
116.	Rabi'a İbn Yezîd Dimeşk	741
117.	Sabir İbn İclan Ensari	Bilinmiyor
118.	Sabit Buneni İbn Eslem	741
119.	Sa'd İbn Mes'ûd	Bilinmiyor
120.	Safvan İbn Amr	750
121.	Saîd İbn Cübeyr	714
122.	Saîd İbn Ebû Hasan	714
123.	Saîd İbn Ebû Hind	724
124.	Saîd İbn Mesruk	746

125.	Saîd İbn Saîd Keysan Mukbiri	743
126.	Salim İbn Abdullah İbn Ömer	714
127.	Salim İbn Ebû Umeyye Ebû Nadr	747
128.	Selim İbn Abdullah İbn Ömer	Bilinmiyor
129.	Selim İbn Ebû Cağd	717
130.	Selman el- Eşcai Ebû Hazım	719
131.	Semame İbn Bicad Sulmi	725
132.	Seyyar İbn Seleme	747
133.	Süleyman İbn Ebû İshak Şeybani	747
134.	Süleyman İbn Habib	744
135.	Süleyman İbn Yesar	726
136.	Şerir İbn Havşab	731
137.	Şihab Muhammed İbn Müslim	742
138.	Şurahbil İbn Şerik	743
139.	Şureyh İbn Ubeyd el-Hadrami	724
140.	Talha İbn Musarrif	731
141.	Tavus İbn Keysan	725
142.	Tevbe İbn Keysan Anbari	749
143.	Ubeydullah İbn Ebû Cafer	750
144.	Ubeydullah İbn Muğîre	749
145.	Ukbe İbn Müslim Ebû Muhammed	738
146.	Urve İbn Zubeyir	713
147.	Utarid Abdulhamid İbn Muhammed	Bilinmiyor
148.	Vehb İbn Munebbih	733
149.	Yahya İbn Ebû Kesir	747
150.	Yahya İbn Eyyub	747
151.	Yahya İbn Rafîğ Ebû Yahya	Bilinmiyor
152.	Yahya İbn Vessab	722
153.	Ya'la İbn Memluk	Bilinmiyor
154.	Yezîd İbn Suveyd Ebû Habib	746
155.	Yezîd İbn Yezîd İbn Câbir	752
156.	Yunus İbn Seyf Kays	738
157.	Zeyd İbn Eslem	749

158.	Ziyad İbn Alaka	743
159.	Ziyad İbn Hudeyr el-Esedî	Bilinmiyor
160.	Ziyad İbn Mihrak Ebû Hâris Mezni	Bilinmiyor
161.	Zübeyd İbn Hâris Ebû Abdurrahman	740
162.	Zübeyd İbn Hâris İbn Abdulkerim	740

Tabloda görüldüğü gibi, İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*'in hadis senesinde 160 farklı tabiîn bulunmaktadır. Bu isimler arasında ise At'â İbn Ebû Rebah, A'tâ İbn Yesar, Eban İbn Osman, Giylan İbn Cerîr, Hasan Basri, Heysem İbn Mâlik, Kâsım İbn Muhammed, Kays İbn Ubâde, Mesrûk İbn Ecda, Saîd İbn Cübeyr, Süleyman İbn Yesar en meşhur olanlardır.

2.3.11. Etbâut-Tâbiîn¹³¹

Araştırmamızın bu bölümünde etbâut-tâbiîn isimleri ve vefat tarihleri verilecektir.

Tablo 4: Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik'teki Etbâut-Tâbiîn İsimleri

	İsimleri	Vefat Tarihi
1.	Abbas İbn Züreyh	Bilinmiyor
2.	Abdul A'la Teymî	Bilinmiyor
3.	Abdullah İbn Avn İbn Ertban	769
4.	Abdullah İbn Ebû Lubeyd	775
5.	Abdullah İbn Ebû Meryem Gassani	773
6.	Abdullah İbn Lehia	791
7.	Abdullah İbn Şübrüme	762
8.	Abdullah İbn Urve	821
9.	Abdumelik İbn Abdulaziz İbn Cerih	768
10.	Abdulvaris İbn Saîd Basri	797
11.	Abdulvehb İbn A'ta Ebû Nasr	Bilinmiyor
12.	Abdurrahman İbn Amr İbn Ebû Amr	769
13.	Abdurrahman İbn Ebû Hilal	Bilinmiyor
14.	Abdurrahman İbn Mehdi	813
15.	Abdurrahman İbn Yezîd İbn Câbir	770
16.	Abdurrahman Mes'ûdi	777
17.	A'la İbn Museyyib	768
18.	Ali İbn Ali Rufai İbn Nicad	777
19.	Ali İbn Salih Ebû Hasan Mekkî	771
20.	Alkame İbn Mersad Hadrami	Bilinmiyor
21.	Amr İbn Hâris İbn Yakub Ensari	767
22.	Anbase İbn Saîd	Bilinmiyor
23.	Avf İbn Ebû Cemile el-A'rabi Abdi	764
24.	Avn İbn Abdullah İbn Utbe	773
25.	Cafer İbn Burgan	771
26.	Cafer İbn Hayyan	782

¹³¹ Tâbiîni Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen üçüncü nesli ifade eden terim. Aydınli, 1987, 147.

27.	Cafer İbn Süleyman	790
28.	Cerîr İbn Hazım	787
29.	Davud İbn Şebûr Ebû Süleyman Mekkî	792
30.	Ebû Ömer Abdulhamid	880
31.	Esid İbn Abdurrahman	762
32.	Fadl İbn el-Musa Sinani	808
33.	Fıtr İbn Halife	770
34.	Habib İbn Şehid	763
35.	Haccâc İbn Furafasa	761
36.	Haccâc İbn Muhammed	818
37.	Haccâc İbn Şeddad	810
38.	Hafs İbn Gıyas	760
39.	Halid İbn Ebû İmran	793
40.	Halid İbn Kerime Esbahani	769
41.	Hammâd İbn Hasan İbn Anbese	880
42.	Hammâd İbn Seleme İbn Dinar	777
43.	Hannes İbn Suheym	780
44.	Haris İbn Nibhan	778
45.	Harmele İbn İmran	765
46.	Hayve İbn Şureyh	775
47.	Hemmam İbn Yahya İbn Dinar	766
48.	Hişâm İbn Ebû Abdullah Adavi	776
49.	Hişâm İbn Hassan el-Ezdi Kardusi	779
50.	Humejd İbn Kays el- A'raç	767
51.	İbrahim İbn Nafi	774
52.	İbrahim İbn Neşit Vağlani	773
53.	İbrahim İbn Saîd Cevheri	864
54.	İkrime İbn Ammar	776
55.	İmran İbn Hudeyr	804
56.	İmran Kûfi	777
57.	İsa İbn Ebû İsa Ebû Cafer	777
58.	İsmail İbn Ebû Halid el-Ahmasi	764
59.	İsmail İbn Müslim Abdi	808

60.	İsmail İbn Recai	763
61.	İsmail İbn Ubeydullah	761
62.	İsrail Ebû Musa	810
63.	Kasım İbn Ebû Abdurrahman	760
64.	Kays İbn er-Rabi	784
65.	Kehmes İbn Hasan	767
66.	Kesir İbn Şihab İbn Âsım	886
67.	Leys İbn Sa'd	792
68.	Ma'mer İbn Râşid	770
69.	Mağn İbn Abdurrahman İbn Utbe	792
70.	Mahled İbn Yezîd Kureyşi	809
71.	Mâlik İbn Enes	796
72.	Mâlik İbn Miğval	776
73.	Misar İbn Kîdem İbn Zahir	772
74.	Mualla İbn Ziyad	Bilinmiyor
75.	Muhammed İbn Abdullah İbn Amr	763
76.	Muhammed İbn Amr İbn Alkame	763
77.	Muhammed İbn Hımyer	816
78.	Muhammed İbn İclan Kureyşi	767
79.	Muhammed İbn Saîd İbn Sebik	839
80.	Muhammed İbn Ve'si	741
81.	Muhammed İbn Yesar	777
82.	Muhammed İbn Yezîd Ebû Hişâm	848
83.	Muhammed İbn Ziyad	758
84.	Munzir Sevri İbn Ya'la	781
85.	Osman İbn Âsım Ebû Hasin	765
86.	Osman İbn Esved	Bilinmiyor
87.	Ömer İbn Bakkar	Bilinmiyor
88.	Rab'i İbn Ebû Râşid	Bilinmiyor
89.	Rabiğ İbn Revih	Bilinmiyor
90.	Rabiğ İbn suheyb	777
91.	Râşid İbn Keysan Abbasi	778
92.	Rebah İbn Zeyd	803

93.	Reca İbn Ebû Seleme Ebû Mikdam	775
94.	Rüşdeyn İbn Sad	804
95.	Sa'd İbn İbrahim	818
96.	Sa'd İbn Tarık Eşca'i	758
97.	Saffan İbn Muhriz	791
98.	Saîd İbn Abdulaziz	773
99.	Saîd İbn Ebû Arûbe	785
100.	Saîd İbn Ebû Burde	762
101.	Saîd İbn Ebû Eyyub Huzai	778
102.	Saîd İbn İyas Cureyri	776
103.	Saîd İbn Sinan Ebû Sinan Şeybani	784
104.	Saîd İbn Zeyd Basri	784
105.	Salih İbn Ebû Meryem Ebû halil	Bilinmiyor
106.	Salih İbn Mismar	Bilinmiyor
107.	Salim İbn Abdullah Hiyat Basri	777
108.	Seleme İbn Vehrem	Bilinmiyor
109.	Semek İbn Fadl	Bilinmiyor
110.	Sevr İbn Yezîd	770
111.	Seyyar İbn Hâtim	816
112.	Süfyân İbn Saîd İbn Mesruk Sevri	778
113.	Süfyân İbn Uyeyne	814
114.	Süleyman İbn Mihran	765
115.	Süleyman İbn Mihran el-A'meş	765
116.	Süleyman İbn Muğîre Kaysi Ebû Saîd	783
117.	Süleyman İbn Tirhan et-Teymî	762
118.	Şerik İbn Abdullah en-Nahi Kûfi	794
119.	Şuaib el-Cubbai	Bilinmiyor
120.	Şu'be İbn Haccâc	777
121.	Talha İbn Ebû Saîd	774
122.	Talha İbn Yezîd el- Ey'la Ebû Hamza	Bilinmiyor
123.	Ubeydullah İbn Abdurrahman	771
124.	Ubeydurrahman İbn Fadale	Bilinmiyor
125.	Ukayıl İbn Halid İbn Ukayl	762

126.	Umare İbn Gaziyye	758
127.	Veil İbn Davud	Bilinmiyor
128.	Vuheyb İbn Verd el-Mekki Abdulvehb	770
129.	Yahya İbn Âdem İbn Süleyman	819
130.	Yahya İbn Saîd	761
131.	Yakup el-Eşari	888
132.	Yesar Mekkî	806
133.	Yezîd Asim Amr İbn Ubeyd	761
134.	Yunus İbn Yezîd	776
135.	Zaide İbn Kadame Segafi Ebû Salt	778
136.	Ziyad İbn Cerrah	Bilinmiyor
137.	Ziyad İbn Ebû Müslim Ebû Ömer	Bilinmiyor

Tabloda görüldüğü gibi İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'in hadis senesinde 137 farklı etbâut-tâbiîn bulunmaktadır. İbn el-Mübârek'in bu tabakadan Abdullah İbn Ebû Bekr, A'la İbn Museyyîb, Cafer İbn Burgan, Cerîr İbn Hazım, Fadl İbn el-Musa, Haccâc İbn Şeddad, İbrahim İbn Neşî, Ma'mer İbn Râşid, Osman İbn Esved gibi büyük hadis alimlerinden rivayette bulunmuştur.

İbn el-Mübârek, hadiste isnada çok önem vermiş, isnadın önemi ile alakalı görüşlerini belirtmiştir. İbn el-Mübârek, genel olarak yaklaşık dört bin kadar ravi ile görüşmüş bunların sadece bininden hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Yine "Bana göre isnad, dinin ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer isnad olmasaydı, her isteyen istediği gibi rivayet ederdi."¹³² diye söylemiştir.

İbn el-Mübârek'in araştırmamıza mevzu olan râvi bölümü üç tabakadan oluşmaktadır. Birinci tabaka sahabe ve muhadramda 64, ikinci tabaka tabiînde 160, üçüncü tabaka etbâut-tâbiînde 137 râvi yer vermiştir. İbn el-Mübârek isnada çok önem verse de, istisnâi olarak zayıf kabul görülenler de bulunmaktadır. Bunda İbn el-Mübârek'in hadisin sıhhatini

¹³² Müslîm, *el-Câmiu's-Sahîh*, Mukaddime, Dâru'l Tayybe, Riyad, 2006, s. 9.

isnadın âlî olmasına değil, ricâlinin güvenilirliğine¹³³. bağlaması etkili olmuştur.

¹³³ Küçük, 1998, 288.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İMÂM BUHÂRÎ VE *EL-CÂMIU'S-SAHİH*

3.1. İMÂM BUHÂRÎ

3.1.1. İsmi, Künyesi ve Doğumu

el-Câmiu's-Sahih kitabının yazarı olan Buhârî'nin ismi, Muhammed İbn İsmail İbn İbrahim İbn el-Muğîre İbn Berdizbeh el-Cufî'dir. Künyesi Ebû Abdullahdır. Anlatıldığına göre Muğîre; el-Yemen el-Cufî sayesinde Müslüman olmasından dolayı Buhârî'nin dedesine, el-Cûfî ismi nisbet edilmektedir¹³⁴.

Buhârî, Horasan bölgesinde Buhara şehrinde 13 Şevval 194 hicri yılında, Cuma günü, Cuma namazından sonra dünyaya gelmiştir. İslam âlimleri, Buhârî'nin dünyaya gelişini bayramı haber veren ayın (kamer) ortaya çıkması gibi nitelemişlerdir¹³⁵.

3.1.2. Buhârî'nin Ailesi

İmâm Buhârî'nin babasının adı İsmail'dir. İsmail'in künyesi Ebû el-Hasandır. İmâm Buhârî'nin babası, hadis ilminde ileri seviyede olan birisiydi. Buhârî'nin babası İmâm Mâlik'in arkadaşı ve öğrencisi olmuş, Hammâd İbn Zeyd, İmâm Mâlik ve Ebû Muaviye gibi hadis alanında söz sahibi kimselerden rivâyette bulunmuştur. Buhârî'nin babası, aynı zamanda tezimizin diğer kısmını oluşturan Abdullah İbn el-Mübârek ile görüşüp ondan istifade etmiştir¹³⁶.

Buhârî hakkında Hafız İbn el-Hibbân kitabında şunları yazmıştır: İmâm Buhârî'nin babası İsmail İbn İbrahim, İmâm Mâlik ve Hammâd İbn Zeyd'den hadis rivâyet eder, ondan da Iraklılar rivâyet ederlerdi¹³⁷.

Buhârî'nin annesi ise ağzı dualı, çok takvalı, keramet sahibi bir kadındı. İbadet etmekten zevk alır, Allah'a çok dua ederdi. Küçük

¹³⁴ Mizzî, (c. XXIV), 1983, 430.

¹³⁵ Mizzî, (c. XXIV), 1983, 438.

¹³⁶ Abdusselam Mubârekfûrî, *Siretu'l-İmâm el-Buhârî*, Daru'l A'lame'l-Fevaid, Mekke, 2001, s. 57.

¹³⁷ Mubârekfûrî, 2001, 78.

yaşlarda Buhârî'nin gözleri kör olmuştu. O dönemdeki doktorlar çare olamamışlardı. Annesi, çocuğu için çok üzülyor ama elinden dua etmekten başka bir şey gelmiyordu. Çok dua ediyor ve ağlıyordu. Riayet edildiğine göre bir gün, annesi Hz. İbrahim (a.s.)'i rüyasında görür. Hz. İbrahim “Ey filan! Çok dua ettiğin ve ağladığın için Allah, oğlunun gözlerini geri verecek.” dedi. Sabah olduğu zaman küçük Buhârî'nin gözleri görmeye başlamıştı¹³⁸.

3.1.3. Buhârî'nin İlmî Yönü

İmâm Buhârî küçük bir çocuk iken babası vefat etmişti. Annesi onu iyi bir evlat olarak yetiştirdi. Buhârî'nin akli ermeğe başladığı yaşlarda hadis ezberleme, tahkik etme ve İslamî ilimlere karşı büyük bir ilgisi ve teveccühü vardı. Nasıl olmasındı ki, büyük bir şahsiyet olan babasından ona ilim miras olarak kalmıştı¹³⁹. İmâm Buhârî on yaşından itibaren hadis ezberlemeye başladı. Ezber yönü çok kuvvetli olan Buhârî, bu yönünü daha da ilerletip geliştirdi. Çok zeki ve kabiliyetli olan Buhârî, bu yaşlarda hadislerin sıhhat yönünü biliyor, sahih hadisleri diğer hadislerden ayırabiliyordu.

Râvilerin adaletli, zabt sahibi, güvenilir kişi olup olmadıklarını ve yalan söyleyip söylemediklerini, yaşam standartlarını, nerede yaşadıklarını, doğdukları yerleri, vefat etmişlerse vefat ettikleri yerleri çok iyi biliyordu¹⁴⁰.

İmâm Buhârî, on altı yaşına girdiği zaman Abdullah İbn el-Mübârek ile Vekî İbn Cerrah'ın kitaplarını ezberlediğini söylemiştir¹⁴¹. Muhammed İbn Ebû Hâtim el-Varrak, İmâm Buhârî'den şunları duymuştur: “Bana hadis ezberleme ilham edildi.” Bunun üzerine ben de ona: “Sen bu işe ne zaman başladın?” deyince o, “On yaşında veya daha önceki bir zamanda başladım.” demiştir.¹⁴²

¹³⁸ Zehebî, (c. XII), 1996, 392.

¹³⁹ Mubârekfûrî, 2001, 69.

¹⁴⁰ Mubârekfûrî, 2001, 75.

¹⁴¹ Zehebî, (c. XII), 1996, 392.

¹⁴² Zehebî, (c. XII), 1996, 393.

Muhammed İbn Hamduye şöyle dedi: Ben Buhârî'den işittim. O, şöyle diyordu: “Ben yüz bin sahih hadisi ezbere biliyorum, iki yüz bin de gayri sahih hadisi ezbere biliyorum.”¹⁴³ Ebu Bekr el-Kuzani: “Ben Muhammed İbn İsmail gibisini görmedim. O bir ilim kitabını alır ve ona öyle bir göz gezdirir ki, bir seferde ondaki hadislerin bütün bölümlerini ezberlerdi.”¹⁴⁴

Suleym İbn Mucahid ise: Ben Muhammed İbn Selam el-Beykendi'nin yanında idim. Bana: “Biraz önce gelmiş olsaydın yetmiş bin hadisi ezbere bilen bir çocuk görecektin.” dedi. Bu söz üzerine ben hemen dışarıya çıkıp ona kavuştum ve: “Yetmiş bin hadisi ezbere bilen sen misin?” diye sordum. İmâm Buhârî: “Evet, daha fazlasını da biliyorum” diyerek bu konuda dahi olduğunu göstermiştir¹⁴⁵.

3.1.4. Buhârî'nin Hocaları

İmâm Buhârî gerek hayatının uzun bir kısmını geçirdiği beldelerde, gerekse ilmî seyahatlerde bulunduğu yerlerde pek çok kişiden ilim almıştır. Bu hocalardan bazıları şunlardır: Abden İbn Osman, Ali İbn Şekik, Ebû İshak, Yahya İbn Yahya, İbrahim İbn Musa, Süreyc İbn Numan, Ebû Âsım en-Nebil, Sahib İbn Avn, Haccâc İbn Minhâl, Abdullah İbn Reca, Halid İbn Mahled, İsmail İbn Ebban, el-Harrani, Ebû Abdurrahman el-Mukrî, Hassan Basri, Abdulaziz el-Uveysi, Saîd İbn Ebû Meryem, Osman İbn Salih gibi âlimlerden uzun ve yorucu yolculuklardan sonra ders ve hadis almıştır¹⁴⁶.

Buhârî'nin ilim aldığı hocalar arasında Mekkî İbn İbrahim, Muhammed İbn Yusuf el-Firyâbî, Ubeydullah İbn Musa, Sadaka İbn Fadl, Ebû Nuaym tanınmış olanlardandır.

¹⁴³ Zehebî, (c. XI), 1996, 415.

¹⁴⁴ Zehebî, (c. XI), 1996, 416.

¹⁴⁵ Zehebî, (c. XI), 1996, 397.

¹⁴⁶ Zehebî, (c. XI), 1996, 394-395.

3.1.5. Buhârî'nin Öğrencileri

İlmi ve çalışmalarıyla tanınan, aynı zamanda zamanının alimleri tarafından övgüyle bahsedilen Buhârî'den Nesâî, Tirmizî, Dârimî, İbrahim İbn Abdurrahmani, Abdullah İbn Muhammed, Abdullah İbn Munir, İshak İbn Ahmed, Ebû Hâtim er-Razi, Musa İbn Harun, Muhammed İbn Abdullah, İshak İbn Ahmed, Kasım İbn Zekeriya, İbn Kuteybe, Ebû Hâris, Ahmed İbn Ubeyd, Abbas İbn Ahmed, Abdussamed İbn Abdullah, Ebû Abbas Muhammed İbn Cafer, Ebû Cafer, Ebû Hasan Muhammed İbn Bakkar¹⁴⁷ gibi bir çok ilim talebesi ve muhaddis ilim almıştır.

3.1.6. Buhârî'nin Eserleri

Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*'i bâb/konu başlıklarına ayırıp sistemli hale getirmiştir. Bunun yanında bir çok eser de yazmıştır. Buhârî'nin kaynaklarda zikredilen eserleri ise şunlardır: *el-Câmiu's-Sahîh*, *el-Edebu'l-Müfred*, *el-Kırâe Halfe'l-İman*, *Ref'u'l-yedeyn fi's-Salat*, *Halku ef'âli'l-ibâd*, *et-Târîhu'l-ebîr*, *et-Târîhu'l-evsat*, *et-Târîhu's-sağîr*, *el-Câmi'u'l-kebir*, *el-Musnedu'l-kebir*, *Kitab'u el-eşribe*, *Kitâb'u'l-ilel*, *Esâmi'us-Sahabe*, *Kitab'u'l-vuhden*, *Kitab'u'l-mebсут*, *Kitâb'u'l-künâ*, *Kitab'u'l-fevaid*¹⁴⁸

3.1.8. Buhârî'nin Vefatı

İmâm Buhârî, sıkıntılı bir dönemden sonra Buhara şehrine yakın bir yer olan “Hartenk” köyünde yaşamaya başladı. İnsanların hazımsızlığını görüp dünya hayatından sıkılan Buhârî, bir gün: “ Ya Rabbi, dünya bütün genişliğine rağmen bana dar gelmeye başladı; artık beni kendine kavuştur.” diye dua etti¹⁴⁹. Dünya hayatından ne kadar çok sıkıldığını gösteren bu duası Allah katında makbul oluyor, Ramazan ayının bitiminde Rabbine kavuşuyordu. İmâm Buhârî, H.256 yılında Ramazan

¹⁴⁷ Mizzi, 1983, 470

¹⁴⁸ Bedruddin Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, I, 2001, s. 4.

¹⁴⁹ Mubârekfûrî, 2001, 190,1991.

Bayramı gecesi (1 Şevval) yatsı namazından sonra, 62 yaşında vefat etmiştir¹⁵⁰.

3.1.9. Ulemanın Buhârî Hakkındaki Sözleri

Nisabur uleması Buhârî'nin fâkihliğini şöyle ifade etmiştir: “Buhârî, İbn İshak'tan daha fakihdir.”¹⁵¹ Abden de bu bağlamda, Buhârî hakkında şunları söylemiştir: “Gençler arasında ondan daha basiretlisini görmedim.”¹⁵² Nuaym İbn Hammâd da şunları söylemiştir: “Muhammed İbn İsmail bu ümmetin fâkihidir.”¹⁵³

Ahmed İbn Hanbel: “Horasan ülkesi Muhammed İbn İsmail gibisini çıkarmadı.” demiştir¹⁵⁴. Ebû Cafer el-Musnidi şunları söylemiştir: “Zamanımızda üç hafız vardı bunlar: Muhammed İbn İsmail, Haşid İbn İsmail ve Yahya İbn Sehl.”¹⁵⁵ Ebû Hâtim er-Râzi ise şunları söylemiştir: “İrak'a gelenlerin en bilgilisi Muhammed İbn İsmail'dir.”¹⁵⁶

¹⁵⁰ Mubârekfûrî, 2001, 193

¹⁵¹ Zehebî, (c. XI), 1996, 418.

¹⁵² Zehebî, (c. XI), 1996, 418

¹⁵³ Zehebî, (c. XI), 1996, 418

¹⁵⁴ Zehebî, (c. XI), 1996, 421

¹⁵⁵ Zehebî, (c. XI), 1996, 424

¹⁵⁶ Zehebî, (c. XI), 1996, 431

3.2. *el-CÂMIU'S-SAHÎH*

Buhârî, kitabının adını “*el-Câmi’u el-musnedu’s-Sahîh el-muhtasar min umuri Resulullah (s.a.v) ve sünenihi ve eyyamihî*” koymuştur. Bu kitap, İbn as-Sâka’ya göre sadece sahih hadisleri toplayan ilk kitaptır¹⁵⁷.

Kitabın ismindeki ‘el-Câmi’u’ kelimesi kitabın “câmi”¹⁵⁸ türünde bir eser olduğunu ve belli başlı konulardaki bütün hadisleri bir araya topladığını ifade eder. ‘es-Sahîh’ sıfatından, sadece sahih hadislere yer verdiği anlaşılır. ‘el-Musned’ kelimesi, isnadı kesiksiz hadislerden meydana geldiğini gösterir, ‘el-Muhtasar’ kelimesi bütün hadisleri değil, Buhârî’nin bu kitabını tertip ederken göz önünde tuttuğu şartlara uyan sahih hadislerden bir kısmını aldığını bildirir. Diğer kelimeler ise onun yalnızca hadislere değil, bu hadislerin taşıdıkları dinî hükümlere de yer verdiğine delalet eder¹⁵⁹.

İslam âlimleri Buhârî ve Müslim’in kitaplarının en sahih kitaplar olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bunların içinden de Buhârî’nin Sahih’inin, en sahih olduğu konusunda ittifak vardır. Mesalâ, İmâm Nevevi, İmâm Nesaî’den rivâyetle “Bu kitaplar arasında Buhârî’nin kitabından daha güzeli yok.” demiştir¹⁶⁰.

Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahîh*’teki hadis sayısı tekrarları ile birlikte 7275’dir. Tekrar edilmeden hadis sayısı ise yaklaşık 4000 bin civarındadır¹⁶¹. Buhârî’nin kitabında bulunan bölüm başlığı sayısı 98, bâb başlığı sayısı 3430’dur. İmâm Buhârî kitaptaki hadisleri 600 yüz bin hadisten seçerek aldığını söylemiştir¹⁶². Başka bir kaynakta ise toplam hadis sayısı 9082, tekrarsız olarak ise 2602 kaydedilmiştir¹⁶³.

¹⁵⁷ Aynî, 2001, 4.

¹⁵⁸ Konularına, ilk kelimelerinin harf sırasına konulmasına vs.ye göre çeşitli tasnif düzenlerinde her konudan hadisler ihtivâ eden hadis kitabı.

¹⁵⁹ Mücteba Uğur, *Buhârî*, KBY, Ankara, 1989, s. 69.

¹⁶⁰ Aynî, 2001, 4.

¹⁶¹ Aynî, 2001, 4.

¹⁶² Nevevî, *Tehzibu’l-esmai ve’l-lugat*, (c. I), Dâru’l Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, 2011., s. 75.

¹⁶³ el-A’zâmi, *Hadis Edebiyatı*, Ter: Recep Çetintaş, İz Yay., İstanbul 2010, s. 129

Yine dikkat çeken bir hususiyet olmak üzere, İmâm Buhârî, kitabına koymuş olduğu hadislerin her birisi için abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra onu kitabına eklediğini söylemiştir¹⁶⁴.

Diğer yandan, *el-Câmiu's-Sahîh*'i incelediğimiz zaman bu eserde çok sayıda farklı konu olduğu görülmektedir. Ana başlık altında bulunan konulardan bazıları şunlardır: vahyin başlaması, iman, ilim, abdest, teyemmüm, namaz ve namaz vakitleri, cenaze, hac, zekât, oruç, satış, cihad, Kur'an tefsiri, rikâk, meğâzi, edeb, feraiz, tevhid vb.

İbn Hacer, *el-Câmiu's-Sahîh*'in günümüze kadar ulaşan beş rivâyeti olduğunu, bunlar arasında en doğru ve kabul edilebilir olanının ise 'Firabrî'nin rivâyet etmiş olduğunu söylemiştir¹⁶⁵.

3.2.1. İmâm Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* Kitabını Yazma Sebebi

Hız. Peygamber'in hadislerini bir araya getirip toplama fikri sahabe döneminden itibaren var olan bir düşünceydi. Ne var ki, Efendimizin izin vermemesi, sahabenin manevi olarak korkmaları, Kur'an ayetleri ile Efendimizin hadislerinin karışma korkusu ve o zamanın şartlarında böyle bir ihtiyacın çok zorunlu olmaması gibi sebeplerden toplama fikrine sıcak bakılmamıştır. Böyle bir eser sonraki dönemlerde, özellikle de etbâut-tâbiîn döneminden itibaren ihtiyaç olmaya başlamıştı.

Sahabe gibi bilgili ve anlayışlı, hadis ezberleyen insan sayısının azalması, yalan hadis uyduran insanların çoğalması gibi unsurlar bu ihtiyacı daha elzem hale getirmiştir. İnsanlar kararsız kalıyor, ihtiyaçlarını yanlış kaynaklardan öğrenebiliyor; bu ise ihtilaf ortaya çıkarıyordu. Bunun tedavi edilmesi gerekiyordu. Bunun için de hadislerin bir araya getirilmesi gerekiyordu. O dönemdeki hadis kitapları belli bir kritere göre yazılmadığı için ihtiyaçları karşılamada eksik kalıyordu. Öyle bir eser yazılmalıydı ki alanında ilk olsun, okuyan zevk alsın, delil olarak kullanılabilsin, okuyucu aradığını kolayca bulsun.

¹⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (c. I), Dâru'l-Taybe, Riyad, 2005, s. 7-8.

¹⁶⁵ İbn Hacer, 2005, s.489; Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956, 172.

Bazı arkadaşları Buhârî'ye “Keşke Efendimizin hadislerini muhtasar olarak bir kitapta toplasan”. diye telkinde bulundular, İmâm Buhârî de: “Kalbime ‘yapabilirim’ düşüncesi hâsıl olunca kitabı hazırlamaya başladım.” demiştir¹⁶⁶. İbn Faris “Ben Buhârî'den işittim, şöyle diyordu: Ben Peygamber(s.a.v)'i rüyamda gördüm. Elimde bir yelpaze olduğu halde önünde durmuştum, bu yelpaze ile kendisinden sinekleri kovuyordum. Bu rüyamı tabircilerden birine sordum. O da bana: ‘Sen Peygamberden yalanı def edeceksin.’ dedi. İşte beni *el-Câmiu's-Sahih'i* ortaya çıkarmaya sevk eden sebep budur¹⁶⁷.

İmâm Buhârî merfu hadisler ile ilgili yazılan eserlerin hepsini kontrol ettikten sonra sahih hadis ile zayıf hadisin karışmış olduğunu tespit etti. Bunun üzerine sıhhatinde hiçbir şüphe olmayan sahih hadisleri toplamaya karar vermiştir. Buhârî'nin esas amacı ise kendinden önceki ve kendi dönemindeki hadisçilerin sıhhati üzerine ittifak etmiş olduğu hadisleri toplamak ve seçmektir. Yine, hadislerin fikhî hükümleri istinbat etmek, söylenme hikmetini, neden söylediği gibi ince meseleleri ortaya çıkarmaktı¹⁶⁸.

3.2.2. İmâm Buhârî'nin Şartları

Hadis imâmlarının en önemli hususiyetlerinden birisi de Hz. Peygamber'e nispet edilen hadisleri kitaplarına alma konusunda bir takım kriter belirlemiş olmalarıdır. Buhârî de, aynı şekilde bazı kriterler belirlemiştir. Bu kriterleri şöyle sıralayabiliriz.

- Senedi muttasıl olmalıdır: Senette bulunan râvi hadisi bizzat hocasından görüşerek almalıdır.
- Râviler adaletli olmalıdır: Her türlü günahattan uzak durup takvalı olmalıdır.
- Râviler zabt sahibi olmalıdır: Uyanık ve dikkatli olup, gaflet etmemelidir.
- Hadis şaz olmamalıdır.
- Hadis illetli olmamalıdır¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Ebûbekir Kâfi, *Menhecû'l-İmâm el-Buhârî*, Daru'l İbn Hazm, Beyrut, 2000, s. 55.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005, 7

¹⁶⁸ Mubârekfûrî, 2001, 338

¹⁶⁹ Mubârekfûrî, 2001, 351

3.2.3. *el-Câmiu's-Sahîh*'in Özellikleri

İmâm Buhârî, daha önce hadis ile ilgili yazılmış olan farklı konulardaki eserleri bir araya getirerek farklı bir uygulamaya gitmiştir. Böylece fıkıh alanında yazılan Mâlik'in Muvattası ve Sevri'nin Câmi'i, tefsir alanında yazılan İbn Cureyc'in kitabı, siyer alanında yazılan İbn İshak'ın kitabı ve Abdullah İbn el-Mübârek'in yazmış olduğu *Kitab'u'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* adlı eserlerindeki konuları bir kitapta birleştirmiştir¹⁷⁰.

Ayrıca hadis kabul etmedeki şartları, kitabın mukaddimesinin olmayışı, bâb ve bölüm başlıkları, bazı hadisleri tekrar ederek kullanması, muallak hadislerin bulunması gibi maddeler kitabın önemli özellikleri arasında sayılmaktadır.

3.2.4. *el-Câmiu's-Sahîh*'in Bölüm Başlıklarının Özellikleri

İmâm Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*'te konu başlığı seçiminde bir takım kriterler belirlemiştir. Bu bâb/konu başlıklarıyla ile kitabını daha kıymetli hale getirmiştir. Bu kriterler kısaca şunlardır: Buhârî, bâb/konu başlığında bazen hadisten hüküm olarak çıkarmış olduğu bir konuyu kullanmıştır; bazen bir ayet; bazen de Peygamber (s.a.v)'in bir sözünü başlık yapmıştır. Buhârî'nin belirlemiş olduğu bazı konu başlıkları ise kısa ve konuyu kapsayan bir başlık olduğu gibi bazı konu başlıkları da oldukça uzundur. Buhârî'nin bâb/konu başlıklarının başka bir özelliği de, dikkat çekmek istediği bir konuyu tek başlık altında ve tek hadisle vermesidir.

Bu özellikler o dönem için yeni, güzel ve faydalı bir uygulamaydı. Buhârî, yazmış olduğu eseri ile nasıl bir çığır açtı ise uygulamış olduğu bölüm ve bâb başlıkları ile de bir çığır açmıştır. Böylece kendinden sonraki ulemaya örnek olmuş ve birçok hayırlı işlerin başlamasına ve İslamî ilimlerin daha sistemli ilerlemesine öncülük etmiştir.

¹⁷⁰ Kâfi, 2000, 21

Netice itibariyle Buhârî, hadisleri toplayan en önemli şahsiyet; *el-Câmîu's-Sahîh* kitabı ise hadis kaynakları arasında en kıymetli ve “Kur’ân-ı Kerimden sonra en sahih kitap”tır.¹⁷¹

¹⁷¹ Muhammed b. Yûsuf Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-Derâri fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1981, s. 11

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. *EL-CÂMÎU'S-SAHÎH*'İN KİTABU'R-RİKÂK BÖLÜMÜNDEKİ KONU BAŞLIĞI-HADİS SAYISI VE RÂVİLERİ

4.1. KİTABU'R-RİKÂK'TAKİ KONU BAŞLIKLARI

Bu bölümde *el-Câmîu's-Sahîh*'in *Kitâbu'r-Rikâk* bölümünde geçen konu başlıkları, hadis sayıları ve râviler incelenecektir. Bu bölümde elli iki konu başlığı analiz edilecektir. Ayrıca bu bâb/konu başlıkları altında yer alan hadisler ve râviler incelenip analizi yapılacaktır.

Tablo 5: *el-Câmîu's-Sahîh*'teki *Kitâbu'r-Rikâk* Bölüm Başlıkları

	KONU BAŞLIKLARI	H. S.
1.	Sağlık ve boş vakit ile ilgili”	3
2.	“Dünyanın ahirete benzerliği	1
3.	H. Muhammed (s.a.v)’in: “Dünyada bir yabancı veya yolcu gibi ol.” hadisi	1
4.	Tûl-i emel ve ümit etme	2
5.	“ Altmış sene yaşayan kimsenin ömür hususunda mazereti giderilip reddedilmiştir.”	3
6.	Allah rızası için yapılan amel	3
7.	Dünya nimetlerine düşkünlükten sakınma	8
8.	“Ey insanlar! Allah’ın vaadi elbette gerçektir, öyleyse sakın dünya hayatı sizi aldatmasın; o çok hilekâr şeytan da Allah’ın kerem ve merhametini ileri sürerek sizi aldatmasın. Şeytan sizin düşmanınızdır, öyleyse siz de onu düşman kabul edin.” (Fatır/ 5-6)	1
9.	Salih olan kimselerin gitmeleri (vefat)	1
10.	Malın fitne olmasından sakınma	6
11.	H. Muhammed (s.a.v)’in: “Bu dünya malı yeşil ve tatlıdır” hadisi.	1
12.	İnsanın kendi malı (hayır için) önden gönderdikleri	1
13.	Mallarını çoğaltıp sevaplarını azaltanlar	1

14.	Hiz. Muhammed (s.a.v)'in: "Ben uhud dağı kadar altınım olmasını arzu etmem." hadisi.	2
15.	Gerçek zenginlik, kalb zenginliğidir	1
16.	Fakirliğin fazileti	5
17.	Hiz. Muhammed (s.a.v) ve Sahabenin nasıl yaşadıkları ve dünya nimetlerinden uzak durmaları	9
18.	Doğru yolu tutma ve amelde devamlılık	8
19.	Korku ile beraber ümitli olmak"	1
20.	Allah'ın yasaklarına karşı sabır	2
21.	"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona sıkıntıdan çıkış kapıları açar. Onu hiç ummadığı yerlerden rızıklandırır. Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir. Allah buyruğunu elbette yerine getirir. Gerçekten Allah herşey için bir ölçü, her iş için bir vâde belirlemiştir." (Talak-3)	1
22.	Dedikodunun kerih görülmesi	1
23.	Dili koruma	5
24.	Allah korkusundan dolayı ağlamak	1
25.	Allah'tan korkmak	2
26.	Günahlardan vazgeçmek	3
27.	Hiz. Muhammed (s.a.v)'in: "Eğer bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağladınız." hadisi	2
28.	Cehennem, şehvet örtüleriyle kapatılmıştır.	1
29.	"Cennet sizin herbirinize kendi nalınının tasmaından daha yakındır. Ateş de bunun gibi yakındır". hadisi	2
30.	"Dünya malı konusunda insan, kendisinden iyi durumda olana değil, kötü durumda olana baksın"	1
31.	"Bir güzellik yapmaya veya bir çirkinlik yapmaya önem vermek"	1
32.	Günâhların küçük görülülerinden sakınılması	1
33.	Ameller (ölüm sırasındaki) sonlarına göre değerlendirilir ve onlardan korkulacak olanlar?	1
34.	Yalnız yaşamak	2
35.	Emanetin kaldırılması	3

36.	Riyâ ve sümâ	1
37.	Allah'a Tâat Yolunda Gayret Eden Kimsenin Fazileti	1
38.	Tevâzû	2
39.	Hz. Muhammed (s.a.v)in İşaret Parmağını Gösterip: “Ben ve kıyamet şu ikisi gibi yakın gönderildim” Hadisi	3
40.	Güneşin batıdan doğması	1
41.	Allah’a kavuşmayı isteyen kimse	3
42.	Sekerat’u el-mevt	7
43.	Sûra üflenme	2
44.	Allah’ın kıyamet günü yeri kabzetmesi	3
45.	Haşir nasıl olacak	8
46.	“O yaklaşan (kıyamet) yaklaştı. O gelmeden, ne zaman olacağını bildirecek, geldiğinde de onu kaldıracak Allah’tan başka kimse yoktur”. (Necm-57)	1
47.	“Sahi onlar, o en mühim günde, yani bütün insanların Rabbulâlemin’in divanında duracakları günde, diriltilip toplanacaklarını düşünmezler mi?” (Mutaffîfîn/4,6)	2
48.	Kıyamet günü	3
49.	“Kim hesaba çekilirse azap edilmiş olur.” hadisi	5
50.	Hesaba çekilmeden cennete girecek yetmiş bin kişi	5
51.	Cennet ve cehennemin sıfatları	27
52.	Cehennemin köprüsü: sırat köprüsü	2
53.	Havz(kevser)	19
	Toplam Hadis Sayısı	171

Tabloya bakıldığında, *el-Câmiu’s-Sahîh’in Kitâbu’r-Rikâk* bölümünde 53 konu başlığı ve 171 hadis bulunmaktadır. Tabloda ayrıca konu başlıkları ve konu başlıkları altında hadis sayılar yer almaktadır. *el-Câmiu’s-Sahîh’in Kitâbu’r-Rikâk* bölümünde en fazla hadis ise şu bâb/konu başlıkları altından yer almaktadır: cennet ve cehennemin sıfatları 27, havz (kevser) 19, Hz. Muhammed (s.a.v) ve sahabe nasıl yaşardı 9, dünya nimetlerine düşkünlükten sakınma, amelde devamlılık ve haşrin nasıl olacağı 8, sekeratu’l-mevt 7, malın fitne olmasından sakınma

6, fakirliğin fazileti, dili koruma, “Kim hesaba çekilirse azap edilmiş olur.” ve “Hesaba çekilmeden cennete girecek yetmiş bin kişi.” konu başlığı altında 5 hadis bulunmaktadır.

el-Câmiu's-Sahîh'in *Kitâbu'r-Rikâk*'taki konu dağılımı ise genel olarak şunlardır: kıyamet, kıyamet sonrası ve ahiret ile alakalı konuların daha ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Rikâk bölümünde ilk konu sağlık ve zaman, son konu ise havz(kevser) ile alakalıdır. Son olarak tabloda dikkat çeken bir husus da, Buhârî'nin konu başlığı seçiminde uyguladığı metoddur. Buhârî, konu başlıklarını kullanarak hadisleri konularına göre belirleyip, bu hadislere bir üst başlık vermiştir.

4.2. KİTABU'R-RİKÂK'TAKİ TEMEL KONULAR

4.2.1. Ulûhiyet

Buhârî'nin *Kitabu'r-Rikâk*'ında yer alan en önemli konular: ulûhiyet, ibadet ve ihlas, günahlardan sakınmak, dünya hayatı ve dünya malı, günahlardan korunmak ve ölüm ötesidir. Müellifin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer vermiş olduğu konu başlıklarından bazıları da İbn el-Mübârek'te ki gibi ulûhiyet ile ilgilidir. Buhârî, ulûhiyet temel başlığı altında Allah'ın büyüklüğü, Allah sevgisi, Allah korkusu sabır ve itaat gibi konuları ele almıştır.

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta ulûhiyet temel konusu altında şu konular bulunmaktadır: Allah'ın rahmeti ve tevbe edenin tevbesini kabul etmesi¹⁷², Allah'a şirk koşmamak¹⁷³, Allah'ın rahmeti olmadan kimsenin ameliyle kurtulamaması¹⁷⁴, Allah'ın rahmetinin yüzde birini dünyaya dağılmış olması¹⁷⁵, Allah'tan başka herşeyin bâtil olması¹⁷⁶, Allah'ın kulları üzerindeki hakları¹⁷⁷, Allah bir kulunu sevince onun gören gözü duyan kulağı olması¹⁷⁸, insanın Allah'ın huzuruna nasıl çıkacağı¹⁷⁹ gibi bir takım konulardan oluşmaktadır.

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında bulunan ulûhiyet üst başlığı altında toplamış olduğumuz konular ise genel muhtevaları bakımından insanın Allah katında nasıl bir seviyede olması gerektiğini gösteriyor. Ayrıca önemli bir konu da insanın Allah'ın büyüklüğünü, kendisinin küçüklüğü görmesidir. Allah ve Allah ile ilgili konulara baktığımız zaman ise İnsanlarda Allah sevgisinin yanında Allah korkusunun olması gerektiği, ibadet konusunda hassas ve dikkatli olması gerektiğini anlatan konular yer almaktadır.

¹⁷² Buhârî, Rikâk, 24/6437, 25/6438, 26/6439, 27/6440

¹⁷³ Buhârî, Rikâk, 30/6443

¹⁷⁴ Buhârî, Rikâk, 50/6462, 51/6463

¹⁷⁵ Buhârî, Rikâk, 56/6468

¹⁷⁶ Buhârî, Rikâk, 76/6487

¹⁷⁷ Buhârî, Rikâk, 87/6498

¹⁷⁸ Buhârî, Rikâk, 89/6500

¹⁷⁹ Buhârî, Rikâk, 111/6522, 112/6523, 113/6524, 114/6525

4.2.2. İbadet ve İhlas

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer verdiği temel konulardan birisi de ibadet ve ihlas'tır. *Kitâbu'r-Rikâk*'ta ibadet ve ihlas temel konusu altında şu konular bulunmaktadır: İnsanların kıymetini bilmedikleri iki şey¹⁸⁰, ensar ve muhacire mağfiret duası¹⁸¹, geçmiş günahların silinmesine vesile olan namaz¹⁸², amellerin en güzelinin devamlı olması¹⁸³, hiçbir şeyde ifrat ve tefrit etmemek¹⁸⁴, Hz. Muhammed (s.a.v)'in ayakları şişene kadar ibadet etmesi¹⁸⁵, namazdan sonra üç defa şehadet getirmek¹⁸⁶, Hz. Peygamberin insanlara uyarıcı olarak gelmesi¹⁸⁷, ihlaslı ibadet eden kimseye düşmanlık edene Allah'ın harp ilan etmesi¹⁸⁸, ibadet yaparken huşu ile yapma gibi konulardan bahsedilmektedir.

Bu bölümde ibadet alt başlıklarını toplamış bulunuyoruz. Allah'a inandıktan sonra yapılacak ikinci iş, onun emir ve yasaklarına uymaktır. Rabbimiz, bizlere: “İbadet edin, taki ibadet ile tamama ererseniz.”¹⁸⁹ buyurmaktadır. İnsanlara yapılabileceği kadarını yapma yolunu gösterip, yaparken de en güzelini yapma mesajı sunulmaktadır. Ayrıca bu bölümde gündüz yapılan ibadetler ile belli bir seviyeye ulaşılsa da gece yapılan ibadet ile tamama erişilebileceği anlatılmaktadır.

4.2.3. Dünya Hayatı ve Dünya Malı

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer verdiği konu başlıklarından birisi de dünya hayatı ve dünya malıdır. Buhârî, dünya hayatı ve dünya malı temel başlığı altında: İnsanın dünyada iken ahiret için yaşaması¹⁹⁰, cihad yapmanın fazileti¹⁹¹, dünyada bir yabancı gibi veya yolcu gibi olmak¹⁹², insanın mal sevgisi ve bu sevgi arttıkça uzun yaşama istediğinin

¹⁸⁰ Buhârî, Rikâk, 1/6412

¹⁸¹ Buhârî, Rikâk, 2/6413, 3/6414

¹⁸² Buhârî, Rikâk, 21/6434

¹⁸³ Buhârî, Rikâk, 48/6460, 49/6461, 52/6464

¹⁸⁴ Buhârî, Rikâk, 54/6466

¹⁸⁵ Buhârî, Rikâk, 58/6470

¹⁸⁶ Buhârî, Rikâk, 60/6472

¹⁸⁷ Buhârî, Rikâk, 69/6481

¹⁸⁸ Buhârî, Rikâk, 89/6500

¹⁸⁹ Hac, 22/77

¹⁹⁰ Buhârî, Rikâk, 2/6413, 3/6414

¹⁹¹ Buhârî, Rikâk, 4/6415

¹⁹² Buhârî, Rikâk, 5/6416

de büyümesi¹⁹³, Hz. Muhammed(s.a.v)'in sonraki dönemdeki insanlar hakkında korktuğu iki şey¹⁹⁴, bazı insanları dünya ve dünya malının değiştirmesi¹⁹⁵, insanın açgözlü olması ve gözünü toprağın doyurması¹⁹⁶, dünya malının tatlı ve sevimli olması, hayır için harcanan malın gerçek mal olması¹⁹⁷, malını dünyada çoğaltıp ahirette sevabını azaltanlar¹⁹⁸, Hz. Muhammed (s.a.v)'in elinde bulunan malı dağıtmayı sevmesi, malı çok olan insanın sevabının az olması¹⁹⁹, Hz. Muhammed(sav)'in elinde mal bulundurmamayı sevmemesi²⁰⁰, gerçek zengiliğin kalb zenginliği olması²⁰¹, fakirin dünya dolusu insandan daha hayırlı olması²⁰², Mus'ab İbn Umeyr'in hayatı²⁰³, cennet ehlinin çoğunun fakir olması, cehennem ehlinin çoğunun zengin olması²⁰⁴, Ebû Hureyre'nin açlıktan halsiz düşmesi, sütün bereketlenmesi, paylaşmanın önemi²⁰⁵, Hz. Muhammed(s.a.v)'in yemeği²⁰⁶, yatağının özellikleri²⁰⁷ gibi alt konulara yer vermiştir.

4.2.4. Günahlardan Korunmak

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer verdiği temel konulardan birisi de günahlardan sakınma ile alakalı unsurlardır. *Kitâbu'r-Rikâk*'ta bu unsurlar içinde: Kîl ve kaâlden uzak durmak, çok soru sormaktan sakınmak, malı israf etmekten sakınmak, annelere kötülük yapmaktan sakınmak, kız çocuklarını diri olarak gömmekten sakınmak²⁰⁸, dilini ve apış arasını koruyanın cennete girmesi²⁰⁹, söyleyeceği sözlerin farkında olmak²¹⁰,

¹⁹³ Buhârî, Rikâk, 9/6420, 10/6421

¹⁹⁴ Buhârî, Rikâk, 14/6423, 15/6424

¹⁹⁵ Buhârî, Rikâk, 18/6431, 19/6419

¹⁹⁶ Buhârî, Rikâk, 24/6437, 25/6438, 26/6438, 27/6439

¹⁹⁷ Buhârî, Rikâk, 29/6441

¹⁹⁸ Buhârî, Rikâk, 31/6443

¹⁹⁹ Buhârî, Rikâk, 31/6443

²⁰⁰ Buhârî, Rikâk, 31/6443, 32/6444

²⁰¹ Buhârî, Rikâk, 33/6445

²⁰² Buhârî, Rikâk, 34/6446

²⁰³ Buhârî, Rikâk, 35/6447

²⁰⁴ Buhârî, Rikâk, 36/6448

²⁰⁵ Buhârî, Rikâk, 39/6451

²⁰⁶ Buhârî, Rikâk, 41/6453, 44/6456

²⁰⁷ Buhârî, Rikâk, 43/6455

²⁰⁸ Buhârî, Rikâk, 60/6472

²⁰⁹ Buhârî, Rikâk, 61/6473

²¹⁰ Buhârî, Rikâk, 64/6476, 65/6477

insanın günahlara karşı meyilli olması²¹¹, müslüman bir kimsenin elinden ve dilinden emin olunan kimse olması²¹², az gülp çok ağlamak²¹³, örnek alınacak kişi²¹⁴, bir insanın kötülüğe niyet etmesi²¹⁵, gösteriş için amel yapmak²¹⁶, Allah'a kavuşmayı istemeyen kimseler²¹⁷ gibi alt konular en çok dikkat çekenlerdir.

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer alan "Günahlardan Sakınmak" başlığı altındaki konuları değerlendirdiğimizde görürüz ki Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirip ibadetleri ile kemale eren bir insan, bundan sonraki adımlarında ve sözlerinde daha dikkatli olmak zorundadır. Çünkü işlenecek bir günah ve yapılacak bir hata insanın batmasına sebep olabilir. Hatta denilebilir ki, insan günahı küçük olarak görmeye başladığı zaman kaybetmeye de başlamış demektir. Mü'min basiretli davranıp kendisini yanlış yapmaya ve günaha sevk edecek konulardan uzak durmaya çalışmalıdır.

4.2.5. Ölüm Ötesi

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer verdiği üst konu başlıklarından birisi de ölüm ve ölüm ötesidir. Ölüm ötesi konusu rikâk konusunun en önemli unsurudur. Rikâk konusunun amacı, bir anlamda insanı ölüm sonrasına hazırlamaktır. Bu amaca göre hareket eden Buhârî, İbn el-Mübârek'ten bu konuda bir çok rivayet etmiştir.

Buhârî'nin ölüm ötesi konunun alt başlıklarında ise: İnsan ecelinin belli olması²¹⁸, kıyamet günü kelime-i tevhidi söyleyip Allah'ın rızasını isteyene cehennem haram olması²¹⁹, çok sevdiği birini kaybedenin durumu²²⁰, önce salih kişilerin vefat edip geriye değersiz insanların

²¹¹ Buhârî, Rikâk, 70/6481

²¹² Buhârî, Rikâk, 71/6482

²¹³ Buhârî, Rikâk, 72/6483, 73/6484

²¹⁴ Buhârî, Rikâk, 77/6488

²¹⁵ Buhârî, Rikâk, 78/6489

²¹⁶ Buhârî, Rikâk, 80/6491

²¹⁷ Buhârî, Rikâk, 94/6505

²¹⁸ Buhârî, Rikâk, 6/6417, 7/6418

²¹⁹ Buhârî, Rikâk, 11/6424

²²⁰ Buhârî, Rikâk, 12/6425

kalması²²¹, Allah'a şirk koşmadan vefat eden kişinin cennete girmesi²²², cennet ve cehennem'in insana çok yakın olması²²³, kıyamet alametleri²²⁴, ölmüş kişiye sabah-akşam oturacağı yerin gösterilmesi²²⁵, ölmüş kişinin arkasından sövmeme²²⁶, Allah'ın kıyamet günü yeri kabz etmesi²²⁷, cennettekilerin yiyeceği nimetler²²⁸, insanların kıyamette nasıl toplanacağı²²⁹, kıyamet günü ilk çağırılacak kişi²³⁰, cehenneme gireceklerin sayısı²³¹, nasıl dirileceğimize²³², kıyamet günü verilecek ilk hüküm²³³, hesaba çekilme²³⁴, cennete girecek olan yetmiş bin kişinin özellikleri²³⁵, cenneti kazananların çoğunun fakir olması, cehenneme girenlerin çoğunun kadın olması²³⁶, cenneti kazananların "Allah'tan razı olduk." demeleri²³⁷, hardal danesi kadar imanı olanın ateşten çıkarılması²³⁸ gibi alt konular mevcuttur.

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer verdiği konular arasında üzerinde en fazla durduğu konular arasında ölüm ötesi bulunmaktadır. Denilebilir ki çalışma konumuzu teşkil eden Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ı şu halde, dünya ve ahiret hayatını dengede tutmayı sağlayacak konulardan oluşmaktadır. İmanı kuvvetlendiren, güzel ahlâka teşvik eden, kalpte Allah sevgisini, Allah korkusunu iliklere kadar yaşatan, kalp kasvetinden kurtarıp huşûdan gözlerin yaşarmasına sebep olan, ölüm ötesine hazırlık yapmaya, akıbetini düşünmeye sevk eden, cennet, cehennem ve özelliklerini belirten konulardan oluşmaktadır.

²²¹ Buhârî, Rikâk, 22/6435

²²² Buhârî, Rikâk, 30/6443

²²³ Buhârî, Rikâk, 75/6486

²²⁴ Buhârî, Rikâk, 93/6504, 98/6509

²²⁵ Buhârî, Rikâk, 102/6513

²²⁶ Buhârî, Rikâk, 103/6514

²²⁷ Buhârî, Rikâk, 106/6517, 107/6518

²²⁸ Buhârî, Rikâk, 107/6519, 108/6519

²²⁹ Buhârî, Rikâk, 109/6520

²³⁰ Buhârî, Rikâk, 116/6527

²³¹ Buhârî, Rikâk, 117/6528

²³² Buhârî, Rikâk, 119/6530

²³³ Buhârî, Rikâk, 120/6531

²³⁴ Buhârî, Rikâk, 121/6532

²³⁵ Buhârî, Rikâk, 129/6540

²³⁶ Buhârî, Rikâk, 133/6544

²³⁷ Buhârî, Rikâk, 136/6547

²³⁸ Buhârî, Rikâk, 143/6554

Buhârî, *Kitâbu'r-Rikâk*'ta cennet ve cehennem hakkında 27, dünya ve dünya nimetlerine aşırı rağbet etmeme hususunda 8, Malın fitne olmasından sakınma konusunda 6, Hz. Muhammed (s.a.v) ve sahabenin nasıl yaşadıkları ve dünya nimetlerinden uzak durmaları hakkında 9, Doğru yolu tutma ve amelde devamlılıkla ilgili 8, Dili korumayla ilgili 5, Sekerat'u el-mevtle ilgili 7, Haşir nasıl olacak hususunda 8 ve Kevser hakkında 21 hadis bulunmaktadır. *Kitâbu'r-Rikâk*'ta en çok hadis bu konu başlıkları altında yer almakta olup bu konular rikâkın temel konularıdır.

Buhârî, *Kitâbu'r-Rikâk*'ta ayrıca en fazla cennet ve cehennemin sıfatları ve havz (kevser) konusuna yer vermiştir. Bu konu başlıkları altında, cennet ve cehennemle ilgili rivayetler bulunmaktadır. Burada Buhârî, cennet ve cehennemde yaşanacaklarla ilgili bilgileri vererek insanların cennet için çalışması, cehennemin tuzaklarından nasıl uzak durulacağı ile ilgili rivayetlere yer vermiştir.

4.3. KİTABU'R-RİKÂK'TAKİ RÂVİLER

Bu bölümde *Kitabu'r-Rikâk*'ta geçen konu başlıkları, hadis sayıları ve râviler incelenecektir. Bu bölümde on yedi konu başlığı analiz edilecektir. Bu konu başlıkları içerisindeki hadisler ve râviler incelenerek bunların analizi yapılacaktır.

4.3.1. Sahabe

Araştırmamızın bu bölümünde sahabe ve muhadram isimleri rivâyet sayıları ile birlikte verilmiştir.

Tablo 6: *el-Câmû's-Sahîh*'in Rikâk Bölümündeki Sahabe

	İSİMLER	Hadis Sayısı	Vefat Tarihi
1.	Abbas İbn Abdulmuttalib	1	653
2.	Abdullah İbn Abbas	9	687
3.	Abdullah İbn Amr	2	684
4.	Abdullah İbn Mes'ûd	10	653
5.	Abdullah İbn Ömer İbn Hattab	7	693
6.	Abdullah İbn Urve İbn Zübeyir	1	692
7.	Adiy İbn Hâtım	3	687
8.	Aişe bint Ebû Bekr Sıddık	18	634
9.	Amr İbn Meymun el-Avdi	1	696
10.	At'â İbn Yezîd el-Leysî	1	726
11.	Câbir İbn Abdullah	1	694
12.	Cundub İbn Abdullah	2	689
13.	Ebû Derda	1	652
14.	Ebû Hureyre	39	678
15.	Ebû Musa el- Eş'ari	2	665
16.	Ebû Reça Utaridi –Muhadram	4	724
17.	Ebû Saîd el- Hudri	12	693
18.	Ebû Zer el-Gifari	2	653
19.	Enes İbn Mâlik	25	712
20.	Huzeyfe İbn el-Yemen	2	656
21.	İmran İbn Husayn	4	677

22.	İtban İbn Mâlik	1	670
23.	Mahmud İbn Rabi	1	715
24.	Mirdâs İbn Mâlik Eslemi	1	Bilinmiyor
25.	Muaz İbn Cebel	1	640
26.	Muğîre İbn Şu'be	1	670
27.	Numan İbn Beşir	2	683
28.	Osman İbn Affan	1	656
29.	Sa'd İbn Mâlik Ebû Saîd	2	694
30.	Saîd İbn Cübeyir	5	714
31.	Sehl İbn Sa'd İbn Mâlik	12	712
32.	Ubade İbn Samit İbn Kays	1	653
33.	Usame İbn Zeyd	1	673
34.	Zeyd İbn Vehb CuheniMuhadram	1	704

Bu tabloda *Kitabu'r-Rikâk*'taki sahabe ve muhadram râvi tabakası yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi sahabe ve muhadram isimleri ile birlikte rivâyet ettikleri hadis sayıları ve vefat tarihleri de belirtilmiştir. Buhârî *Kitabu'r-Rikâk*'ta 34 sahabe ve muhadramdan rivâyet almıştır.

Buhârî, bu tabloya göre sahabe arasında en çok: İbn Ömer 7, Ebû Hureyre'den 39, Sehl İbn Sa'd 12, Ebû Saîd el- Hudri 12, Enes İbn Mâlik 25, Aişe bint Ebû Bekr Sıddık 18, Abdullah İbn Abbas'tan ise 9 hadis rivâyet etmiştir.

4.3.2. Tabiîn

Araştırmamızın bu bölümünde tabiîn isimleri ve vefat tarihleri verilecektir.

Tablo 7: *el-Câmî'u's-Sahîh*'teki Tabiîn

	İsim	Vefat Tarihi
1.	Abdulaziz İbn Rafiğ	748
2.	Abdulaziz İbn Rufa'i Mekkî	Bilinmiyor
3.	Abdullah İbn Burde	734
4.	Abdullah İbn Dinar	745
5.	Abdullah İbn Ebû Bekr Amr İbn Hazm	722
6.	Abdullah İbn Enes İbn Mâlik	Bilinmiyor
7.	Abdullah İbn Habbâb	720
8.	Abdullah İbn Hâris İbn Nevfel	704
9.	Abdullah İbn Muhammed İbn	683
10.	Abdullah İbn Mutarrif İbn Şihhir	706
11.	Abdullah İbn Nevfel	703
12.	Abdullah İbn Seleme	653
13.	Abdullah İbn Tâvus	750
14.	Abdullah İbn Zekvan Ebû Zinad	748
15.	Abdurrahman İbn Hurmuz Keysan Araç	729
16.	Abide İbn Amr Selmani	691
17.	Âdem İbn Ali İclî	729
18.	Âdem İbn Ebû Meryem	Bilinmiyor
19.	Ali İbn Abdullah	737
20.	Amr İbn Abdullah Ebû İshak	745
21.	Amr İbn Ebû Amr Mevla el-Muttalib	754
22.	Amr İbn Halid İbn Arfatâ	681
23.	Amr İbn Meymun Ebû Abdullah el-Avdi	694
24.	At'â İbn Ebû Rebah	726
25.	At'â İbn Se'ib	754
26.	At'â İbn Yesar	722
27.	Beyan İbn Cundub	Bilinmiyor
28.	Bureyd İbn Ebû Meryem	Bilinmiyor

29.	Cerîr İbn Ebû Atâ	Bilinmiyor
30.	Cerîr İbn Utbe	Bilinmiyor
31.	Ebû Âsım	Bilinmiyor
32.	Ebû Bekr İbn Abdurrahman İbn Hâris	712
33.	Ebû İmran	Bilinmiyor
34.	Ebû Kays Amr İbn As	674
35.	Ebû Osman - (Nehdi olmayan)	Bilinmiyor
36.	Esved İbn Yezîd Kûfî	677
37.	Eyyub İbn Halid İbn Safvan	Bilinmiyor
38.	Eyyub İbn Temime Sahtayani	749
39.	Gaylan İbn Câm'i el- Muharibi	750
40.	Gaylan İbn Ma'şer	Bilinmiyor
41.	Hafs İbn Âsım İbn Ömer İbn Hattab	708
42.	Haramiy İbn Umare İbn Ebû Hafs	750
43.	Hâris İbn Suveyd Ebû Aişe Teymî	690
44.	Hasan İbn Zekvan	721
45.	Herem İbn Amr İbn Cerîr Eb Zura'a	Bilinmiyor
46.	Heyseme İbn Abdurrahman el-Cafi	701
47.	Heyseme İbn Ebû Heyseme	Bilinmiyor
48.	Heyseme İbn Mâlik	720
49.	Hilal İbn Ebû Meymun Ali	741
50.	Hişâm İbn Abdulmelik Ebû Velid	743
51.	Hubeyb İbn Abdurrahman İbn Hubeyb	750
52.	Husayn İbn Abdurrahman İbn Selemi	754
53.	İbrahim İbn Abdurrahman İbn Avf	715
54.	İbrahim İbn Yezîd İbn Şerik et-Teymî	711
55.	İmran İbn Milhan el-Utaridi Ebû Reça	724
56.	İsa İbn Talha İbn Ubeydullah et-Teymî	718
57.	İshak İbn Abdullah İbn Ebû Talha	752
58.	Kasım İbn Muhammed İbn Ebû Bekr Sıddık	725
59.	Katâde İbn Di'âme	730
60.	Kays İbn Ebû Hazim Kûfî	715
61.	Mâ'bed İbn Halid	737

62.	Mâ'bed İbn Ka'b İbn Mâlik	Bilinmiyor
63.	Mansur İbn Abdullah İbn Ahvas	Bilinmiyor
64.	Mehdi İbn İmran	Bilinmiyor
65.	Muaviye İbn Kurre İbn İyas	732
66.	Muaz İbn Abdurrahman et-Teymî	Bilinmiyor
67.	Mucahid İbn Cebr Ebû el-Haccâc	722
68.	Muhalled Gifari	Bilinmiyor
69.	Muhammed İbn İbrahim Kureysi	738
70.	Muhammed İbn Zeyd İbn Abdullah İbn Ömer	Bilinmiyor
71.	Mursed İbn Abdullah Yezni Ebû Hayr	709
72.	Musa İbn Enes İbn Mâlik	Bilinmiyor
73.	Nafi İbn Ömer	745
74.	Numan İbn Ebû Ayyâş	Bilinmiyor
75.	Osman İbn Âsım Ebû Husayn el-Esedi	746
76.	Ömer İbn Ali İbn Ebû Talib	Bilinmiyor
77.	Ömer İbn Hafs İbn Giyas	715
78.	Rab'i İbn Heysem Sevri	683
79.	Rib'i İbn Hiraş	720
80.	Sabit İbn Eslem Ebû Muhammed	745
81.	Saîd İbn Cübeyir İbn Hişâm	714
82.	Saîd İbn Ebû Saîd el-Hudri	684
83.	Saîd İbn Ebû Saîd Mukbiri	738
84.	Saîd İbn Museyyib	713
85.	Salim İbn Abdullah İbn Ömer	725
86.	Seleme İbn Kuheyl	739
87.	Selm İbn Zerir el-Utaridi	725
88.	Sevr İbn Kind	Bilinmiyor
89.	Sevr İbn Kudame	Bilinmiyor
90.	Sevr İbn Zeyd ed-Deyli	753
91.	Şakik İbn seleme Ebû Vail	702
92.	Şihab Muhammed İbn Müslim el-Zuhrî	741
93.	Ubeyde İbn Amr Selmani Hemdani	672
94.	Ubeydullah İbn Abdullah İbn Utbe	717

95.	Ukbe İbn Abdulgafir el-Ezdi	705
96.	Urve İbn Zübeyir İbn Avvâm	713
97.	Yahya İbn Hammâd	747
98.	Yezîd İbn Ebû Habib	746
99.	Yezîd İbn Hamid Ebû Teyyah	746
100.	Yezîd İbn Ruman	722
101.	Yezîd İbn Suveyd Ebû Habib	746
102.	Zehdem İbn Mudarrib	Bilinmiyor
103.	Zekeriya İbn Ebû Meryem	Bilinmiyor
104.	Zeyd İbn Eslem	749
105.	Ziyad İbn İlâka İbn Mâlik	743

Tabloda görüldüğü gibi, Buhârî *Kitabu'r-Rikâk*'ta hadis senesinde 105 farklı tabiîn bulunmaktadır. Bu isimler arasında; Abdullah İbn Dinar, At'â İbn Ebû Rebah, At'â İbn Yesar, Heyseme İbn Mâlik, Kasım İbn Muhammed, Rabi'i İbn Haysem, Saîd İbn Cübeyir, Saîd, İbn Museyyib, Urve İbn Zübeyir en meşhur olanlardır.

4.3.3. Etbâut-Tâbiîn

Araştırmamızın bu bölümünde etbâut-tâbiîn isimleri ve vefat tarihleri verilecektir.

Tablo 8: *el-Câmîu's-Sahîh*'teki Etbâut-Tâbiîn

	İsimler	Vefat Tarihi
1.	Abdulaziz İbn Ebû Hazım	801
2.	Abdulaziz İbn Muhammed	802
3.	Abdullah İbn Munir	856
4.	Abdullah İbn Avn İbn Ertban	769
5.	Abdullah İbn Ebû Şeybe Ebû Bekr	850
6.	Abdullah İbn el-Mübârek	798
7.	Abdullah İbn Mesleme	836
8.	Abdullah İbn Muhammed Cağfi	844
9.	Abdullah İbn Osman İbn Cebele	836
10.	Abdullah İbn Vehb Mısri	813
11.	Abdumelik İbn Umeyr	754
12.	Abdulvaris İbn Saîd Basri	797
13.	Abdulvaris İbn Saîd Tenevvuri	797
14.	Abdurrabih İbn Saîd İbn Kays	757
15.	Abdurrabih İbn Dirhem	Bilinmiyor
16.	Abdurrahman İbn Abdullah İbn	835
17.	Abdusselam İbn Mutahhir	839
18.	Âdem İbn Zebûrgan	Bilinmiyor
19.	Ahmed İbn Mikdam Aceli	867
20.	Ahmed İbn ŞEbûb İbn Saîd Habati	844
21.	Ahmed İbn Yunus İbn Museyyib	842
22.	Ali İbn Ayyâş el- Hani Humsi	844
23.	Ali İbn Cağd	845
24.	Amr İbn Ali İbn Bahr	864
25.	At'â İbn Yezîd Sukseki	787
26.	Bureyd İbn Abdullah İbn Burde	759
27.	Bureyd İbn Asram	838
28.	Cağd İbn Dinar Ebû Osman	791

29.	Cerîr ed-Dabi	804
30.	Cerîr İbn Abdulhamid İbn Cerîr	803
31.	Dahhak İbn Muhalled İbn Dahhak	828
32.	Ebû Bekr İbn Ayyâş	804
33.	Ebû Gassan	786
34.	Ebû Numan	839
35.	Ebû Salih	837
36.	Ebû Seleme	768
37.	Fadl İbn Dukeyn İbn Hammâd	835
38.	Fudayl İbn Musa Sinani	807
39.	Fudayl İbn Süleyman Nemri	800
40.	Haccâc İbn el- Menhel	833
41.	Hafs İbn Giyas	810
42.	Hakem İbn Nafi Ebû el- Yemen	836
43.	Hallad İbn Yahya İbn Saffan	829
44.	Hammâd İbn Seleme İbn Dinar	784
45.	Hammâd İbn Usame Ebû Usame	817
46.	Hammâd İbn Zeyd İbn Dirhem	796
47.	Hasan İbn Rib'i Ebû Ali	836
48.	Hâtim İbn Sağire Kuşeyri	768
49.	Hemmam İbn Yahya İbn Dinar	780
50.	Hilal İbn Abdurrahman İbn Vezzen	Bilinmiyor
51.	Hişâm İbn Urve İbn Zübeyir	764
52.	Hudbe İbn Halid	850
53.	Humejd İbn Ebû Humejd et-Tavil	759
54.	Huşeyim İbn Beşir İbn Kasım	799
55.	İbrahim İbn Munzir İbn Abdullah	847
56.	İbrahim İbn Sa'd	799
57.	İsa İbn Yunus İbn Ebû İshak	804
58.	İshak İbn Ezrak	811
59.	İshak İbn Mansur İbn Hayyan	866
60.	İsmail İbn Ebân	827
61.	İsmail İbn İbrahim İbn Ukbe	784

62.	İsrail İbn Yunus İbn Ebû İshak	777
63.	Kays İbn Hafs Darimi	842
64.	Kuteybe İbn Saïd İbn Cemil	855
65.	Leys İbn Sa'd	792
66.	Ma'mer İbn Râşid	770
67.	Mağn İbn Muhammed Gifari	Bilinmiyor
68.	Mâlik İbn Enes İbn Mâlik	796
69.	Mâlik İbn İsmail Ebû Gassen	835
70.	Mansur İbn Muğtemir İbn Abdullah	754
71.	Meçuşin İbn Ebû Seleme	781
72.	Mehdi İbn Meymun Ebû Yahya	789
73.	Mekkî İbn İbrahim	830
74.	Misar İbn Kidem İbn Zahir	772
75.	Mualla İbn Esed	834
76.	Muaviye İbn Amr İbn Gilab	830
77.	Muaviye İbn Amr İbn Zeyd	831
78.	Muaz İbn Esed	836
79.	Muaz İbn Hişâm	816
80.	Muğîre İbn Numan	Bilinmiyor
81.	Muğîre İbn Seleme Ebû Seleme	816
82.	Muhammed İbn Abdurrahman	775
83.	Muhammed İbn A'la İbn Kerib	863
84.	Muhammed İbn Amr İbn Halhala	Bilinmiyor
85.	Muhammed İbn Beşşar	867
86.	Muhammed İbn Cafer Gunder	810
87.	Muhammed İbn Ebû Bekr	838
88.	Muhammed İbn Ebû Cafer	Bilinmiyor
89.	Muhammed İbn Felih	813
90.	Muhammed İbn Fudayl	815
91.	Muhammed İbn Kesir	832
92.	Muhammed İbn Meymun Sukari	784
93.	Muhammed İbn Mikdam	Bilinmiyor
94.	Muhammed İbn Mugatil	863

95.	Muhammed İbn Musenna	867
96.	Muhammed İbn Mutarrif el-Leysi	770
97.	Muhammed İbn Osman	870
98.	Muhammed İbn Sinan	835
99.	Muhammed İbn Ubeyd	Bilinmiyor
100.	Muhammed İbn Zibrigan el-Ehvezi	878
101.	Munzir İbn Ya'la Sevri	Bilinmiyor
102.	Musa İbn İsmail Tebûziki	837
103.	Musa İbn Mes'ûd Ebû Halife	835
104.	Musa İbn Ukbe İbn Ebû Ayyâş	759
105.	Müslim İbn İbrahim	819
106.	Nadr İbn Şamil	786
107.	Nasr İbn İmran İbn Âsım	865
108.	Osman İbn Ebû Şeybe	854
109.	Osman İbn Esved	765
110.	Osman İbn Hasin Ebû Hasin	835
111.	Osman İbn Heysen İbn Cehm	821
112.	Ömer İbn Saîd İbn Ebû Hüseyin	Bilinmiyor
113.	Ömer İbn Zer Hemdeni Ebû Zer	770
114.	Ravh İbn Ubade el-Kaysi	835
115.	Ravh İbn Ubade Hâtım	820
116.	Sa'd İbn Hafs	826
117.	Sadaka İbn Fadl Mervezi Ebû Fadl	836
118.	Saîd İbn Ebû Arube	773
119.	Saîd İbn Ebû Hilal el-Leysi	767
120.	Saîd İbn Ebû Meryem	839
121.	Saîd İbn Ebû Meryem	839
122.	Saîd İbn Mesruk	746
123.	Salt İbn Muhammed İbn Abdurrahman	848
124.	Selem İbn Zerir	Bilinmiyor
125.	Seleme İbn Dinar Ebû Hazım	758
126.	Süfyân İbn Saîd İbn Mesruk Sevri	778
127.	Süfyân İbn Uyeyne	814

128.	Süleyman İbn Bilal	794
129.	Süleyman İbn Bilal Ebû Eyyub	794
130.	Süleyman İbn Harb	839
131.	Süleyman İbn Mihran el-A'meş	765
132.	Süleyman İbn Tarhan et-Teymî	762
133.	Şerik İbn Abdullah İbn Ebû Nemr	757
134.	Şeyban İbn Abdurrahman	781
135.	Şu' be İbn Haccâc	777
136.	Şuaib İbn Ebû Hamza	779
137.	Ubeydullah İbn Musa	829
138.	Ubeydullah İbn Musa Abesi	828
139.	Ubeydullah İbn Musa	829
140.	Ukayl İbn Halid el-Eyla	762
141.	Umare İbn el-Gağgağ	Bilinmiyor
142.	Vaddah İbn Abdullah el-Yeşkuru	793
143.	Vehb İbn Cerîr	831
144.	Veki İbn Cerrah İbn Melih	813
145.	Yahya İbn Bukeyir Mahzumi	Bilinmiyor
146.	Yahya İbn İbn Musa İbn Ebû Al'a	847
147.	Yahya İbn İbn Saîd İbn Ferrûh	804
148.	Yahya İbn Saîd İbn Kays	761
149.	Yahya İbn Ubeydullah	824
150.	Yahya İbn Yusuf	867
151.	Yakub İbn Abdurrahman	798
152.	Yakub İbn İbrahim	824
153.	Yezîd İbn Zeriğ İbn Yezîd	799
154.	Yunus İbn Muhammed	867
155.	Yusuf İbn Musa İbn Râşid	810
156.	Zekeriya İbn Ebû Zaide	767
157.	Zuheyr İbn Muaviye	790

Tabloda görüldüğü gibi, Buhârî *Kitabu'r-Rikâk*'ta hadis senedinde 157 farklı etbâut-tâbiîn bulunmaktadır. Buhârî'nin bu tabakanın en meşhurlarından; Abdulaziz İbn Rafîğ, Abdullah İbn el-Mübârek, Fudayl İbn Musa Sina, Gaylan İbn Câmî el-Muhârîbî, Haccâc İbn el-Menhel, Hammâd İbn Usame, Ma'mer İbn Râşid, Mekkî İbn İbrahim gibi büyük hadis alimlerinden rivayette bulunduğu görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK VE *EL-CÂMIU'S-SAHÎH*'İN *KİTABU'R-RİKÂK* BÖLÜMÜNÜN KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde yer alan konu (bâb) başlıkları ve konuların muhteva analizi yapıldı.

5.1. KONU BAŞLIKLARI VE TEMEL KONULAR

el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'i müstakil bir eser olduğundan dolayı, Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inden bir çok noktada ayrılmaktadır. Bu farklılıklardan birisi konu (bâb) başlığı konusudur. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te 49 konu başlığı bulunmaktadır. Araştırma mevzumuz olan bölümde ise 17 konu (bâb) başlığı mevcuttur. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh* kitabında yer alan *Kitâbu'r-Rikâk*'ta ise 53 konu başlığı bulunmaktadır.

İbn el-Mübârek, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te konu (bâb) başlıklarını kısa ve konuya tamamlayan başlıklardan seçmiştir. Buhârî ise *Kitâbu'r-Rikâk*'ta, konu (bâb) başlıklarında bazen bir ayet bazen bir hadis lafzıyla, bazen de sahabe sözlerinden seçerek el-Mübârek'e göre daha uzun başlıklar seçmiştir. *Kitâbu'r-Rikâk* konu başlıkları muhteva olarak benzemekle beraber İbn el-Mübârek, bâb başlıklarını kısa ve öz tutarken; Buhârî ise yargı ifade eden ve tam bir cümleden oluşan başlıklar kullanmıştır.

İbn el-Mübârek'in *Kitab'u'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'inde “rekâ'ik” ile ilgili konuların yanında “zühd” ile ilgili konular da bulunmaktadır. el-Mübârek, “rikâk” konusuna yakın olarak seçmiş olduğu konulardan bazıları şunlardır: hased, hayâ, hilm, niyet, şüpheli şeylerden sakınma, kanaat etme, giyim ve az yemek. Buhârî ise *Kitâbu'r-Rikâk*'a, sadece rikâkla ilgili konulara yer vermiştir. Zühdle ilgili hadisleri müstakil olarak zühd konu başlığı altında toplamıştır.

İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*'te yer alan temel konular şunlardır: ulûhiyet, ibadet, ihlas, günahlardan sakınmak, tevâzû, huşu, korku, dünya malı ve ölüm ötesidir. Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında yer alan temel konulardan bazıları ise şunlardır: sağlık ve boş vakit, dünyanın ahirete benzerliği, dünyada bir yabancı veya yolcu gibi olmak, tûl-i emel ve ümit etme, Allah rızası için yapılan amel, dünya nimetlerine düşkünlükten sakınma, malın fitne olmasından sakınma, gerçek zenginlik kalp zenginliğidir, fakirliğin fazileti, doğru yolu tutma ve amelde devamlılık, dili koruma, Allah'tan korkmak, emanetin kaldırılması, riyâ ve sümâ, Allah'a tâat yolunda gayret eden kimsenin fazileti, tevâzû, güneşin batıdan doğması, sekerâtu'l-mevt, sûra üflenmesi, Allah'ın kıyamet günü yeri kabzetmesi, haşrin nasıl olacağı, kıyamet günü kısasları, cennet ve cehennem sınıfları.

İbn el-Mübârek'in *Kitab'u'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*'inde araştırma mevzumuz olan bölümde 17 konu (bâb) başlığı ve 324 tane hadis bulunmaktadır. Bu hadisler arasında sahih, hasen ve zayıf hadis çeşitleri tespit edildi. Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında ise 53 konu (bâb) başlığı ve 171 hadis bulunmaktadır. Buhârî'nin *Kitab'u'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*'in de yer alan hadislerin tamamı sahihtir.

Kitab'u'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik'te yer alan alt konular ve hadis sayıları şunlardır; Allah Teala ile alakalı 73, ölüm ve ölüm sonrası ile alakalı 17, günahlardan sakınma ve uzak durma ile alakalı 53, ibadetler ile alakalı 58, huşu ve korku ile alakalı 41, tefekkür ile alakalı 52, tul-i emel ile alakalı 13 hadis yer almıştır.

el-Câmîu's-Sahîh'te ise Allah Teala ile alakalı 22, ölüm ve ölüm sonrası ile alakalı 29, kevser ile alakalı 19, hesap ile alakalı 12, kıyamet ile alakalı 15, dünya malı ile ilgili 23 hadis yer almıştır.

İbn el-Mübârek hadislerini çeşitli bölümler altında toplamıştır. İbn el-Mübârek, *Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik*'te ilk olarak sağlık ve boş vakitle ilgili hadislerle başlamıştır. İbn el-Mübârek başlık konusunda ise bütün başlıkları konuya uygun olarak isimlendirmiştir.

Buhârî ise rikâk konusuna girişte bir açıklama yapmadan direk olarak konuya girmiştir. Buhârî de, rikâk bölümüne ilk (hadis olarak) sağlık ve boş vakitle ilgili hadisle başlamıştır.

Sonuç olarak araştırma mevzumuz olan *Kitab'u'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitabu'r-Rikâk* bazı yönleriyle benzerlik gösterse de müelliflerin metod anlayışları, râvi seçimleri, konu (bâb) başlıkları ve içerik bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır.

5.2. HADİS SAYILARI

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik zühd alanında yazılan ilk ve önemli eserlerden bir tanesidir. Kitabın, Mervezi ve Naim'e ait olmak üzere iki rivâyeti bulunmaktadır. Kitap 535 sayfadır. Eser; 11 cüz, 49 bâb ve 1627 hadisten oluşmaktadır. Bu hadislerin 358'i merfu, 186'si mürsel, 498'si mevkuf ve 583'si maktu hadis ve eserden oluşmaktadır.

Araştırmamıza mevzu olan bölüm de ise 17 bâb başlığı ve 324 tane hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin 57 tanesi merfu, 267 tanesi eser hadistir. Bunların içerisinde sahih, hasen ve zayıf hadis ve eser bulunmaktadır.

Buhârî'nin kitabındaki hadis sayısı tekrarları ile birlikte 7275'dir. Tekrar edilmeden hadis sayısı ise yaklaşık 4000 bin civarındadır. Buhârî'nin kitabında bulunan bölüm başlığı sayısı 98 tanedir. Bu kitapta bulunan hadislerin hepsi sahih hadistir. Rikâk bölümde ise 53 bâb başlığı bulunurken 171 hadis yer almaktadır. Bu hadislerin tamamı sahih hadistir.

İki eserdeki hadis sayının farklı olduğunu görmekteyiz. *Kitab'u'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'in müstakil bir eser olmasından dolayı ve İbn el-Mübârek'in hadis rivayet ederken belli bir şart bulundurmamasından dolayı hadis sayısının fazla olduğunu görmekteyiz. *el-Câmîu's-Sahîh'te* ise farklı konuların bulunmasından dolayı ve Buhârî'nin hadis rivayet ederken koymuş olduğu şartlardan dolayı hadis sayısının daha az olduğunu görmekteyiz.

5.3. ORTAK RÂVİLER

Ortak râviler bölümünde *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'ta bulunan râviler tabakalar halinde verilmiştir. İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'inde 357 râvi bulunmaktadır. Bu râvilerin 64 tanesi sahabe ve muhadram, 160 tanesi tabîin, 137 tanesi ise etbâut-tâbiîn'dir. Ayrıca İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te rivayet aldığı râviler arasında hadis kriterleri bakımından güvenilir ve adalet sahibi olanlar bulunduğu gibi zayıf ve müphem olanlar da bulunmaktadır.

Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında ise toplam 316 râvi mevcuttur. Bunların 34 tanesi sahabe, 105 tanesi tabiîn, 160 tanesi ise etbâut-tâbiîn'dir. İmâm Buhârî, *Kitâbu'r-Rikâk*'ta râvi seçiminde İbn el-Mübârek'e göre daha dikkatli davranmış olup sadece hadis kriterleri bakımından güvenilir ve adalet sahibi olan râvilere yer vermiştir.

Araştırmamıza mevzu olan *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yer alan ortak râviler burada tablo halinde verilecektir. Tablo halinde verilecek râvi listesinde ilk olarak ortak sahabe ve muhadram, tabiîn ve etbâut-tâbiîn tabakası bulunmaktadır.

5.3.1. Ortak Sahabe

Bu bölümde ortak sahabe isimleri ve rivâyet sayıları verilmiştir.

Tablo 9: Ortak Sahabe ve Rivâyet Sayıları

	İsimler	el-Mübârek R. S.	Buhâri R.S.
1.	Abdullah İbn Amr İbn As	2	7
2.	Abdullah İbn Mes'ûd	10	32
3.	Abdullah İbn Ömer İbn Hattab	7	12
4.	Amr İbn Meymun el-Avdi	1	2
5.	Ebû Derda	1	12
6.	Ebû Hureyre	39	8
7.	Ebû Musa el-Eş'ari	2	1
8.	Ebû Saîd el-Hudri	12	2
9.	Ebû Zer	2	4
10.	Enes İbn Mâlik	25	4
11.	Huzeyfe İbn el-Yemen	2	2
12.	Aişe bint Ebû Bekir	18	7
13.	Abdullah İbn Abbas	9	7
14.	İmran İbn Husayn	4	1
15.	Muaz İbn Cebel	1	2
16.	Osman İbn Affan	1	2
17.	Saîd İbn Cübeyir	5	6
18.	Câbir İbn Abdullah	1	1

Bu rivayet karşılaştırmalarının sonucunda İbn el-Mübârek ve Buhâri'nin bazı konularda ortak hareket ettikleri görülmektedir. İbn el-Mübârek ve Buhâri tabloda yer alan bilgilere göre 18 ortak râviden rivayette bulunmuşlardır. Müelliflerin râvilerden rivayet ettikleri hadis sayıları değişiklik göstermektedir.

5.3.2. Ortak Tabiîn

Bu bölümde ortak tabiîn isimleri verilmiştir.

Tablo 10: Ortak Tabiîn

1.	Atâ İbn Ebû Rebah
2.	Atâ İbn Se'ib
3.	Atâ İbn Yesar
4.	Cağd İbn Dinar Ebû Osman
5.	Hafs İbn Âsım İbn Ömer İbn Hattab
6.	Hâris İbn Suveyd Teymî Ebû Aişe
7.	Heyseme İbn Abdurrahman İbn Ebû Sebre Cufi
8.	Hişâm İbn Urve İbn Zübeyir İbn Avvâm
9.	İbrahim İbn Yezîd İbn Şerik et-Teymî
10.	İshak İbn Abdullah İbn Ebû Talha
11.	Kasım İbn Muhammed İbn Ebû Bekr Sıddık
12.	Katâde İbn Di'âme
13.	Mabed İbn Ka'b İbn Mâlik
14.	Rab'i İbn Heysem Sevri
15.	Sabit İbn Eslem Ebû Muhammed Basra
16.	Saîd İbn Cübeyir İbn Hişâm
17.	Süleyman İbn Tarhan et-Teymî
18.	Urve İbn Zübeyir İbn Avvâm
19.	Utarid Abdulhamid İbn Muhammed
20.	Yahya İbn Saîd İbn Kays
21.	Yezîd İbn Suveyd Ebû Habib
22.	Zeyd İbn Eslem
23.	Zeyd İbn Vehb Cuheni- Muhadram
24.	Ziyad İbn Alâka İbn Mâlik

5.3.3. Ortak Etbâut-Tâbiîn

Bu bölümde ortak etbâut-tâbiîn verilmiştir.

Tablo 11: Ortak Etbâut-Tâbiîn

1.	Abdullah İbn Avn İbn Ertban
2.	Abdullah İbn Tavus
3.	Abdulvaris İbn Saîd Basri
4.	Abdurrahman İbn Amr İbn Ebû Amr el-Evzaî
5.	Amr İbn Hâris İbn Yakub el-Ensari
6.	Fadl İbn Musa Sinani
7.	Hafs İbn Giyas
8.	Hammâd İbn Seleme İbn Dinar
9.	Hâtim İbn Sağire Kuşeyri
10.	Hemmam İbn Yahya İbn Dinar el-Ezdi
11.	Humeyd İbn Kays el-A'raç
12.	Husayn İbn Abdurrahman İbn Selemi
13.	İsa İbn Yunus İbn Ebû İshak
14.	Leys İbn Sa'd
15.	Mâlik İbn Enes İbn Mâlik
16.	Ma'mer İbn Râşid
17.	Mansur İbn Muğtemir İbn Abdullah Rabia İbn Mâlik
18.	Mehdi İbn Meymun Ebû Yahya
19.	Misar İbn Kıdem İbn Zahir
20.	Muhammed İbn Mutarrif el-Leysi Ebû Gassen
21.	Muhammed İbn Zibrigan el-Ehvezi
22.	Munzir İbn Ya'la Sevri
23.	Osman İbn Âsım Ebû Husayn el-Esedi
24.	Saîd İbn Ebû Arube
25.	Saîd İbn Mesruk
26.	Saîd İbn Museyyib
27.	Süfyân İbn Uyeyne İbn Ebû İmran
28.	Süfyân İbn Saîd İbn Mesruk Sevri
29.	Süleyman İbn Mihran el-A'meş

30.	Şihab Muhammed İbn Müslim ez-Zuhrî
31.	Şu'be İbn Haccâc
32.	Ubeydullah İbn Musa Abesi
33.	Abdullah İbn Osman İbn Cebele – Abden
34.	İbrahim İbn Abdullah İbn Munzir
35.	Muhammed İbn Osman İbn Kerame

Araştırma konumuzu oluşturan *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'ta birçok ortak husus bulunmaktadır. Bu hususlardan birisi de ortak râvilerdir. İbn el-Mübârek'in *kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'inde ve Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında sahabe ve muhadram tabakasında 18, tabiîn tabakasında 24 ve etbâut-tâbiîn tabakasında ise 35 isim aynıdır.

İbn el-Mübârek ve Buhârî kaynak itibarıyla bazı râvilerden ortaklaşa rivayette bulunmuşlardır. Bu yönü itibarıyla ortak noktalarının fazla olması *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'in benzer yönlerinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'in çoğunlukla benzer yönleri olduğu tespit edilmiştir.

5.4. MUHTEVALARI BENZER VE AYNI HADİSLER

İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve Buhâri'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında benzer ve aynı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetler *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'ta sened ve metin olarak aynen geçtiği gibi bazen de farklı senedlerle geçmiştir. İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve Buhâri'nin *el-Câmiu's-Sahîh* 'inde aynı veya yakın anlamlı 22 hadis bulunmaktadır. Bu hadisler genel olarak şu şekildedir:

5.4.1. Sağlık ve Boş Zamanın Değeri

el-Mübârek'in râvileri: Fadl İbn Musa, Abdullâh İbn Saîd İbn Ebû Hind, Babası, İbn Abbas.

Buhârî'nin râvileri: Mekkî İbn İbrahim, Abdullâh İbn Saîd İbn Ebû Hind, Babası, İbn Abbas: Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Sağlık ve boş vakit, insanlardan bir kısmının faydalanmak hususunda aldandıkları iki büyük nimettir."²³⁹.

5.4.2. Peygamber Efendimizin (s.a.v) "Dünyada bir yolcu gibi ol."

İbn el-Mübârek'in râvileri: Süfyân Sevri, Leys, Mücahid, İbn Ömer. Buhârî'nin râvileri: Ali İbn Abdullâh, Munzir, Süleyman el-A'meş, Mücahid, İbn Ömer: Rasulullah (s.a.v): "Abdullâh, dünyada bir yabancı kimse gibi yahut yolcu gibi ol" buyurdu²⁴⁰.

5.4.3. Allah'ın Rızası İstenilerek Yapılan Amelin Fazileti

İbn el-Mübârek'in râvileri: Mi'mar, Zuhrî, Mahmud İbn er-Rabiğ. Buhârî'nin râvileri: Muaz İbn Esed, Abdullâh, Ma'mar İbn Râşid, Zuhrî, Mahmud İbn er-Rabiğ: Rasulullah (s.a.v) gün yükseldiği zaman benim yanıma geldi. (İki rek'at nafîle namaz kıldırdıktan sonra) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününe Lâ ilahe illellah tevhidini söyleyerek ve bununla da sırf

²³⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 1; Buhârî, Rikâk 1/6412

²⁴⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 1; Buhârî, Rikâk 5/6416

Allah'ın rızasını isteyerek ulaşan mü'min kula, Allah muhakkak ateşi haram kılacaktır.”²⁴¹

5.4.4. Dünya Nimetleri

İbn el-Mübârek'in râvileri: Ma'mer, Zuhri, Urve İbn Zübeyir, Mesur İbn Mahrume, Amr İbn Avf.

Buhârî'nin râvileri: İsmail İbn Abdullah, İsmail İbn İbrahim İbn Ukbe, Musa İbn Ukbe, İbn Şihab, Urve, İbn Zubeyir, Mesur İbn Mahrume, Amr İbn Avf: Rasulullah, harp etmeksizin Bahreyn ahalisiyle bir sulh akdi yapmış ve üzerlerine Ala İbn Hadrami'yi emir tayin etmişti. Toplanan cizye mallarını getirmek üzere de bilahare Rasulullah, Ebû Ubeyde İbn Cerrah'ı Bahreyn'e gönderdi. Ebû Ubeyde, onların cizye mallarını alarak Bahreyn'den Medine'ye geldiğinde, Ensar onun gelişini işitti. Onun bu gelişi, Ensâr'ın Rasulullah'la beraber sabah namazı kıldıkları zamana denk gelmişti. Ensar sabah namazını kılınca hemen Ebû Ubeyde'ye karşı çıktılar. Rasulullah sahabileri bu halde görünce gülümsedi de onlara: “Öyle sanıyorum ki, sizler Ebû Ubeyde'nin gelişini ve onun birçok mal getirdiğini işitmişsiniz!” buyurdu.

Onlar da: Evet ya Rasulallah, dediler. Bunun üzerine Rasulullah: “Sevininiz ve sizi sevindirecek nimetleri (bundan sonra her zaman) ümit ediniz! Vallahi ben bundan sonra sizin üzerinize fakirlik geleceğinden korkmam. Fakat sizin üzerinize geleceğinden korktuğum şey, sizden önce gelip geçen ümmetlerin önüne dünya nimetlerinin yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılarak onların birbirlerine haset ettikleri ve nefsanîyet güttükleri gibi sizin de birbirinize düşmeniz ve bunun onları ahiret işlerinden alıkoyduğu gibi sizleri de ahiret işlerinden alıkoymasıdır.” buyurdu²⁴².

²⁴¹ İbn el-Mübârek, 1996, 907; Buhârî, Rikâk, 11/6422

²⁴² İbn el-Mübârek, 1995, 496; Buhârî, Rikâk, 14/6425

5.4.5. Peygamber(s.a.v)`in “Bu dünya malı yeşildir, tatlıdır.” Sözü

İbn el-Mübârek’in râvileri: Yunus İbn Yezîd, Zuhrî, Urve İbn Saîd, Hâkim İbn Hizam.

Buhârî’nin râvileri: Ali İbn Abdullah, Süfyân, Zuhrî, Urve, Saîd, Hâkim İbn Hizam (r.a) şöyle demiştir: Ben Peygamber (s.a.v)’den istedim, O da bana verdi. Sonra yine istedim, O da bana verdi. Üçüncü defa yine istedim, yine verdi. Bundan sonra: Hâkim şöyle dedi, demiştir: Peygamber (s.a.v) bana: “Ya Hâkim şüphesiz bu mal yeşildir, tatlıdır. Her kim bu malı nefis güzelliği ile hırsız olarak alırsa o mal kendisi için bereketli ve layık olur. Kim de bunu nefis düşkünlüğü ile hırsla alırsa, malı alan için o malın bereketi kalmaz. O ihtiraslı kişi yiyip yiyip de hiç doymayan (köpek açlığı hastalığına tutulmuş) kimse gibi olur. Veren el, alan elden hayırlıdır!” buyurdu²⁴³.

5.4.6. Gerçek Zenginlik Gönül Zenginliği

İbn el-Mubarek’in râvileri: Hasan Basri, Hazm İbn Mihran, Fadl İbn Musa.

Buhârî’nin Râvileri: Ahmed İbn Yunus, Ebûbekr, Ebû Husayn, Ebû Salih, Ebû Hureyre: Peygamber (s.a.v) “Zenginlik malın çok olmasından dolayı değildir. Ama gerçek zenginlik, insanın gönül (kalp) zenginliğidir.” buyurmuştur²⁴⁴.

5.4.7. Doğru Yolu Tutmak ve Salih Amele Devam Etmek

İbn el-Mübârek’in râvileri: Sa’d İbn Saîd Ensari, Yahya İbn Saîd, Kasım İbn Muhammed, Hz. Aişe.

Buhârî’nin râvileri: İbn Abdullah, Süleyman, Musa İbn Ukbe, Abdurrahman, Hz. Aişe, Rasulullah (s.a.v): Doğru yolu tutunuz, ifrat etmeyiniz. Şunu iyi biliniz ki, sizlerden hiçbiriniz kendi ameli ile Cennete

²⁴³ İbn el-Mübârek, 1995, 504; Buhârî, Rikâk, 30/6441

²⁴⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 1008; Buhârî, Rikâk, 35/6446

giremeyecektir. Amellerin Allah'a en sevgili olanı, az olsa bile devamlı yapılanıdır.” buyurmuştur²⁴⁵.

İbn el-Mübârek râvileri: Fadl İbn Musa, Ham İbn Mihran. Buhâri râvileri: Âdem, İbn Ebû Zi'b Saîd el-Makburi, Ebû Hureyre: Rasulullah (s.a.v): “Sizden hiçbirinizi asla kendi ameli kurtaramaz!” buyurdu. Sahabe: “Ya Rasulullah! Seni de mi amelin kurtaramaz?” diye sordular. “Evet, beni de kendi amelim kurtaramaz. Ancak Allah beni rahmetiyle bürüyüp korur. Sizler doğru yolu tutun, ifrat etmeyin, gündüzün ilk ve son saatlerinde yürüyün, gecenin sonundan da bir miktar faydalanın. Sizler (her hâl ve hareketinizde) i'tidale tutunun, i'tidale tutunun ki, maksadınıza eresiniz.” buyurdu²⁴⁶.

5.4.8. Dili Korumak

İbn el-Mübârek'in râvileri: Ma'mer, Zuhri, Ebû Seleme İbn Abdurrahman, Ebû Hureyre. (Aynı Hadis başka bir sened zinciri ile zikredilmiş: Muhammed İbn İclân, Makbûri, Ebû Hureyre.)

Buhârî'nin râvileri: Abdulaziz İbn Abdullah, İbrahim İbn Sa'd, İbn Şihab, Ebû Seleme, Ebû Hureyre: Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Allah'a ve son güne iman eden hayır söylesin yahut sussun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden komşusuna eza etmesin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden, konuğuna ikram etsin!” buyurmuştur²⁴⁷.

İbn el-Mübârek'in râvileri: Mâlik İbn Enes, Abdullah İbn Dinar, Ebû Salih, Ebû Hureyre.

Buhârî'nin râvileri: Abdullah İbn Munir, Ebû Nadr, Abdullah İbn Dinar, Babasından, Ebû Salih, Ebû Hureyre: Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Bir kul, Allah'ın hoşnut olduğu kelimelerden bir kelimeyi ehemmiyet vermeyerek söyler de Allah o kimseyi bu kelime sebebiyle birçok derecelere yükseltir. Bir kul da Allah'ı öfkeli edilecek kelimelerden

²⁴⁵ İbn el-Mübârek, 1996, 1339; Buhârî, Rikâk, 52/6463

²⁴⁶ İbn el-Mübârek, 1996, 1153; Buhârî, Rikâk, 52/6463

²⁴⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 367, 371; Buhârî, Rikâk, 64/6475

bir kelimeyi, hiç ehemmiyet vermeden söyler de kendisi o kelime sebebiyle cehennemine düşer.”²⁴⁸

5.4.9. Kendinden Alt Konumdaki İnsana Bakarak Örnek Alma

İbn el-Mübârek’in râvileri: Yahya İbn Ubeyd, Ebû Hureyre.

Buhârî’nin râvileri: İsmail, Mâlik İbn Enes, Ebû Zinad, A’raç, Ebû Hureyre: Rasulullah (s.a.v): “Sizden biriniz yaratılış, mal ve evlat hususunda kendisinden üstün kılınmış kimselere baktığı zaman (üzülmesin), hemen kendisinden aşağı kimselere baksın” buyurmuştur.”²⁴⁹

5.4.10. Günahların Küçük Görülenlerinden Sakınılması

İbn el-Mübârek’in râvileri: Süleyman İbn Muğîre, Hamid İbn Hilal, Ebû Katâde, el- Leys.

Buhârî’nin râvileri: Ebû Velid, Mehdi, Giylan, Enes İbn Mâlik: Sizler muhakkak birçok ameller yapmaktasınız ki onlar sizin gözlerinizde kıldan incedir. Şu muhakkak ki bizler Peygamber(s.a.v)’in zamanında onları helak edici günahlar sayardık²⁵⁰.

5.4.11. Emanetin Kaldırılması

İbn el-Mübârek’in râvileri: Ma’mer, Zuhrî, Salim İbn Abdullah, Abdullah İbn Ömer.

Buhârî’nin râvileri: Ebû Yemen, Şuâib, Zuhrî, Salim İbn Abdullah, Abdullah İbn Ömer: Ben Rasulullah (s.a.v)’tan işittim: “İnsanlar ancak yüz deve gibidirler; içlerinde hemen hemen kâmil sıfatlı, kullanışlı bir tane iyi binek deveyi bulamazsın!” buyuruyordu²⁵¹.

²⁴⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 1375; Buhârî, Rikâk, 68/6478

²⁴⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 1411; Buhârî, Rikâk, 79/6490

²⁵⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 181; Buhârî, Rikâk, 81/6492

²⁵¹ İbn el-Mübârek, 1995, 186; Buhârî, Rikâk, 87/6498

5.4.12. Riyâ ve Sümâ

Bu hadis Abdullah İbn el-Mübârek'in kitabında uzun olarak geçerken Buhârî'de burada zikredildiği şekildedir.

İbn el-Mübârek'in râvileri: Âsım, Ebû Vâil, Abdullah İbn Mes'ûd. Buhârî'nin râvileri: Yahya, İbn Süfyân, Seleme İbn Katade, Ebû Nuaym, İbn Sevr, Cündüb: Peygamber (s.a.v): "Kim (işlediği hayrı şöhret için) insanlara duyurursa, Allah onun (gizli işlerini) duyurur. Kim de (herhangi bir hayrı) gösteriş için yaparsa, Allah da onun gösterişçiliğini meydana çıkarır." buyurdu²⁵².

5.4.13. Tevâzu

İbn el-Mübârek'in râvileri: Muhammed İbn Kesir, el-Evzaî, Hassan İbn Atiyye.

Buhârî'nin râvileri: Muhammed İbn Osman İbn Kerame, Halid İbn Muhalled, Süleyman İbn Bilal, Şerik İbn Abdullah İbn Ebû Nemr, Atâ, Ebû Hureyre: "Allah şöyle buyurdu: Her kim Beni tanıyan ve ihlâs ile Bana ibadet eden bir kuluma düşmanlık ederse, Ben de ona harp ilan ederim. Kulum Bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan bir şeyle yaklaşmaz. Kulum Bana nafîle ibadetlerle de yaklaştırmaya devam eder. Nihayet Ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işitir kulağı, görür gözü, tutar eli, yürür ayağı mesabesinde olurum (ve bu organlarıyla meydana gelmesini arzu ettiği bütün dileklerini veririm). Diliyle de her ne isterse muhakkak onları da kendisine ihsan ederim. Bana sığınmak isteyince de muhakkak kulumu sığındırır, korurum. Ben yapmayı dilediğim hiçbir şey hakkında, mü'minin ölümü karşısındaki tereddüdüm gibi tereddüt etmedim. Zira bunda kulum ölümden hoşlanmıyordu, ben de kuluma acı gelen şeyi sevmiyordum."²⁵³

²⁵² İbn el-Mübârek, 1995, 1684; Buhârî, Rikâk, 88/6499

²⁵³ İbn el-Mübârek, 1995, 1022; Buhârî, Rikâk, 91/6502

5.4.14. “Ben ve Kıyamet şu ikisi gibi yakın gönderildim.”

İbn el-Mübârek’in râvileri: Süfyân Sevri, Cafer İbn Muhammed, Câbir.

Buhârî’nin râvileri: Saîd İbn Ebû Meryem, Ebû Gassan, Ebû Hazım, Sehl: Rasulullah (s.a.v) iki parmağını (şehadet parmağı ile orta parmağını) uzatıp işaret ederek: “Kıyamet günü ile ben şu ikisi gibi gönderildim.” demiştir²⁵⁴.

5.4.15. Kim Allah’a Kavuşmayı İsterse Allah da Onunla Buluşmayı İster

İbn el-Mübârek’in râvileri: Yahya İbn Saîd, Ebû Adiy, Humejd et-Tavil, Enes İbn Mâlik.

Buhârî’nin râvileri: Muhammed İbn A’la, Ebû Usame, Bureyd, Ebû Burde, Ebû Musa: Peygamber (s.a.v): “Kim Allah 'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim de Allah'a kavuşmayı sevmezse, Allah da onunla buluşmayı istemez.” buyurmuştur²⁵⁵.

5.4.16. Ölümün (Aklı Giderici) Şiddetleri

Bu hadisi, Buhâri iki şekilde rivâyet etmiştir. Birisi uzun diğeri kısadır. el-Mübârek’in râvileri: Âsım, Ebû Vâil, Abdullah İbn Mes’ûd. Buhârî’nin uzun metinde geçen râvileri: İsmail, Mâlik İbn Enes, Muhammed İbn Amr, Mabed İbn Ka’b, Ebû Katâde.

Buhârî’nin kısa metinde geçen râvileri: Yahya, Abdurabbih İbn Saîd, Muhammed İbn Amr, Ka’b, Ebû Katâde: Peygamber (s.a.v): “(Ölmek) İstirahat eden ve kendisinden istirahat edilendir. Mü'min dünya yorgunluğundan istirahat eder.” buyurmuştur²⁵⁶.

İbn el-Mübârek’in râvileri: Süfyân İbn Uyeyne, Abdullah İbn Ebû Bekr, Enes İbn Mâlik. Buhârî’nin râvileri: Humeydi, Süfyân, Abdullah İbn Ebû Bekr İbn Amr İbn Hazm, Enes İbn Mâlik: Rasûlullah (s.a.v)

²⁵⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 1576; Buhârî, Rikâk, 92/6503

²⁵⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 959; Buhârî, Rikâk, 97/6508

²⁵⁶ İbn el-Mübârek, 1995, 1684; Buhârî, Rikâk, 102/6513

şöyle buyurdu: “Ölüyü kabre gidene kadar üç şey takip edip ikisi tekrar geriye döner, biri orada onunla beraber kalır. Ölüyü ailesi, malı ve ameli takip eder. Neticede ailesi ve malı geriye döner de kendisiyle beraber sadece ameli kalır.”²⁵⁷

5.4.17. “Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?”

İbn el-Mübârek’in râvileri: İbn Ebû Adiy, İbn Avn, Nafi, Abdullah İbn Ömer.

Buhârî’nin râvileri: İsmail İbn Ebân, İsa İbn Yunus, İbn Avn, Nafi, Abdullah İbn Ömer: Peygamber (s.a.v): “İnsanlar Âlemlerin Rabbi için ayağa kalkacakları gün, onlardan her birisi kulaklarının yarısına kadar kendi terleri içinde ayağa kalkacaklar.” buyurmuştur²⁵⁸.

5.4.18. Kıyamet Gününde Kısas

İbn el-Mübârek’in râvileri: İbn Abde, el- A’meş, Şakik İbn Seleme, Abdullah İbn Mes’ûd.

Buhârî’nin râvileri: İbn Hafs, Babası, el- A’meş, Şakik İbn Seleme, Abdullah İbn Mes’ûd: Peygamber (s.a.v): “Kıyamet günü insanlar arasında verilen ilk hüküm, kan davaları hakkındadır.” buyurmuştur²⁵⁹.

5.4.19. Yetmiş Bin Kişinin Hesapsız Cennete Girmesi

İbn el-Mübârek’in râvileri: Haccâc İbn Ebû Meniğ, Dedesinden, Zuhrî, Saîd İbn Müseyyib, Ebû Hureyre.

Buhârî’nin râvileri: Muaz İbn Esed, Abdullah, Yunus, Zuhrî, Saîd İbn Müseyyib, Ebû Hureyre: Ben Rasûlullah (s.a.v)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: “Ümmetimden bir zümre cennete girer, onların sayısı yetmiş bindir. Onların yüzleri ayın on dördüncü gecesindeki parlaması gibi parlar.” Ebû Hureyre dedi ki: Bunun üzerine Ukkâşe (r.a), üstünde

²⁵⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 625; Buhârî, Rikâk, 103/6514

²⁵⁸ İbn el-Mübârek, 1995, 1299; Buhârî, Rikâk, 102/6513

²⁵⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 1340; Buhârî, Rikâk, 122/6533

bulunan kaplan postu gibi siyah beyaz çizgili elbiseyi kaldırarak ayağa kalktı ve: “Yâ Rasûlallah! Beni onlardan kılması için Allah'a dua ediver!” dedi. Rasûlullah: “Yâ Allah, bunu onlardan kıl!” diye dua etti. Sonra Ensar'dan bir adam ayağa kalktı ve: “Yâ Rasûlallah! Beni de onlardan kılması için Allah'a dua ediver!” dedi. Rasûlullah: “Bunda Ukkâşe senin önüne geçti!”²⁶⁰.

5.4.20. Cennet ve Cehennem Sıfatları Bâbı

İbn el-Mübârek'in râvileri: Umeyr İbn Muhammed İbn Zeyd, Babasından, Abdullah İbn Ömer.

Buhârî'nin râvileri: Muaz İbn Esed, Abdullah, Ömer İbn Muhammed İbn Zeyd, Babasından, Abdullah İbn Ömer: Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme ayrılıp gidince, ölüm (bir koç suretinde vücud verilerek) getirilir. Cennetle cehennem arasında yatırılır. Sonra kesilir. Sonra bir Münadi: Ey cennet ehli, artık ölüm yoktur! Ey cehennem ehli, ölüm yoktur! diye nida (çağırır) eder. Cennet ehlinin ferahına bir ferah daha ziyade olunur. Cehennem ehlinin hüznü ve kederine bir hüznü daha artırılır.”²⁶¹

İbn el-Mübârek'in râvileri: Mâlik İbn Enes, Zeyd İbn Eslem, A'ta İbn Yesar, Ebû Saîd el-Hudri.

Buhârî'nin râvileri: Muaz İbn Esed, Abdullah, Mâlik İbn Enes, Zeyd İbn Eslem, A'ta İbn Yesar, Ebû Saîd el-Hudri: Rasulullah (s.a.v) şöyle haber verdi: “Yüce Allah cennet ehline: Ey cennet ehli, diye hitap eder. Onlar da: Buyur, Ey Rabbimiz, emrini yapmaya hazırız, ubudiyette daimiz derler. Yüce Allah: Bu halinizden razı mısınız? buyurur. Onlar da: Rabbimiz, nasıl razı olmayalım? Sen bize, halkından hiçbir kimseye vermediğin bunca nimetleri ihsan eyledin, derler. Allah; Ben size bunlardan daha şerefli bir nimet vereceğim buyurur. Ya Rabb! Bunlardan

²⁶⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 1556; Buhârî, Rikâk, 131/6542

²⁶¹ İbn el-Mübârek, 1995, 1892; Buhârî, Rikâk, 137/6548

daha üstün hangi nimet var ki? derler. Allah: Sizden razı ve hoşnut oldum. Artık bundan sonra ebedî olarak size darılmayacağım buyurur²⁶².

İbn el-Mübârek'in râvileri: Şu'be, Amr İbn Mürre, Heyseme, Adiy İbn Hâtım.

Buhârî'nin râvileri: Süleyman İbn Harb, Şu'be, Amr İbn Mürre, Heyseme, Adiy İbn Hâtım: Peygamber (s.a.v) ateşi zikredip yüzünü geri çekti ve bakındı iki veya üç defa aynı şekilde bakıp yüzünü geri çekip Allah'a sığındı. Sonra: "Sizler tek hurmanın yarısıyla, bunu da bulamayan güzel bir sözle olsun ateşten sakınsın." buyurdu²⁶³.

5.4.21. Kevser (Havz) Bâbı

İbn el-Mübârek'in râvileri: Huşeym, Ebû Bişr ve A'ta İbn Seib, Saîd İbn Cübeyr, İbn Ömer.

Buhârî'nin râvileri: Amr İbn Muhammed, Huşeym, Ebû Bişr ve A'ta İbn Seib, Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbas: "Kevser, Allah'ın O'na, yani Rasulü'ne ihsan buyurmuş olduğu çok hayırdır." demiştir. Ebû Bişr dedi ki: Ben Saîd İbn Cübeyr'e: Birçok kimseler Kevser'in cennet'te bir nehir olduğunu söylüyorlar, dedim²⁶⁴. Bu hadis Mübârek'in kitabında biraz daha uzun olarak rivâyet edilmiştir.

İbn el-Mübârek'in râvileri: Hişâm İbn Hassan, Hasan Basri.

Buhârî'nin râvileri: Müslüm İbn İbrahim, Vuheyb, Abdulaziz, Enes İbn Mâlik: Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Ashabımdan birtakım insanlar muhakkak havz başında benim yanıma geleceklerdir. Nihayet ben onları görüp tanıdığım zaman onlar benim önümden çekilip götürülürler. Ben: Onlar benim Ashabım derim. Bana: Sen onların, Senden sonra neler yaptıklarını bilmezsin der". Bunun üzerine Saîd İbn

²⁶² İbn el-Mübârek, 1995, 2045; Buhârî, Rikâk, 137/6548

²⁶³ İbn el-Mübârek, 1995, 631; Buhârî, Rikâk, 152/6563

²⁶⁴ İbn el-Mübârek, 1995, 1594; Buhârî, Rikâk, 167/6578

Cubeyr: “Cennetteki o nehir de Allah’ın O’na ihsan buyurduğu hayırdandır” cevabını verdi.”²⁶⁵

İbn el-Mübârek’in *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik* ve Buhâri’nin *Kitâbu’r-Rikâk*’ında 21 farklı konu başlığı altında aynı ve benzer 22 hadis bulunmaktadır.

Netice itibariyle *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik* ve *Kitâbu’r-Rikâk*’da zikredilen benzer ve aynı hadîsler: sağlık ve boş zamanın değeri, amellerin fazileti, dünyada bir yolcu gibi ol, dünya nimetleri, dünya malı tatlıdır, günül zenginliği, salih amel, dili koruma, rüya ve tevâzûyla ilgili vb. konulardır. *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik* ve *Kitâbu’r-Rikâk*’ta bulunan benzer ve aynı hadisler iki eser arasındaki ortak noktayı en iyi şekilde güçlendirmiştir. Burada Buhâri’nin *Kitâbu’r-Rikâk*’ında zikretmiş olduğu aynı ve yakın anlamlı hadisler İbn el-Mübârek’in *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik*’ine hadis kriterleri açısından sıhhat derecesine katkı sağlamıştır.

²⁶⁵ İbn el-Mübârek, 1995, 2018; Buhârî, Rikâk, 171/6582

5.5.BUHÂRÎ'NİN *KİTABU'R-RİKÂK*'TA ABDULLAH İBN EL-MÜBÂREK'TEN RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLER

İmâm Buhârî, İbn el-Mübârek'ten çok sayıda hadis almıştır. Buhârî araştırmamıza mevzu olan *Kitâbu'r-Rikâk*'ta ise İbn el-Mübârek'ten beş hadis rivâyet etmiştir. Buhârî *Kitâbu'r-Rikâk*'taki rivâyetlerin beşinde de İbn el-Mübârek'in ismini zikretmiştir. İmâm Buhârî'nin, İbn el-Mübârek'ten *Kitâbu'r-Rikâk*'ta rivâyet ettiği hadisler ise sırasıyla şunlardır:

İtbân İbn Mâlik el-Ensari'den işittim. Sonra Salim oğullarının birinden de işittim, şöyle dedi: Rasulullah (s.a.v) gün yükseldiği zaman benim yanıma geldi. (İki rek'at nafîle namaz kıldırdıktan sonra) şöyle buyurdu: “Kıyamet gününe ‘Lâ ilahe illellah' tevhidini söyleyerek ve bununla da sırf Allah'ın rızasını isteyerek ulaşan Mü'min kula, Allah muhakkak ateşi haram kılacaktır.”²⁶⁶

Ebû Hureyre (r.a)'den tahdis etti ki Peygamber (s.a.v): “Allah (kıyamet günü) bütün yer tabakalarını kabzasına alır, gökleri de sağ eli içine dürer bükür. Sonra (mahşer halkına): İşte ben kâinatın Melik'iyim! Yeryüzünün melikleri nerede? diye hitap eder.” buyurmuştur²⁶⁷.

Rasulullah (s.a.v): “Ümmetimden bir zümre (cennete) girer ki, onlar yetmiş bindir. Onların yüzleri ayın on dördüncü gecesindeki parlaması gibi parlalar.” Ebû Hureyre dedi ki: Bunun üzerine Ukkâşe İbn Mihsan el-Esedî, üstünde bulunan kaplan postu gibi siyah beyaz çizgili elbiseyi kaldırarak ayağa kalktı ve: “Ya Rasûlallah! Beni onlardan kılması için Allah'a dua ediver!” dedi. Rasûlallah: ”Yâ Allah, bunu onlardan kıl!” diye dua etti. Sonra Ensar'dan bir adam ayağa kalktı ve: “Ya Rasûlallah! Beni de onlardan kılması için Allah'a duâ ediver!” dedi. Rasulullah: “Bunda Ukkâşe senin önüne geçti!” buyurdu²⁶⁸.

Abdullah İbn Ömer (r.a) şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme ayrılıp

²⁶⁶ Buhârî, Rikâk, 11/6422

²⁶⁷ Buhârî, Rikâk, 108/6519

²⁶⁸ Buhârî, Rikâk, 131/6542

gidince ölüm getirilir. Ta cennetle cehennem arasında yatırılır. Sonra kesilir. Sonra bir münadi: “Ey cennet ehli, artık ölüm yoktur! Ey cehennem ehli, ölüm yoktur,” diye nida eder. Cennet ehlinin ferahına bir ferah daha ziyade olunur. Cehennem ehlinin hüznü ve kederine bir hüznü daha artırılır²⁶⁹.

Ebû Saîd el-Hudri (r.a) şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v) şöyle haber verdi: “Mübârek ve Yüce Allah Cennet ehline: Ey cennet ehli, diye hitap eder. Onlar da: Ey Rabbimiz, buyur, emrini yapmaya hazırız, ubûdiyyette daimiz derler. Yüce Allah: Bu hâlinizden razı mısınız? buyurur. Onlar da: Rabb'imiz, nasıl razı olmayalım? Sen bize, halkından hiçbir kimseye vermediğin bunca nimetleri ihsan eyledin derler. Allah: Ben size bunlardan daha şerefli bir nimet vereceğim, buyurur. Yâ Rabb! Bunlardan daha üstün hangi nimet var ki? derler. Allah: Sizden razı ve hoşnut olma şerefi size layık kılındı. Artık bundan sonra ebedî olarak size darılmayacağım, buyurur²⁷⁰.

Buhârî *Kitâbu'r-Rikâk*'ta İbn el-Mübârek'ten beş rivâyet almıştır. Bu hadislerden birincisi “Kıyamet günüyle ilgili, ikincisi “Allah'ın kâinatın Melik'iyim” demesiyle ilgili, üçüncüsü “ümmetten bir zümrenin (cennete) girmesiyle” ilgili, dördüncüsü “öldükten sonraki hayat” ve son olarak “cennet ehlinin durumuna razı olmasıyla” ilgili olup iki eserde de aynı şekilde yer almaktadır.

²⁶⁹ Buhârî, Rikâk, 138/6548

²⁷⁰ Buhârî, Rikâk, 139/6549

ALTINCI BÖLÜM

6. KİTABU'Z-ZÜHD VE'R-REKÂ'İK VE KİTABU'R-RİKÂK'IN TEFSİR İLİMLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Allah (c.c), insanları yaratıp dünyaya gönderdikten sonra onlara rehberlik etmesi için ilahi kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Hz. Allah'ın (c.c) en son inzal ettiği Kur'an, pek çok hikmetlerle gelmiştir. Bu hikmetlerden en önemlisi onun evrensel olması yani tüm zaman, mekân ve kişileri kapsamasıdır. Kur'an'ın ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.v) ayetlerin anlaşılmasını sağlamak ve onları insanlara tebliğ etmek için Kur'an'ı tefsir etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), ayetlerin anlaşılmasını sağlamak için bir takım metodlar izlemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in izlediği metodların başında ise Kur'an'ı Kur'an'la, mücmeli ve müphemî beyan ve amelî olarak temsil ederek tefsir yapmıştır. Hz. Peygamberin bu yönü göz önünde bulundurulduğunda tefsir ilmiyle hadis ilmi arasında çok güçlü irtibat olduğu görülmektedir.

Öncelikle bu güçlü irtibattan dolayı Kur'an ayetlerinin ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in söylemiş olduğu kudsî sözlerin sonraki dönemlerde doğru anlaşılması, toplumun anlamasına uygun hale getirilmesi ve muhafaza altına alınması için alimler birçok çalışma yapmışlardır. Bu alimlerden biri İbn el-Mübârek diğeri ise Buhârî'dir. Tezimize mevzu olan bölümde Buhârî'nin *el-Câmî'u's-Sahîh* 'inde yer alan *Kitâbu'r-Rikâk* ve İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühhd ve'r-Rekâ'ik* 'inde rivayet ettikleri hadislerin tefsir ilimleri açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

6.1. Sıhhat- Güvenirlik Açısından Değerlendirilmesi

Tefsir ilminde müfessirin tefsir yapması için sahip olması gereken bir takım hususiyetler olmalıdır. Müfessir, daima doğruyu araştırmalı, aktarımlarında titiz, güvenilir ve dikkatli olmalıdır. Aktardığı şeyleri iyice araştırdıktan sonra ancak konuşmalı veya yazmalıdır ki, böylece yanlış nakillerden ve hatalardan emin olabilsin.²⁷¹ Yine müfessirler, Kur'ân'ın bir 'hidayet rehberi' olması bağlamı içinde yalnızca hakikati araştırmalı, gereksiz detaydan uzak durmalıdırlar. Özellikle ilmî değeri olmayan, kaynağı meçhul ve güven telkin etmeyen kıssalardan,

²⁷¹ Sadık Kılıç, *Müfessirin Donanımı ve Tefsirde Temel İlkeler*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, Erzurum, 2010, s. 10

hikâyelerden, efsane (mitoloji) türü şeylerden; yine, muhatabın kavrayış ve anlama derecesinin çok ötesinde bulunan garip, uçuk, kesin olmayan anlatılardan da daima sakınmalıdırlar. Mecbur kalındığında ise sadece doğruyu araştırıp ortaya koymak amacına dönük olarak zaruret miktarınca yararlanılmalı, gereksiz açıklamalara kesinlikle iltifat edilmemelidir.²⁷²

Tefsir ilmi açısından yukarıda belirtilen güvenilirlik konusu Kur'an'dan sonra İslam'ın temel kaynağı sayılan hadisler için de geçerlidir. İbn el-Mübârek döneminde İslami fikir ve tartışmalar, yalan hadis rivâyetlerinin yaygınlaşmadığından ve sıhhat tartışmalarının başlamadığı dönemde el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'e seçmiş olduğu hadislerde hadis bilimi açısından sıhhat durumuna çok fazla dikkat etmemiştir. Ancak İbn el-Mübârek'in, hadis rivâyet ettiği râvileri arasında çoğu güvenilir olmakla birlikte, az da olsa meçhul ve müphem râviler bulunmaktadır.

İmâm Buhârî ise râvi seçiminde İbn el-Mübârek'e göre daha seçici ve dikkatli davranmıştır. Buhârî hadislerin sıhhatine ve râvilerin kabul edilirliğine dair bir takım kurallar koyarak bunu sistemli hale getirmiştir. Bu açıdan baktığımızda Buhârî, seçtiği hadislerin sıhhat açısından hadis kriterlerine göre sahih olmasına dikkat etmiştir.

Tezimizin bu bölümüne bu açıdan bakıldığında hadis ilminde en önemli kriterlerden olan sıhhat durumu tefsir ilmi içinde en önemli kriterlerden birisidir. Tefsir ilmi de hadis ilmi gibi rivayete dayalı bir ilimdir. Dolayısıyla Kur'an'ı tefsir etmeye çalışan müfessir, tefsirle ilgili rivayetlere dikkat eder. Nitekim müfessirler ayetleri açıklarken rivayetlere müracaat etmektedir. Müfessirlerin râviye müracaat etmelerinde en önemli sebeplerin başında yorumlarını doğru yapma çabası gelmektedir. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik ve Kitabu'r-Rikâk*'ta uygulanan sıhhat durumu tefsir ilminde de geçerli olduğundan dolayı bunlar arasında benzerlik bulunmaktadır.

6.2. Rivâyet Tefsiri Açısından Değerlendirilmesi

Rivâyet tefsiri, bazı âyetleri beyan ve tafsil etmek için bizzat yine Kur'an'daki başka âyetlerle Hz. Peygamberin ve sahabenin sözleriyle açıklanışı

²⁷² Kılıç, 2010, 12

şekline denir. Hatta bazıları buna tabiûnun sözlerini de ilave ederler.²⁷³ Araştırmamıza mevzu olan eserlerin müellifleri, seçmiş oldukları hadislerde az da olsa rivayet tefsir metoduna başvurmuşlardır.

Buhârî, rikâk bölümünde tefsir çeşitlerinden Hz. Peygamberin sözleriyle tefsir metodunu kullanmıştır. Buhârî, bu bölümde sekiz tane bâb/konu başlığını ayetlerden seçerek bu ayetleri Hz. Peygamber'in (s.a.v)'in sözleriyle açıklamıştır. Buhârî'nin izlemiş olduğu bu metod, tefsir ilimlerine yakın bir yol izlediğini göstermektedir. Buhârî'nin eserinde geçen bu metoda uygun örnekler şunlardır: Hadîd 20. ayet, Fâtır 5-6 ayetleri, Enfâl 28 ve Tegâbun 15. ayetler, Hûd 15 ve 16. ayetler, Mü'minûn 56-63. ayetler, Zümer 10. ayet, Necm 57. ayet, Mutaffifîn 4-6. ayetler, Hac 1. ayet ve Kevser bâb/konularındır. Buhârî, burada ayetleri hadisle tefsir ederken kelime kelime tefsir etmeyip ayetlere genel mana vererek hadislerle konuyu açıklamıştır.

Örnek 1: Buhârî'nin seçmiş olduğu ayet başlıklarından onuncu bab'tır. Ayette: "Mallarınız da evlatlarınız da ancak birer imtihandır. Büyük mükâfat ise şüphesiz Allah katındadır."²⁷⁴ Buhârî, meramını ifade etmek istediği hadisleri bir araya getirerek bu hadislere uygun ayeti rehber olarak seçmiştir. Burada zikredilen ayete uygun hadislerden birisi şudur: Hz. Muhammed (s.a.v): "Altın, gümüş ve iyi cins elbise kulu olan kişiler kahrolsun! Böyle kişiye verilirse memnun olur, verilmezse (Allah'ın takdirine kızar) razı olmaz!"²⁷⁵ Müellif, bu örnekte olduğu gibi diğer bab'larda aynı yolu izlemiştir.

Buhârî, *el-Câmî'u's-Sahîh*'in *Kitâbu'r-Rikâk* bölümünde tefsir ilminde yaygın olarak kullanılan Kur'an'ı Kur'anla tefsir etme metoduna benzer bir çalışma yapmıştır. Buhârî, *Kitâbu'r-Rikâk*'ta hadisleri hadisle açıklama yapmıştır. İbn el-Mübârek de *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ta yaptığı gibi hadisleri hadisle açıklama yapmıştır.

İbn el-Mübârek *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te, tefsir çeşitlerinden ayetleri hadisle tefsir etme metodunu kullanmıştır. Örneğin: İkinci bölümde yer alan insanın istikametiyle ehl-i beytin ıslah olması bab başlığı altında Fussilet 30 ve 31.

²⁷³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1993, s. 224.

²⁷⁴ Enfâl, 8/28; Tegâbun, 64/15

²⁷⁵ Buhârî, Rikâk, 81/137

ayetlerini zikrederek bu ayetleri hadisle tefsir etmiştir. Yine Kehf suresinde geçen “İkisinin babaları salih adamlardı.”²⁷⁶ ayeti kerimesi hakkında: “İkisi de babalarının iyi olması sebebi ile korundular. Halbuki o ikisinin iyi kişi olmaları hakkında bir şey zikrolunmadı.”²⁷⁷ diye tefsir etmiştir. *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik*’te bu ve buna benzer rivâyet tefsir metoduna benzer örnekleri görmek mümkündür. İbn el-Mübârek’in, ayetleri hadisle açıklama metoduna uygun olarak ayetleri hadislerle tefsir metoduna yakın bir yol izlediği görülmektedir.

Örnek: Katade (r.a.), Allahu Teala’nın: “Onlar boş iş ve sözden yüz çevirirler.”²⁷⁸ Ayeti hakkında: “Vallahi onlara Allah’ın kendilerini batıldan (şiddetle) çeviri olan emri gelmiştir.”²⁷⁹ buyurdu. İbn el-Mübârek eserinde bölümler içerisinde ayrı bab başlıkları altında birbirine yakın hadisleri bir araya getirerek hadisleri hadisle açıklamıştır. Bu şekilde hadisler birbirinin tamamlayıcısı ve açıklayıcı olmuştur.

Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik ve *el-Câmî’u’s-Sahîh*’in *Kitâbu’r-Rikâk* bölümlerine bakıldığında rivâyet tefsirinde Buhârî’nin daha sistemli olduğu görülmektedir. Bunda *Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekâ’ik*’in bu alanda hazırlanan ilk çalışma olması etkili olmuştur.

6.3. “Allah Teâlâ’nın Şu Kavli Hakkında Resûlullah Dedi ki...”

Yöntemiyle Oluşan Tefsirler

Bu çeşit tefsirler daha çok rivâyete dayanmaktadır. Bu yöntem ile rivâyet edilen ayet tefsir çalışmaları bulunmaktadır. Bu örnekler tefsir kitaplarında mevcut olduğu gibi hadis kitaplarında da bulunmaktadır. Buhârî’nin rikâk bölümünde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

Örnek: Peygamber(s.a.v)’in: “Allah'a ve son güne îmân eden hayır söylesin yahut sussun!" kavli ile Yüce Allah'ın şu kavli: "İnsan bir söz atmaya dursun, mutlak yanında hazır bir gözcü vardır.”²⁸⁰ Hz. Muhammed (s.a.v) ayeti zikrettikten sonra ayette kast edilen manayı şu şeklide izah etmiştir. Rasûlullah (s.a.v): “Her kim iki çene kemiği arasındaki dilini ve iki budu arasında bulunan organını (şerden

²⁷⁶ Kehf, 18/10.

²⁷⁷ İbn el-Mübârek, 1995, 332.

²⁷⁸ Mü’minûn, 23/3

²⁷⁹ İbn el-Mübârek, 1995, 801

²⁸⁰ Kâf, 50/18

korumayı) bana temin ederse, ben de ona cenneti temin ederim.”²⁸¹ buyurmuştur. Tefsir eserlerinde görülen bu çalışmaya benzer örneklere İbn el-Mübârek de eserinde yer vermiştir.

Örnek: Hasan Basri (r.a) Allah Teâlâ'nın şu ayeti: “(Kalpleri titreyerek) verdiklerini verenlere gelince”²⁸² hakkında: “Yani, onlar yaptıkları iyiliklerini, bunun onları Allah'ın azabından kurtaramayacağından korkarak yaparlar.”²⁸³ buyurmuştur. İbn el-Mübârek ve Buhârî'nin, âyetle başlatmış olduğu bab başlıklarında, rivâyet ettikleri hadislerin, herhangi bir yönden o âyetlerin açıklamasını içerdiğini görmekteyiz.

6.4. Dirayet Tefsiri Açısından Değerlendirilmesi

Rivâyetlere münhasır kalmayıp dil ve edebiyat gibi çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlere dirayet tefsiri denir.²⁸⁴ Bu tefsir çeşidinde müellifin sözleri ve görüşleri ön plana çıkmaktadır. Dirayet tefsir çalışması yapan müfessir tefsirin daha çok dil, edebiyat ve konu yönünü ön plana çıkarmaktadır. Müfessirlerin dirayet tefsir yaparken kendi fikir ve düşüncelerini ön plana çıkarıp seçmiş oldukları sure ya da ayetlerle belli bir konu ya da amaç üzerinde durdukları görülür. Bu tefsir türünün insanların ihtiyacından doğduğu anlaşılmaktadır. Asr-ı Saadet'te Kur'an'ın anlaşılması ile ilgili büyük bir problem yoktu, bunun yanında herkes karşılaştığı problemi Hz. Peygamber (s.a.v)'e müracaat ederek çözüme kavuşturabiliyordu. Zaman ilerledikçe İslam toplumunun genişlemesi, Arapça düzeyinin gerilemesi, ortaya çıkan felsefi fikirler, mezhepler, bilgi ve kültür zaafiyeti gibi birçok sebep hem kendisiyle ilgili rivâyet bulunmayan ayetlerin hem de açıklanmış olmakla birlikte yeniden ele alınması gereken ayetlerin tefsirini zorunlu hale getirmişti.²⁸⁵

Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'ine dirayet tefsir açısından bakıldığında, bu eserde İbn el-Mübârek sadece zühd ve kalbin incelikleriyle ilgili bazı ayetleri ve hadisleri almıştır. Bu hadisler içerisinde hadise

²⁸¹ Buhârî, Rikâk, 81/61

²⁸² Mü'minûn, 23/60 .

²⁸³ İbn el-Mübârek, 1995, 15

²⁸⁴ Cerrahoğlu, 1993, 226.

²⁸⁵ Yunus E. Gördük, *Tarihsel ve Metodolojik Açıldn İğri Tefsir*, İnsan Yay., İstanbul, 20 13, s. 28

ışık tutan ayet, ayeti açıklayan hadis ve bunları destekleyen sahabe ve tabiîn sözleri de yer almıştır.

Buhârîde Kitâbu'r-Rikâk bölümünde de benzer bir yol izlenmiştir. Buhârî bu bölümde kalbin incelikleriyle ilgili ayet ve hadislere yer vermiştir. Buhârî bu yönden daha sistemli davranmıştır. Bazen ayetleri başlık olarak vermiş ayete uygun hadisleri başlık altında zikretmiş, bazen de ayetleri hadisle zikretmiştir.

Örnek: İbnu Mes'ud (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) birgün yere çubukla, kare biçiminde bir şekil çizdi. Sonra, bunun ortasına bir hat çekti, onun dışında da bir hat çizdi. Sonra bu hattın ortasından itibaren bu ortadaki hatta istinad eden bir kısım küçük çizgiler attı.

Resûlullah (s.a.v) bu çizdiklerini şöyle açıkladı: “Şu çizgi insandır. Şu onu saran kare çizgisi de eceldir. Şu dışarı uzanan çizgi de onun emelidir. (Bu emel çizgisini kesen) şu küçük çizgiler de müsibetlerdir. Bu musibet oku yolunu şaşırarak insana değemese bile, diğer biri değer. Bu da değmezse ecel oku değer.”²⁸⁶

6.5. Esbâbu'n Nüzûl Açısından Değerlendirilmesi

Esbâbu'n nüzûl terim olarak: “Hz. Peygamber'in risalet döneminde vuku bulan ve Kur'an'ın bir veya bir kaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olay, durum ya da soruyu ifade etmek üzere kullanılır.”²⁸⁷ Bu tanıma göre esbâbu'n nüzûl bir olayın meydana gelmesinden sonra olan özel bir durumdan dolayı indirilmiştir. Tefsir alimleri, nüzul sebepleriyle ilgili rivâyetlerin sıhhatini tesbitte oldukça titiz davranmışlardır. Sebeb-i nüzûl ilmi her şeyden önce tamamen rivâyetle alakalı bir disiplin olduğundan, hadis usulünde hadislerin sıhhati için aranan genel şartlar bu konuda da geçerli sayılmıştır.²⁸⁸ Müfessirler ayrıca nakledilen rivâyetlerde anlatılan hususlarla ilgili ayet ya da surelerin muhtevaları arasında ilişki bulunması²⁸⁹ gerektiğini göz önünde tutmuşlardır.

İbn el-Mübârek, eserinde yer vermiş olduğu bazı ayetlerin esbâbu'n nüzûlu hadislerle açıklamıştır. İbn el-Mübârek, müfessirlerin yaptıkları gibi zikredilen

²⁸⁶ Buhârî, Rikak 3

²⁸⁷ Muhsin Demirci, “Esbab-ı nuzul”, *DİA*, (c. XI), 360.

²⁸⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulu*, M.Ü İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul, 2011, 232

²⁸⁹ Demirci, 1995, 232

ayeti sebab-i nüzûlüne uygun hadisle zikretmiştir. İbn el-Mübârek'in esbâbu'n nüzûlla ilgili verdiği örnek ise şudur:

Örneğin “Allah rızkı kulları için yaymış olsaydı, yer üzerinde azar, taşkınlıkta bulunurlardı.”²⁹⁰ ayetinin Ashab-ı Sûffa hakkında indiğini söylemiştir. Bu onların: “Dünya bizim olsaydı...” diyerek temenni etmeleri sebebiyledir. İbn el-Mübârek, bu hadisle ayetin inme sebabini zikrederek tefsir ilminin önemli konularından esbâbu'n nüzûlla ilgili örneklerle yer vermiştir.

Kitabu'r-Rikâk müellifi Buhârî ise esbâbu'n nüzûlla ilgili bir örnek zikretmiştir. *Kitabu'r-Rikâk*'ta zikredilen örnek ise şudur: Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Ben havz başında olacağım. Hattâ sizden bana gelmekte olanları gözetlerken, benim önümde birtakım insanlar yakalanacak. Bunun üzerine ben: Yâ Rabb! (Onlar) benden ve benim ümmetimdendir, derim. Buna cevaben: Sen onların Sen 'den sonra neler yaptıklarını bildin mi? Vallahi onlar Sen 'den sonra ayak topukları üzerinde dönmekten hiç mi hiç ayrılmadılar, denilir". Râvî dedi ki: Abdullah Ebî Muleyke: Yâ Allah! Biz topuklarımız üzerinde dönmemizden yâhud dînimizden fitnelere uğratılmamızdan Sana sığınırız! diye duâ ederdi. "Alâ a'kaabihim yenkisûn", "Topuk üzerinde geriye dönüyorlar" demektir. Bir rivâyette âyetteki gibi gelmiştir: "Topuklarınız üzerinde geriye dönüyordunuz." demektir.²⁹¹ Müellifler, müfessirlerin çalışmasına benzer olarak eserlerinde ayetin esbabu'n nüzulünü açıklamışlardır.

İbn el-Mübârek ve Buhârî'nin sebab-i nüzûl örnekleri arasında fazla bir fark olmamakla birlikte konuyu İbn el-Mübârek'in icmâli, Buhârî'nin ise biraz daha tafsilatlı olarak değerlendirdiği görülmektedir.

6.6. Mübhemâtu'l Kur'an Açısından Değerlendirilmesi

Kur'an ilimlerinden birisi de mübhemâtu'l-Kur'an'dır. Mübhemâtu'l Kur'an kavramı terim olarak: Kur'an'da açıkça değil de ism-i işaret, ism-i mevsul, zamir, cins isim, belirsiz mekan ve miktar bildiren kelimelerle zikredilmesine denir.²⁹² Allah, Kur'an'ı Kerim'i belirli bir dönem, kişi ve topluluğa değil evrensel olarak kıyamete kadar gelecek dönem ve topluma gönderdiği için çoğu ayetlerde

²⁹⁰ Şûrâ, 42 /27

²⁹¹ Mü'minûn, 23/66.

²⁹² Cerrahoğlu, 1993, 182.

şahıs ve yer isimlerini fazla zikretmemiştir. Bunun yerine işaret zamiri, ismi mevsul, zamir ve benzeri ifade ve lafızlar kullanmıştır. Kur'an'da bu gibi ayetlere müphem ayetler denmiştir.

Mübhematu'l Kur'an ilmi, Kur'an'da yer alan bu belirsizlikleri gidermek için çeşitli kaynaklardan yararlanmaktadır. Suyûti'ye göre, müphem ayetlerin bilinmesi, sadece nakle (Hz. Peygamber, sahabe, tabîinden nakledilen rivâyetler) dayanmaktadır.²⁹³

Araştırma mevzumuz müphem ayetler açısından bakıldığında Kur'an kelimelerinin manalarının açıklandığı görülmüştür. Buhârî ayetlerde geçen müphem olan yerleri yeri geldikçe açıklığa kavuşturmuştur. Buhârî'nin, Kitâbu'r-Rikâk'ta müphem ayetleri açıklayan örnekler ise şunlardır:

Örnek 1: Müellifin eserinde zikrettiği hadisi şerif: Peygamber (s.a.v): "Kim hesaba çekilirse azâb edilmiş olur" buyurmuştur. Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: Ben, Yüce Allah "O, kolayca bir hesap ile hesaba çekilecek"²⁹⁴ buyurmuyor mu? dedim. Peygamber: "Bu senin söylediğin ayetteki kolay hesap arzıdır" buyurdu.²⁹⁵

Örnek 2: Müellifin eserinde zikrettiği diğer hadisi şerif: Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlunun altından bir vadisi olsa o kendisinin iki vadisi olmasını ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey asla dolduramaz. (Hırstan) Tevbe edenin tevbesini Allah kabul eder." Buhârî, şöyle dedi: Ve bize Ebû'l-Velîd söyledi: Bize Hammâd İbn Seleme Sabit el-Bunânî'den; o da Enes'ten tahdîs etti ki, Ubeyy İbn Ka'b (r.a): "el-Hâkumu't-tekâsür" ininceye kadar biz "Lev kâne li-İbni Âdeme"²⁹⁶ sözünü Kur'ân'dan bir âyet sanırdık, demiştir.²⁹⁷

İbn el-Mübârek de, ayetlerde geçen kelimelerin manalarını (yeri geldikçe ilgili yerlerdeki müphem olan yerleri) açıklığa kavuşturmuştur. İbn el-Mübârek'in, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te müphem ayetleri açıklayan örnekler ise şunlardır:

²⁹³ Mehmet P, Mevlüt G, Halis A, İdris Ş, Ahmet Nedim S, Kamil Ç, Mehmet Emin Ö, Ali D, Bünyamin E, Esra G, *Kur'an ve Hadis İlimleri*, Ankuzem Yay., Ankara, 2005., s. 65.

²⁹⁴ İnşikâk, 84/8.

²⁹⁵ Buhârî, Rikâk, 81/123.

²⁹⁶ "İnsan oğlunun bir vadi dolusu altını olsa"

²⁹⁷ Buhârî, Rikâk, 81/27.

Örnek 1: Müellif konuya örnek olarak şu hadisi zikretmiştir: Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu bize ulaştı: “Muhakkak ki, beş vakit namaz ve gelecek cumaya kadar Cuma namazı büyük günahlardan sakınıldıkça, aralarında olan günahlara kefarettir.” Muhammed İbn Ka'b (şunu da) ilave etti: “Gündüzün iki tarafında ve gecenin ilk vakitlerinde namaz kıl.”²⁹⁸ ayeti kerimesindeki “Gündüzün tarafları” sabah, öğle ve ikindi zamanlarıdır. Gecenin ilk zamanları da akşam ve yatsı vakitleridir. Bu ayetin sonundaki “Muhakkak ki iyi işler kötülükleri giderir.”²⁹⁹ Bu ayeti kerimedeki iyilik, beş vakit namazdır.”³⁰⁰

Örnek 2: Ubeyd İbn Umeyr (r.a), Allah'ın “Muhakkak ki O, kendisine (evvab olan) dönenler için mağfiret edicidir.”³⁰¹ ayeti kerimesi hakkında: “Onlar yalnızlıkta günahlarını hatırlayan ve Allah'tan mağfiret isteyen kimselerdir.”³⁰² buyuruyor.

Kur'an'ı anlamanın ve tefsir yapmanın en temel yollarından birisi de Kur'an'ın kelimelerini anlamaktır. Nitekim İbn el-Mübârek ve Buhârî'de bu temel yolu gözeterek eserlerinde tefsir ilminden müphemâtü'l-Kur'anla ilgili örneklerle yer verdikleri tespit edilmiştir.

6.7. Garîbû'l Kur'an Açısından Değerlendirilmesi

Kur'an'da yer alan, fakat kullanımı yaygın olmayıp anlamını ancak belirli bir kültür ve birikime sahip olanların bilebildiği ya da sözlük yardımı olmaksızın manası bilinmeyen kelimelere “Garîb”, bunlarla uğraşan ilme de “Garîbû'l-Kur'an” denir.³⁰³ Suyûti, Kur'an'da ‘muareb’ kelimelerin bulunduğunu ifade ederek, bu kelimelerin yer almasının sebebinin Kur'an'ın her şeyi içermesi ve bundan dolayı farklı dillere yer vermesi olduğunu söyler. Dolayısıyla Arapların sıkça kullandıkları ve teleffuzu kolay kelimeler Kur'an'da yer almaktadır.³⁰⁴

Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda örneği bulunan garib kelimeleri İbn el-Mübârek *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te açıklamıştır. İbn el-Mübârek nakil yöntemini kullanarak Hz. Peygamber'(s.a.v)in sözüyle açıklanan örneği burada

²⁹⁸ Hûd, 11/114.

²⁹⁹ Hûd, 11/114.

³⁰⁰ İbn el-Mübârek, 1995, 908

³⁰¹ İsrâ, 17/25

³⁰² İbn el-Mübârek, 1995, 1540

³⁰³ Mustafa Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Kayıhan Yay., İstanbul, 2006, s. 62.

³⁰⁴ Mehmet P, Mevlüt G, 2005, 65

zikrederek garip kelimeleri açıklamıştır. İbn el-Mübârek'in garîbû'l Kur'an'la ilgili vermiş olduğu örnekler şunlardır:

Örnek: Bir adam “Ya Resulullah “el evvah” kimdir diye sordu. Peygamber (s.a.v) “el evvah, huşu sahibi, çok dua eden ve yalvarandır.” Buyurdu. Sonra şu ayeti kerimeyi okudu: “Muhakkak ki İbrahim, elbette ‘evvah’ ve halimdir.”³⁰⁵ Müellif'in eserinde “el-evvah” kavramı “halim” olarak açıklanmıştır.

İmâm Buhârî de, *Kitâbu'r-Rikâk*'ta garîbû'l Kur'an ilmine ait örneklere yer vermiş garip kelimeleri açıklamıştır. Buhârî'nin garîbû'l Kur'an'la ilgili vermiş olduğu örnekler şunlardır:

Örnek 1: Peygamber (s.a.v): “Şefaitle ateşten sanki seârîr gibi çıkarlar” buyurdu. Hammâd dedi ki: Ben Amr'a: “es-seârîr” nedir? diye sordum. Amr: “ed-dağâbîs”tir, dedi. Amr İbn Dînâr'ın dişleri düşmüş, bu sebeple ağzı da düşmüştü (Bu sebeble noktalı şîn ile olan kelimeyi böyle üç noktalı sâ ile telâffuz etmişti)³⁰⁶ Müellif eserinde zikretmiş olduğu hadiste “es-seârîr” kavramını “ed-dağabis” olarak açıklanmıştır.

Örnek 2: Enes İbn Mâlik (r.a) şöyle demiştir: Sizler muhakkak birçok ameller yapmaktasınız ki, onlar sizin gözlerinizde kıldan incedir. Şu muhakkak ki, bizler Peygamber(s.a.v)'in zamanında onları helak edici günahlar sayardık. Ebû Abdullah el-Buhârî: Enes, bu “mûbikaat” sözüyle “muhlikât”ı kastediyor, demiştir.³⁰⁷ Müellifin eserinde geçen diğer hadisi şerifte ise “mubikaat” kavramının anlamı “muhlikat” olarak açıklanmıştır.

Kur'ân'ı anlamanın ve tefsir yapmanın en temel yollarından birisi de Kur'ân'ın kelimelerinin manalarını anlamaktır. Nitekim İbn el-Mübârek ve Buhârî'nin de bu temel yolu gözeterek eserlerinde tefsir ilminden garîbû'l-Kur'ân metodunu izledikleri görülmüştür. Burada dikkat çeken husus Buhârî'nin garip kelimelere İbn el-Mübârek'e göre daha fazla yer vermesidir..

İbn el-Mübârek *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te, Buhârî ise *Kitabu'r-Rikâk*'ta Kur'ân kelimelerini bazen rivayet bazen de dirayet usulüne göre

³⁰⁵ Tevbe, 9/114

³⁰⁶ Buhârî, Rikâk, 81/142

³⁰⁷ Buhârî, Rikâk, 81/79

açıklamışlardır. İbn el-Mübârek ve Buhârî'nin rivayette sened zincirinde bulunan râvilerin sıhhat açısından güvenilir olmalarına dikkat ettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında tefsir ilminde rivayetin güvenilir olmasına dikkat etme yönünden benzerlik bulunmaktadır. İbn el-Mübârek ve Buhârî dirayete dayalı tefsir ilimlerinden Kur'ân kavramlarını, garîbû'l-Kur'an'la izah etmişlerdir

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırmada Abdullah İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâik*'i ile Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'inde yer alan *Kitâbu'r-Rikâk* bölümlerinin mukayesesi ve tefsir ilmi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma neticesinde iki eserin mukayesesi yapılmış olup aynı ve benzer yönleri tespit edilmiştir.

Rikâk ve rekâ'ik, rakik kelimesinin çoğuludur. Rahmet, şefkat, kalb inceliği, yufka yüreklilik gibi manalara gelmektedir. “Rikâk ve rekâ'ik” anlamca aynı kelimeler olduğundan iki eserdeki konular aynı ve benzerdir. Araştırma mevzumuz olan *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâik* ve *Kitâbu'r-Rikâk* Kişiyi âhirete yönelten, iyiliğe teşvik eden, insana ibadet konusunda duyarlı olmayı gösteren ve insanın dünya malına karşı dikkatli olunmasını isteyen hadisleri içermektedir.

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâik ve *Kitâbu'r-Rikâk*'teki konu başlıkları altında: cennet, cehennem, dünya nimetlerinin değersizliği, tevâzû, ibadet, ihlas, tefekkür, kıyamet ve kevser gibi hususlarda yoğunlaşmıştır. “Zühd”le de yakından alakalı olan rikâk bölümünde bulunan hadisler insanları uyarırken diğer taraftan insanlara tevâzû, tefekkür ve ibadette zahit bir kul olmanın yolunu göstermektedir.

Rikâk konusu, hadis eserlerinde bölüm olarak ele alındığı gibi sadece rikâk konularını esas alan kitaplar halinde de telif edilmiştir. Araştırmamıza mevzu olan *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâik* ve *Kitâbu'r-Rikâk* ise sadece rikâk ilgili yazılmış eserlerdendir. İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâik* müstakil olarak Buhârî ise *Kitâbu'r-Rikâk*'ı *el-Câmiu's-Sahîh'in* bir bölümü olarak zikretmiştir. İbn el-Mübârek ile Buhârî'nin hadîs ilmindeki otoritesi ve eserlerinin rikâk konusuna dair ilk eserler olması dolayısıyla *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâik* ve *Kitâbu'r-Rikâk* bu çalışmada incelenmiştir.

Abdullah İbn el-Mübârek, etbâut-tâbiîn büyüklerinden ve zühd konusunda eser yazan ilk ulemadandır. İbn el-Mübârek, ilim öğrenmeye çok önem vermiş yaşadığı dönemin büyük ve meşhur ulemasından ders

almıştır. Ayrıca öğrenmiş olduğu ilmi başkalarına öğretmeyi kendisine misyon edinmiştir. Yapmış olduğu ilmî faaliyetlerden dolayı İslam uleması içerisinde önemli bir yer kazanmıştır. Buhârî ise taraflı tarafsız herkes tarafından hadis ilminde otorite kabul edilmiştir. Buhârî yazmış olduğu *el-Câmiu's-Sahîh* ile yeni bir çığır açmış, yaşadığı dönem ve kendinden sonrakiler için ekol haline gelmiştir.

Çalışma neticesinde İbn el-Mübârek, kullanmış olduğu konu başlıklarını kısa, net ve anlaşılır olarak seçerken Buhârî ise kullanmış olduğu konu başlıklarını bazen kısa, bazen uzun, bazı konu başlıklarını ayet bazılarını ise hadis lafızlarından seçmiştir. Netice itibariyle *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'teki konu başlıkları *Kitâbu'r-Rikâk*'e göre daha sadedir. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'te konu başlıkları ile başlık içerisinde yer alan hadisler arasında uyum göze çarpmaktadır.

İbn el-Mübârek'in *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'inde 17 konu başlığı ve 324 tane hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin 57 tanesi merfu, 267 tanesi eser hadistir. Bunların içerisinde sahih, hasen ve zayıf hadis ve eser bulunmaktadır. Buhârî'nin *Kitâbu'r-Rikâk*'ında ise 53 konu başlığı ve 171 hadis yer almaktadır. Bu hadislerin tamamı sahih hadistir. İbn el-Mübârek ve Buhârî'nin konu/bab başlığı altında topladıkları rivâyetlerin konu başlığıyla uyumuyla birlikte diğer bab başlıklarıyla bir bütün oluşturmuştur. Ayrıca bu bab başlığı altında topladıkları hadislerinde başlıklara uygun olması ortaya göz alıcı ve tatmin edici bir eserin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Buhârî ve İbn el-Mübârek'in burada âyetlerin tefsiri için rivâyet ettikleri hadislerin âyetle alâkasının yakın olmasına dikkat etmişlerdir.

Râvi konusunda iki müellifin de çok titiz oldukları sonucuna ulaşıldı. İbn el-Mübârek isnada çok önem verse de, ravileri arasında zayıf ravi zinciri de bulunmaktadır. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te 357 farklı râvi bulunmaktadır. Bunların 61 tanesi sahabe ve muhadram, 162 tanesi tabî'n, 137 tanesi tâbeu't-tabî'nden oluşmaktadır.

İmâm Buhârî'nin râvi seçiminde daha titiz olduğunu görmekteyiz. Buhârî, hadis naklettiği râviler için şartlar koymuş, bu şartları

bulundurmayan râviden hadis rivayet etmemiştir. Buhârî'nin rikâk bölümünde toplam 316 farklı râvi bulunmaktadır. Bunların 34 tanesi sahabe, 105 tanesi tabîin, 157 tanesi tâbe'ut-tabîindir. İnceleme neticesinde birinci tabakada 18, ikinci tabakada 24, üçüncü tabakada ise 35 râvinin ortak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müellifler, eserlerini oluştururken güvenilirliği ön planda tutup tefsir ilminde olduğu gibi lüzumsuz açıklamalardan uzak durmuşlardır.

İki eserde yer alan hadislere göre şu temel konu başlıkları ortaya çıkmıştır. *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik*'te yer alan temel konu başlıkları: ulûhiyet, ibadet ve ihlas, günahlardan sakınmak, dünya hayatı ve dünya malı, tefekkür ve muhasebe, zaman ve ilim ve ölüm ötesi. *el-Câmiu's-Sahîh*'te yer alan temel konu başlıkları ise: ulûhiyet, ibadet ve ihlas, dünya hayatı ve dünya malı, günahlardan korunmak ve ölüm ötesi.

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik ve *Kitâbu'r-Rikâk*'teki hadisler muhteva olarak temel başlıklar altında toplandığında, İbn el-Mübârek'in 57 merfu hadisi ile Buhârî'nin rikâk bölümünde yer alan 171 hadisten 27'sinin aynı veya benzer içerikli olduğu tesbit edilmiştir. Ayrıca Buhârî, *Kitâbu'r-Rikâk*'ta isnadında İbn el-Mübârek'in bulunduğu beş hadis rivayet etmiştir.

Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik, “zühd” ve “rikâk” konusunda yazılan ilk eser olması ve o dönemde farklı metoduyla, kitabın cüzlere ayrılması, konu başlığı kullanma ve sadece belli bir konuya münhasır olmasıyla başkalarına ilham kaynağı haline gelmiştir. Buhârî *Kitâbu'r-Rikâk*'ta ise *el-Câmiu's-Sahîh*'in bir bölümü olarak benzer konuları zikretmiştir.

Tefsir ilmi, Hz. Peygamber'in sözlerinin hadis kitaplarında bir bölüm olarak kaydedilmesiyle başlamıştır. Bu anlamda tefsir, Hz. Peygamber'in Kur'an açıklaması çerçevesindeki hadisleridir. Süreç içerisinde tefsir hadisten ayrılmış ve ayrı bir bünye oluşturmaya başlamıştır. Tefsiri sadece peygamber sözleri ve fiilleri olmaktan çıkaran eylem, Kur'an ilimlerinin ortaya çıkışıdır. Böylece Kur'an çerçevesinde oluşan açıklama faaliyetleri arasına Hz. Peygamber'den gelen açıklamalar yanında vahyin ortamının nakledilmesi ve daha sonra da

değerlendirilmesi dâhil olmuştur.³⁰⁸ Bu ilimlerin belli bir kural ve kriteri olana kadar bu süreç devam etmiştir. Tefsir ve hadis çalışmalarının ilk zamanlarda başlamasına rağmen ayrı ilim dalları olmalarına kadar birbirinin parçası olmuştur.

Tefsir ve hadis alimleri bu duruma riayet ederek eserlerinde düzenli bir ayırım yapmamışlardır. İbn el-Mübârek ve Buhârî yaşadıkları dönemin önemli hadis alimleri olmalarına rağmen bu durumdan etkilenmiş olup eserlerinde tefsir ilimlerini kullanmışlardır. Buhârî, eserinde Kur'ân âyetlerini konuya uygun olarak seçmiş ve tefsir etmiştir. İbn el-Mübârek ve Buhârî, çoğu konunun başında zikrettikleri âyetler ışığında belirli konuları ele alarak bunları tefsirde rivayet tefsir çeşidine yakın bir yol izlemiştir. Müelliflerin seçmiş olduğu Kur'ân âyetleri ve hadisler insanın hem maddi hem de manevî yönüne hitap edecek şekilde seçilmiştir. Müellifler bu yolu seçerek manayı öne çıkarmayı hedeflemişlerdir.

Müelliflerin eserlerine tefsir ilmi açısından bakıldığında tefsir ilimlerinin birçok usulünü eserlerinde kullanmışlardır. Tefsir ve hadis ilimleri bir elin iki yüzü gibi düşünüldüğünde birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları, bu ilimleri diğerinden ayırmanın zor olduğu görülecektir. Ayrıca müelliflerin yaşadıkları dönem göz önüne alındığında İslami ilimlerin daha sistemleşmediği tefsir ve hadislerin iç içe olduğu düşünüldüğünde bu muhaddislerin tefsir ilmini kullanmaları gayet doğal karşılanmalıdır. Müellifler bu örneklere ilave olarak eserlerinde Peygamber (s.a.v)'in tefsir metoduna ait örneklere de yer vermişlerdir. Son olarak bütünüyle sahih hadisler, Peygamberin (s.a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamasından ibarettir. Nitekim İmâm Şafî pek kesin bir dille bunu da şöyle ifade etmiştir: "İmâmların bütün söyledikleri Sünnetin şerhidir, bütün sünnet de Kur'ân-ı Kerîm'in şerhidir."³⁰⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v), hayatın her alanında dini değerleri ve kendisine gelen ilahi emirleri ilk önce kendisi uygulamış sonra insanlara

³⁰⁸ İbrahim Görener, Tefsir Usûlü ve Kur'an İlimlerinin Tefsir Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yay. Ankara, 2009, s.233.

³⁰⁹ Subhî es-Salih, Hadis İlimleri ve İstılahları, çev., Yaşar Kandemir, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., Ankara, 1996, s.241.

öğretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in, bu dini değer ve emirleri herkesin uygulayabilmesi için farklı uygulama yöntemleri kullanmış olduğunu görmekteyiz. Bakıldığında bazı insanlara Allah korkusunu hatırlatmış, bazılarına Allah sevgisini vasfetmiş, bazı insanlara cennetin muhteşem atmosferini hissettirmiş bazılarına cehennemin korkunç halini anlatmıştır. Peygamber (s.a.v), herkese göre bir reçete sunmuş, o reçetenin doğru zamanda ve yerde kullanılmasını istemiştir. Rikâk konusu inananlara Allah korkusunu hatırlatırken Allah'ın o engin rahmetini hiçbir zaman unutmamayı tavsiye etmektedir. Dünya malına aşırı düşkünlüğe gerek olmadığını gösterirken dünya ve dünya malından nasib alınmasını nasihat etmektedir. Günahlardan uzak durulmasını nasihat ederken tevbe kapısının her zaman açık olduğunu gösteriyor. Ölümü hiçbir zaman unutmamayı ve tefekkür edilmesini isterken dünyada yaşamının hakkını verilmesini istemektedir. Cehennemin lüzumsuz olmadığını, cennetin ise hak edenler için olduğunu bildirmiştir. Bireylerin hayatlarında karşılaştıkları onlarca konu, Peygamber (s.a.v) dilinde yeni bir boyut kazanmıştır. Araştırma sırasında örnekleriyle görülmüş olan sabır, tevâzû, ilim, zaman, sağlık, cennet, cehennem ve zühd ile alakalı konulardan her birisi Müslüman bireyler için hayati yere sahiptir.

Tezin yazımı sırasında 49 farklı kıymetli eserden istifade edilmiştir. İstifade edilen kaynakların isimleri sonuç bölümünde verilmiştir. Ana konuların tesbitinde iki temel eserden istifade edilirken râvilerin tabaka tespitinde *Kitabu's-Sikât* ve *et-Tabakâtu't-Kübrâ* isimli eserlerden istifade edilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda, *Kitabu'z-Zühd* ve *r-Rekâ'ik* ve *Kitâbu'r-Rikâk*'ta geçen hadislerin analizi, insan psikolojisine etkisi ve zühd konularının günümüzde uygulanabilirliği gibi mevzuların araştırılması durumunda daha önemli neticeler ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aliyyulkâri, *Mirkâtu-l Mefatih*, Düzenleyen: Cemal İtâni, Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987.
- Aynî, Bedruddin, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l İbn Kesir, Dimeşk, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı yay, İstanbul, 1992
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimlerive Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1993.
- Çağrı, M, Dönmez, İ.K., Gümüş, S, Karaman, H., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Demirci, Muhsin, "Esbab-ı nuzul", *DİA*, İstanbul, 1995.
- , *Tefsir Usulu*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul, 2011.
- el-A'zamî, M. Mustafa, *Hadis Edebiyatı*, Düzenleyen: Recep Çetintaş, İz Yay., İstanbul, 2010.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sunenu't-Tirmizî*, Düzenleyen: Beşşâr Avvâl, Dâr'ul-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 1996.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'u Ulumi'd-Dîn*, Cilt I-V, Dâru'l-Mârifet, Kahire, 2005.
- Gördük, Yunus Emre, *Tarihsel ve Metodolojik Açıdan İşari Tefsir*, İnsan yay., İstanbul, 2013.
- Görener, İbrahim, *Tefsir Usûlü ve Kur'an İlimlerinin Tefsir Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi*, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yay. Ankara, 2009.
- Hatîb el- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd ve Medîneti's-Selâm*, Düzenleyen: Beşşâr Avvâd Mâ'ruf, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 2001.
- İbn Abdi'l-Berr, Yusuf. *Cami'u Beyani'l-İlm ve Fadlih*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1968.
- İbn el-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *Sıfatü's-Safve*, Dâru'l-Kur'an-ı Kerim, Beyrut, 1989.
- İbn el-Cezerî, Ebu el-Hayr Şemseddin Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *Gâyetü'n Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Kahire 1932.
- İbn el-Mübârek, Abdullah, *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*, Düzenleyen: Habîbürrahman el-A'zamî, Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2004
- , *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*. Düzenleyen: Ahmed Ferid, Dâr el-Mirâç ed-Devliyye Lil-Neşr, Riyad, 1995.

- . *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik*, Çev., M. A. Teymur, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sâri mukaddimetü Fethi'l-bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005.
- . *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Taybe, Riyad, 2005.
- . *Tehzibu't-Tehzib*, er-Risale, Beyrut, 1991.
- İbn Hibbân, Ebi Hâtim Muhammed, *Kitabu's-Sikât*, Düzenleyen: Huseyin İbrahim Zehran, Muessetu'l-Kutub-u's-Segafiyye, Beyrut, 1988.
- İbn Manzur, Ebû'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Cilt I- XV, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1999.
- İbn Nedîm, Ebu el-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, Dâr'ul-Mârife, Beyrut, 1978.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu't-Kübrâ*, Cilt I-IX, Dâru's-Sadr, Kahire, 2001.
- Kâ'fi, Ebûbekir, *Menhecu'l-İmâm el-Buhârî*, Dâru'l İbn Hazm, Beyrut, 2000.
- Kâşânî, Abdurrezzâk, *Mu'cemu Istilâhâti's-Sûfiyye*, Düzenleyen: Abdulâl Şahin, Dâru'l-Minâr, Kahire, 1992.
- Kılıç, Sadık, *Müfessirin Donanımı ve Tefsirde Temel İlkeler*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2010.
- Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf, *el-Kevâkibu'd-derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l İhyâi et-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1981.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye fi İlmi't-Tasavvuf*, Düzenleyen: Muhammed Ali Beydavi, Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Küçük, Raşit, "*Abdullah İbn el-Mübârek*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988.
- Mehmet P, Mevlüt G, Halis A, İdris Ş, Ahmet Nedim S, Kamil Ç, Mehmet Emin Ö, Ali D, Bünyamin E, Esra G, *Kur'an ve Hadis İlimleri*, Ankuzem Yay., Ankara, 2005.
- Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahmân Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl*, er-Risâle, Beyrut, 1983.
- Mubârekfûrî, Abdusselam, *Siretu'l-İmâm el-Buhârî*, Düzenleyen: Abdulhalim b. Abdulazim, Dâru'l A'lam el-Fevaid, Mekke, 2001.
- Muhammed, Osman Cemal, *Abdullah İbn el-Mübârek el-İmâmul-Kudve*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1987.
- Müslîm, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahîhi Müslim*, Dâru'l-Tayybe, Riyad, 2006.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-Esmâ*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- Özel, Mustafa, *Kur'ân ve Tefsîr Terimleri Sözlüğü*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2006.

- Sezgin, Fuad, *Tarîhu`t-Turas el-Arabi*, el-Câmia't-İmâm, Riyad, 1991.
-, *Buhârî'nin Kaynakları*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956.
- Sofuoğlu, Mehmed, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1989.
- Subhî es-Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, çev., Yaşar Kandemir, Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., Ankara, 1996.
- Uğur, Mücteba, *Buhârî*, KBY, Ankara, 1989.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, er-Risâle, Beyrut, 1996.
- , *Tezkiratu'l-Huffaz*, Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, Lübnan, 1958.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	İbrahim Şimşek
Doğum Yeri-Tarihi	Yahyalı- 1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	El- Ezher Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kahire- Mısır
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İş Deneyimi	
Stajlar	Mısır Devlet Okulu
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	2016- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Öğretmeni- Müdür Yard.- Malatya Özel Bilge Olimpiyat Okulları
İletişim	
E-Posta Adresi	İbrahimsimsk38@gmail.com
Tarih: 25/06/2018	